

Grammaticae latinae palaestra ; adolescentibus Hungaris literarum studiosis etercenda. Latin nyelotan. Magyar tamito-es tanulo-növendekek sszamara

Autor: Mihalyi, Karoly

Verlag: Wokal

Ort: Nagy-Enyeden

Jahr: 1868

Zitierlink: <https://data.onb.ac.at/rep/10697739>

Signatur: 105924-B

ID: 10697739

Digitalisiert mit Google

Umfang: Seiten 1 bis 276 (Komplettes Werk)

PDF erstellt am 14.09.2026 07:16

Nutzungsbedingungen: <https://www.onb.ac.at/nutzung>

Rechtehinweis: <https://rightsstatements.org/vocab/NoC-NC/1.0/>

Hinweis: Der Volltext wurde maschinell generiert und könnte aufgrund von OCR-Erkennungsfehlern Ungenauigkeiten oder fehlerhafte Zeichen enthalten.

NATIONALBIBLIOTHEK
IN WIEN

105924 B

Neu-

Österreichische Nationalbibliothek

+Z226 2071

II. Gramm., lateinisch
Mihályi. 1868.

S.B. II. An. 13.

ALTERA
GRAMMATICAE LATINAE
ESTRA
IBUS HUNGARIS
LITERARUM STUDIOSIS
EXERCENDA.

LATIN NYELVTAN,

MELY

—A MELLETT, HOGY TANIT E NYELVRE—

EGYSZERSMIND ÁTALÁBAN

GONDOLKODNI SERKENT ÉS SZOKTAT.

TANÍTÓ- ÉS TANULÓ-NÖVENDEKEK SZÁMÁRA

IRTA

MIHÁLYI KÁROLY,

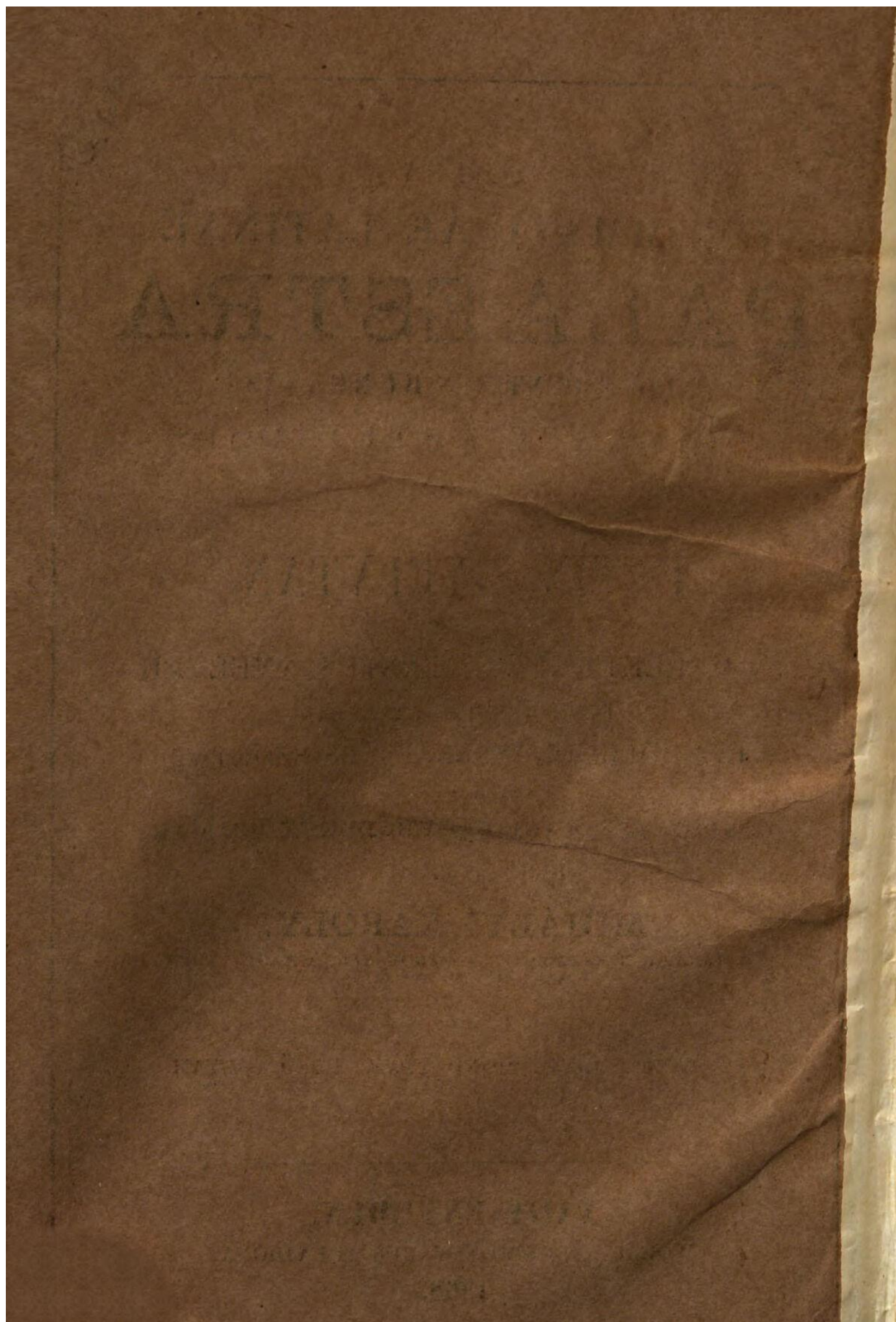
R. TANÁR A N.-ENYEDI REF. FÖTANODÁNÁL, A MAGY. TUDOM.
AKADEMIA L. TAGJA.

MÁSODIK KÖNYV. MONDATTAN. ELSŐ FOLYAM.

NAGY-ENYEDEN.

WOKÁL JÁNOS KÖNYVÁRUS TULAJDONA.

1868.

ALTERA
GRAMMATICAE LATINAE
PALAESTRA
ADOLESCENTIBUS HUNGARIS
LITERARUM STUDIOSIS
EXERCENDA.

LATIN NYELVTAN,
MELY
— A MELLETT, HOGY TANIT E NYELVRE —
EGYSZERSMIND ÁTALÁBAN
GONDOLKODNI SERKENT ÉS SZOKTAT.

MÁSODIK KÖNYV.

TANÍTÓ- ÉS TANULÓ-NÖVENDEKEK SZÁMÁRA

IRTA

MIHÁLYI KÁROLY,

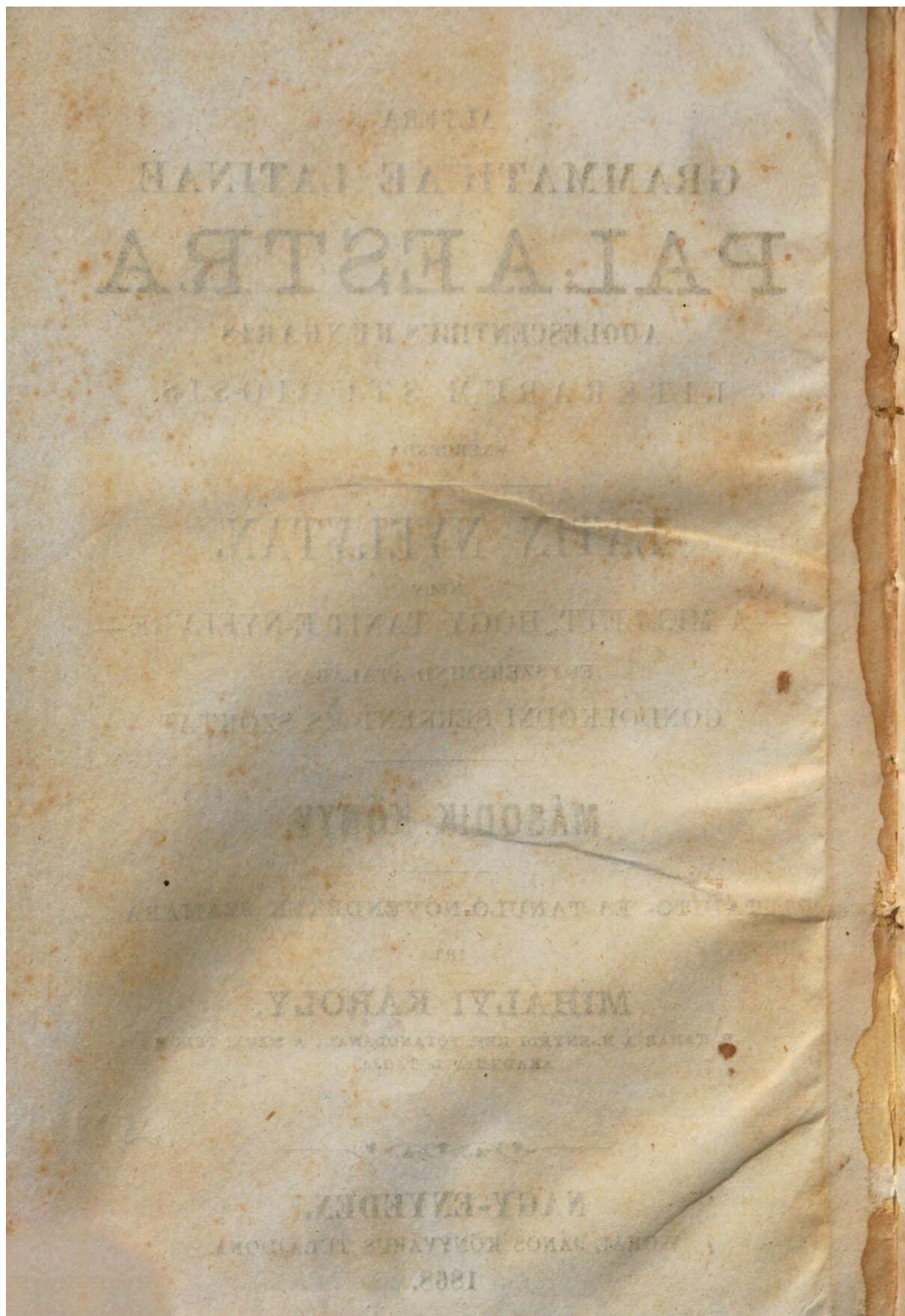
R. TANÁR A N.-ENYEDI REF. FŐTANODÁNÁL, A MAGY. TUDOM.
AKADEMIA L. TAGJA.

NAGY-ENYEDEN.

WOKÁL JÁNOS KÖNYVÁRUS TULAJDONA.

1868.

105924 B

ALTERA
GRAMMATICAE LATINAE
PALAESTRA.

LATIN NYELVTAN.

MÁSODIK KÖNYV.

ELSŐ FOLYAM.

ALTERA

GRAMMATICAE LATINAE

PALAESTRA.

LATIN NYELV TAN.

MASODIK KÖNYV.

ESSŐ FOLYAM.

LATIN NYELVTAN.

MÁSODIK KÖNYV.

I.

Tájékoztató. A feladat kitűzése, felosztása.

1. Megismerkedhetett már a növendék, a mint e nyelvtan „első könyvét“ avagy csak nagyból is eltanulta, — *a latin szók minden nemeivel.*

Azt pedig még régebb átlátta volt, hogy egyes szó *csak magára*, — ha valamely más szót nem tesznek, vagy legalább nem értenek hozzá, — még nem „beszéd“; sőt több szó sem az, ha *kellőleg össze nincs illesztve.*

Bizonyos módon kell *alakítani*, így-amúgy *sorozni* a szókat, és vagy nyilván odatenni, vagy legalább oda érteni egyiket a másikhoz: *csak így* válhatnak a szók elég határozott jeleivé annak, a mit gondolunk és másokkal közleni akarunk, az az: csak így származhatik *értelmes emberi beszéd.*

2. A latin szók e *változataival*, sőt, a menynyire a tanulás ama lépcsőjén lehete, e változatok *jelentésével* is megismerkedék a tanuló az „első könyvben“. Ama *latin mondatok* melyeket a könyv eddig a tanuló elébe adott, azért voltak *előlegezve*, hogy a mint azokat a könyv segítségével megérti, ebből egyszersmind *amaz alakok jelentését* is némileg felfoghassa.

Következik már most, tüzetesen, és hova tovább mind részletesebben tanulni, *azt a fő-részt* a latin nyelvtannak, melyet a latin nyelvészek, görögből vett szóval *syntaxis*-nak neveztek, ma pedig már határozatabb neven *szófüzés*-nek, *szókötés*-nek, vagy leghelyesebben „*mon-*

dattan“-nak hívunk. — Előre volt jelezve pedig: (I. K. XXXI. 2) hogy — a *mondattan* az a része a nyelvtannak, mely azt adja elé:

hogy a szóknak *mi változatával* és *mi sorozatával* kell élni, a szerint a mint ilyen-olyan értelmű *mondatot* akarunk belőlök szerkeszteni — és azt: hogy a mondatokat *egymással* mikép kell *összealkotni*, hogy belőlök ilyen-olyan értelmű *egybefüggő beszéd* váljék.

Ez lesz tehát a *latinra* nézt, e „*második könyv*“ egyik fő-feladata.

3. Szándékosan vala imént így mondva: „hovatovább mind részletesebben tanulni.“ — Mert, ha természetszerűen akarunk dolgunkban eljárni, nem ölelhetjük tel a latin mondattant egyszerre egészen: hanem

a) egyelőre csak *anynyt* és *olyat* kell kiválasztanunk belőle, a mennyit megbirhat s a melyet megérthet a kezdő tanuló is; és a mennyi *elég* arra, hogy első latin olvasmányait maga erején megérthesse, és anyanyelvére öntudatosan áttehesse.

Ennyiből és ilyekből kell állani az *első folyam*nak, melyet *két szakaszra* osztunk:

az *elsőben* az *egyes* — a *másikban* a *kapcsolt* mondatokról adunk elé *anynyt* és *olyat* mennyi és milyen a tanulás e fokán lehető és elegendő. — Azután

b) a *második* folyamban föl kell ölelni, a *helyes* latin beszéd *szoros* szabályait; részletesen kimerítve mindent a mi oda való. — Tovább

c) a *harmadik* folyamban meg kell ismertetni

a. a *cínos* latin beszéd oly alakjait, melyeket *nem parancsolnak* ugyan *szoros* szabályok, de helyesek, sőt megkíván a jó ízlés;

b. a latin nyelv *sajátságos* szólás-formáiból, *rokon értelmű* szavainak és szójárásainak *finom különbségeiből* *anynyt*, mennyi a tanulás ezen lépcsőjén *elég*.

E felsőbb tanfolyam, látni való hogy elengedhetetlen

azoknak, kik a latin remek írók *beszédművészeti szépségeit* teljesen akarják élvezni (milyenek, ha miveltebb köreinkben, bár mikor is, nem mondjuk, egészen hiányoznának, de csak megritkulnának is igen nagyon, bizony nem válnék az, sem hasznunkra, sem diszünkre!)

Es még inkább kell e felsőbb tanfolyam —

azoknak, kik magok akarnak igazi szép természetes *latin irányi* készséget szerezni. (E készség ma ugyan már korán sem oly elmaradhatatlan alkotó-része a tudományos miveltségnek, mint volt csak néhány évtizeddel is ez előtt; de azért becsét nem csak el nem vesztette még, hanem soha sem is veszti el, valamig lesznek elmék az emberi beszédművészet élveit érezni képesek — valamig lesznek kedélyek, a csupa anyagi haszonnál többnek és szebbnek is örvendők.)

4. Végre, **kik** nem csak azt tették czélul, hogy a latin remek-írókat megértsék, és helyesen irjanak, ha kell, latinul, — hanem a szónak még tartalmasabb értelmében akarnak „nyelvészek“ lenni, — **azok** el nem mulaszthatják, tanulmányuk e végső szakában ismeretet szerezni a szorosabb jelentésben vett „latin etymológiá“-ról is, mely egyfelől leírja, miképp *fejlettek* a latin szó-törzsekből *származékaik*; másfelől magát az egész latin nyelvet úgy tünteti fel, mint egy nagy *nyelvcsalád* egyik *tagját*, kimutatván elődeit, rokonait, utódait. — Ebből is szándékunk *juttatni* e könyvbe végül *annyit*, mennyi tervünk keretébe *eltér*, és tájékozásul s ösztönül a továbbiakra *elégseges*.

MONDATTAN.

Első folyam.

Első szakasz: Az egyes mondatokról.

II.

A lehető legegyszerűbb latin mondat.

1. Itt is olyanból kell kiindulni, a mit a tanuló *már tud*. Tudhatja pedig már rég, vagy legalább megtudhatta, mikor elejét tanulta e könyvnek (I. K. XVIII. 1.) hogy „mondani,“ „beszélni“ nem lehet másképp, mint „**valamiről** mondva, beszélve, **valamit**.“ A lehető legkevesebb elemből álló *teljes* mondatban is hát, lenni kell legalább *egy* szónak, melyről a másik — és lenni kell *egy*nek, mely a másiktól mondva van. Amanak, a latin nyelvtenban, s utána másokban is „subjectum“ — emennek „praedicatum“ a neve. Magyarúl, amannak „alany“ nevet adtak; emezt pedig „**itének**“ nevezzük mi; mert a legegyszerűbb mondatban ez a szó az, melylyel a másikat meg**ítélj**ük; és az oly mondatokban is, melyekben több oldalú, többféleképp határozott ítéletet mondunk, — ez a szó az alanyt meg**ítélő** szavak között, az, melyet ha vagy oda nem teszük nyilván, vagy legalább oda nem értünk, az ítélet kifejezve nem lehet.

2. Azt is tudja a tanuló, hogy ez a *fő-ite-szó* mindenkor „ige“ (verbum); és pedig vagy csak lételt — vagy ilyen-olyan minőséggel-bírást — vagy ez-amaz állapotban-lételt — vagy bizonyos cselekvést, működést, hatást jelentő ige.

Azt is látnia kellett, mikor az igék változatait, az úgynevezett „conjugatiókat“ tanulta, hogy *a szerint* kell az igének ez-amaz alakot, végzetet adni, *a mint* az alany, melyről ki akarjuk mondani, ez-amaz „személyü“ és „számu.“ E szabályt így szokás a nyelvtanokban kifejezni:

„igének“ és „alany“nak meg kell egyezni egymással személyben és számban. péld.

ego loquor	én beszélek
tu attendis	te figyelsz
ille v. illa dormitat	ő szunyókál
nos discimus	mi tanulunk
vos luditis	ti játsz'tok
illi v. illae quiescunt	ők nyugosznak
magistratus imperat	a hatóság parancsol
cives obsequuntur	a polgárok engedelmeskednek.

És így az igék személyi alakjaiból, *már magokból* megismerszik, első, második vagy harmadik személy-e, egyes vagy többes számu-e az alanyuk? disco, discis, discit, discimus, discitis, discunt: tanulok, tanulsz, tanul, tanulunk, tanultok, tanulnak. Tehát az ily ige-alakokban *együtt* van az itével az alany; és azért, a *személyes* névmásokat, mikor alanyok, nem csak fölösleges, sőt igen gyakran nem is helyes még külön is oda tenni az igehez. Latinban is, úgy mint a magyarban, *csak akkor* teszik ezeket oda, mikor az illető személyt *kiemelik*, vagy mással *szembe*, vagy *párhuzamba* teszik. Ez vala az eset a közelebb fölhozott példák közül

az első hatban. Sok más nyelvekben nem így van a dolog.

4. A latinban, ha az itét nem csupa igével, hanem ehhez tett *mellékszóval* is mondják ki, — valamint akkor is, ha substantivum az ite-pótló, — e szókat csak magokra, ite-pótlókul rendesen nem használják, hanem hozzájuk teszik, a csupa-lételt jelentő igének (sum) illető személyét; az ite-pótló adjectivumot pedig az alannyal egyeztetik „genus”-ra nézt; sőt a substantivumot is, ha „genus” szerint változtatható; — milyenek péld.: rex, regina; magister, magistra; dominus, domina.

Ha pedig az ily ite-pótló substantivum, *commune* generu, és *mellékszó* van vele, ezt a mellékszót egyeztetik meg „genus”-ban az alannyal. Ilyen subst.-mok péld.: dux, vezér; comes, társ; judex, bíró; custos, őr.

Adamas est durissimus	a gyémánt legkeményebb
nix est alba	a hó fehér
mel est dulce	a méz édes
pisces sunt muti	a halak némák
silvae sunt umbrosae	az erdők árnyékosak
animalia sunt innumera	az állatok számtalanok.
Ego discipulus sum	én tanítvány vagyok
tu magister es	te (tanító)-mester vagy
ille sedulus est	ő szorgalmas
illa pudica est	ő szemérmes
illud est difficillimum	az legbajosabb
nos sumus victores	mi vagyunk (a) győztesek
copiae (nostrae) sunt victrices	(a mi) seregünk (a) győztesek
arma (nostra) sunt victricia	a mi fegyvereink győztesek
vos timidi estis	ti félénkek vagytok
vos garrulae estis	ti fecsegők vagytok (nőkről)
illi justi sunt	ők igazságosak
illae sunt fidae	ők hűek (nőkről)
illa sunt incredibilia	azok (a dolgok) hihetetlenek.

Historia est <i>indagatrix</i> (prae- teritorum) (nem indagator)	a történet (a múltak) nyo- mozója
Roma fuit <i>domina</i> (orbis an- tiqui) (nem dominus)	Roma a régi világ aszszonya (úrnője, ura) volt
conscientia est <i>comes perpe- tua</i> (nem -us) factorum (nostrorum)	a lelkiismeret folytonos ki- sérője tetteinknek.

A magyarban, mint tudjuk, s ez iménti pél-
dából is látjuk, — nem egészen így van a dolog.
Mert a 3-ik személyü, vagy pedig dologi alanyhoz,
— akár egyes, akár többes számban legyen, — a
jelentő mód jelen idejében, *lét-ige nélkül* kell ite-
pótlóul tenni az adj.-mot vagy subst.-mot. A többi
időkben és személyekben, a magyar sem hagy-
hatja el az ily ite-pótlók mellől a lét-igét: péld.
sergeink győztesek *voltak*; innepünk nagyszerű *lesz*;
a csata nehéz *vala*, de vitézeink kitartók *voltak*, s a
győzelem övék *lett*.

5. Emlékezzék meg a tanuló, a conjugatiokra
visszazagondolva: hogy az igék *összetett* és *körülrít*
időiben, a tus-, sus-, dus-, rus-végű három-nemű *par-
ticipiumok*, melyek a lét-igével ez időket képezik,
— tulajdonképp ily ite-pótlóul használt adj.-mok.
Tehát ezeknek is meg kell egyezni genusra nézt
is az illető alanyval. Ezért van főnebb, a conju-
gatio példányainak ily időiben, a particip.-nak mind
a három genusa kitéve. Látnivaló azonban, hogy
csak a *masc.*-nak és *fem.*-nak lehet az 1-ső és 2-dik
személyekben helye; a *neutrumnak* pedig csak a
3-dik személyekben. (Miért?)

Hostis fugatus est	az ellenség megszalasztott (meg van szalasztva)
victoria parta est	a győzelem megnyerett (meg van nyerve)
laetum nuncium allatum est	örvendetes tudósítás hoza- tott (érkezett).

captivi venditi sunt

a foglyok eladattak (a foglyokat eladták, a f. el vanna-
nak adva)

auxilia dimissa sunt

a segéd-seregek elbocsáttat-
tak, -ket elbocsátották, el
vannak bocsátva.

6. Vegye észre a tanuló azt is, hogy a magyarban, az oly öszszetett ige-időkben, melyek *volt*, *vala*, *legyen*, segédszókkal vannak képezve (de nem *va-*, *ve-*végű verbale adverbiummal), — maga a fő-ige változik személy és szám szerint, a participium nem és szám szerint.

Victus v. victa eram: legyőzettem —

" " " eras: —tél —

hostis victus erat: az ellen legyőzetett —

causa victa erat: az ügy " —

venenum victum erat: a méreg " — *vala*
(az orvosságtól)

victi v. victae eramus: legyőzettünk — *vagy*

" " eratis: legyőzettetek — *volt*

piratae victi erant: a kalózok legyőztettek —

copiae victae erant: a seregek " —

remedia victa erant: a gyógyszerek " —
(a méregtől)

Ez alakjai a magyar conjugationak. — valamint a cselekvő formában eléjövő hasonló szerkezetű idők is, — a nekik megfelelő latin időktől nagyon különböznek; de egyébiránt is, már magokban is, felötlőleg különösök.

7. Alany lehet adjectivum is, de csak akkor, ha subst. van hozzá értve;

péld. *boni (homines) suntrari*

a jók (jó emberek) ritkák

pulchra, eademque bona sunt

a szépségszersmind jó (dol-

gratissima

gok) igen kedvesek.

Ily adjectivum-alany lehet participium is:

"éld. "victi" lugent

a meggyőzöttek gyászolnak

mit. "pdormituri" decumbunt

az aludn. akarók lefeküsznek

„sperantes“ et „desperantes“ a reménylők és csüggedők
 saepe falluntur gyakran csalódnak
 „danda“ nonsunt deneganda az adandók nem megtaga-
 dandók, az az: a mit adni
 kell (szükség, illő), azt
 nem kell (nem helyes, nem
 szabad) megtagadni.

Sőt lehet alany *infinitivus modus*-u ige is;
 mivel az igének ez alakja, csaknem olybá vehető
 mint az igével kifejezett cselekvésnek, vagy álla-
 potnak *eszmeneve*, s tehát *értelmére* nézt substan-
 tivum.

Mori (pro patria) decorum *meghalni a hazáért dicső*
 est (dolog).
Ignoscere dulcius est, quam *megbocsátni édesebb mint*
ulcisci *boszút állani.*

Később többet ezekről. — Azok a különös esetek
 is, melyek az alany és ite megegyezéséről szóló szabály-
 lal némileg ellenkeznek, később lesznek előadva.

8. A mi az *alany* és *ite sorozati helyét* illeti
 az ily egyszerű mondatokban: ha *adj.* vagy *subst.*
 van az alanyról mondva; a lét-igét, rendes beszéd-
 ben, nem teszi a latin elől; de hátúl sem, úgy,
 hogy az ite-pótló ugyanakkor legelől legyen. Ren-
 des beszédben tehát ezt: „az Isten atya“ latinúl
 vagy így kell mondani: Deus est pater vagy így:
 pater est Deus vagy így: Deus pater est; nem
 volna pedig helyesen, sem így: e. D. p.; sem így:
 e. p. D.; sem így: p. D. e. Hasonlólag: corpora
 sunt mortalia; m. s. c.; c. m. s.; mind a három
 sorzat helyes; de ezek: s. m. c.; s. c. m.; m. c. s.
 nem helyesek.

(A > jegy azon szót jelöli, melyen nyomaték van.)

Másféle ite lehet akár elől, akár utól a sorban; de a mondat jelentésére nézt nem mindig közönyös dolog, itt vagy ott van-e? Erről azonban akkor kell többet megtudnunk, mikor a *több-elemű* mondatokhoz érkezünk.

9. Van sok mondat *olyan*: melylyel nem állítást vagy tagadást, hanem *intést, kérést, felhívást, parancsolást* fejeznek ki; az ilyekben tehát az ige nem az *indicat.*, hanem *conjunct.* vagy *imperat. modusban* van. Látnivaló, hogy az ily mondatokban is meg kell egyezni az igének, és a hozzátett pótlónak, személyben, számban és nemben, azon személyek nevével, kikhez a beszéd szól.

Salve! amice	idvez légy barát(om)!
attendite sodales! (lepidam	figyeljete! pajtások! furesa
narro fabulam)	mesét mondok!
vigila miles! hostes adsunt!	vigyázz legény! az ellenség
	itt van!
laetamini cives! salva est	örvendjete! polgárok! az
respublica!	állam mentve!
caveant consules! seditio	vigyázzanak a consulok! lá-
imminet!	zadás fenyeget!
parentes, estote prudentes et	szülék, legyetek okosak és
benigni; liberi, estote grati	jók! gyermekek, legyetek
et morigeri!	hálásak és engedelmesek!
o fortuna, sis (nobis) pro-	o szerencse, légy hozzánk
pitia!	kedvező!
sis laeta, o matercula, pa-	légy vig, anyácsk(ám), apám
ter adventat.	érkezik!

10. Találkozott már a tanuló, a magyarban, oly igékkel, melyek úgy nevezett 3-dik személyben vannak, minden nyilván kitett alany nélkül, és még is „bevégzett mondatot“ tesznek. Ezeket szokás „személytelenül használt“ igéknek hívni; de ez nem elég pontos elnevezés. Mert ezekhez is

némely esetben éppen határozott alanyt, másban értünk alanyt; határozatlant.

Az első eset van az időjárási változásokat jelentő igéknél; milyenek: esik (t. i. sok víz csepp a fellegből); villámlik (t. i. a villany a felhőkben); dörög (t. i. az ég, a felleg, a zivatar); havaz (t. i. a felleg, a tél). A Rómaiak éppen személyes alanyt érthettek némely efféle igékhez; péld. Jupiter pluit, tonat, fulgurat: Jup. esőt önt, J. dörög, J. villámlik; Aurora rorat: a hajnal harmatozik.

A másik eset akkor jön elé, mikor emberi tényről van szó, de a tevő alany nincs szorosabban meghatározva. Ilyenkor a magyar, plur. harmadik személyi alakkal él;

péld. „*mennek, járnak, aratnak*; ez úton *mennek* Pestre“ (t. i. nem ez amaz ember megy, hanem általában az utazók; ez az út visz Pestre). „E földőre most nem igen *járnak*, ez előtt inkább *jártak*.“ „Még nem *aratnak*, de pár nap **múlva** *hozzá kezdenek* az aratáshoz“ (nem ez-amaz emberek, hanem: még nem állott be az aratás, de nem sokára megkezdődik).

Latinúl az *activa* formában, ily módon csak az *elbeszélést* jelentő igéket használják: *ferunt, dicunt, narrant, tradunt*; de ezeket is csak úgy, hogy velők kapcsolatban van más mondat, mely a beszéd *tárgyát* fejezi ki. Többet erről odább. Gyakran élnek ellenben ily értelműleg, némely *intransitiv* vagy *absolute* értett (LXI. 4. b.) transitiv igének passiva formájú sing. 3-dik személyi alakjával; péld. pugno, csatázom: pugnatur, pugnabatur, pugnatum est, pugnatum erat, pugnabitur. Az ilyeneket szó szerint tenni át magyarra, nagyon helytelen volna;

péld. így: csatáztatik, -taték, -tatott, -tatni fog; hanem így kell, csatáznak v. foly a csata; csata volt, csatáztak, vagy lefolyt a csata; csatázni fognak, csata lesz.

Mendaci non creditur: a hazugnak nem hisznek. *Apud te laute coenatur*: nálad pompás ebéd van, v. szokott lenni.

Látnivaló hogy, ha *öszvetett* időt használnak így, a *participium*nak a *neutrum*ban kell lenni; mert a *masc.* és *femin.* csak határozott alanyról mondható, ha t. i. az ige *transitiv* ige *passivuma*; péld. *liber traditus est*: a könyv átadatott, át van adva; *pecunia tradita est*: a pénz át v. a.; de alany nélkül így: *traditum est*: emlékezetben hagyatott (t. i. a *scriptoribus*: az íróktól, a *majoribus*: eleinktől, valamely esemény.)

11. Felötölhetett a figyelmesebb tanuló előtt: hogy *egy fontos szóról*, melylyel anyanyelvünkben oly sűrűn találkozunk, a könyvben nem volt említés; t. i. az úgynevezett „név-elő“-ről. Sejdítheti azonban: hogy *ily szó* a latinban *nincs*; mert ha volna, meg kell vala már rég ismerkednünk vele.

Tudjuk, hogy nyelvünkben három féle *név-elő* van; egyik: „átalánító,“ másik: „határozottan egyénítő,“ harmadik: „határozatlanul egyelő;“ péld. ebben: „a tehén hasznos házi állat“ minden tehenről van kimondva, hogy „h. h. á.“: itt tehát az *a* név-elő „átalánító.“ Ha a gazda mondja: „fejd meg a tehenet“: látni való, hogy nem általában akármely tehenet, hanem a magáét érti, és az is a kinek mondja, csak ily értelemben veszi; itt tehát az *a* név-elő, „határozottan egyénítő.“ Ha pedig valakinek mondják: „szerezz már *egy* tehenet, most olcsón kapsz eleget“: itt is a lehető tehenek közül csak *egy*, de nem *bizonyos*, ez-amaz darab van értve; az „egy“ tehát „határozatlanul egyelő.“ Végre ha ezt mondjuk: „nem szerzek tehenet, mert félek a marharagálytól“: itt *nem kell* név-elő, mert *sem egyről*, *sem mindenikről*, nincs szó, hanem csak azt fejezem ki, hogy *afféle* házi állatot nem szerzek.

Magyarúl ez eseteket *összszeszavarni*, s akkor tenni név-előt a szóhoz, mikor nem kell, — mikor pedig kell, nem tenni, vagy nem azt tenni, a melyik illik — nagy hiba volna.

Ellenben latinúl, sem egyik, sem másik esetben *ily elő-szócska* a tárgynévhez *nem járul*; péld. ezeket: „*a* szolga nem úr“ — „*a* szolga megszökött“ „fogadjatok már *egy szolgát*“ szolga vagyok, de azért nem marha“ latinúl így mondják: „*servus non est dominus; servus aufugit; conducite tandem servum; servus equidem sum, non tamen ideo jumentum.*“ Tehát *egyik esetben sem megy* a tárgyszó elébe valami oly szó, mint a mi *névelők*: nem is lehet semmi külső jelből, péld. a szók ilyen-olyan alakjából vagy sorozatából megismerni, melyik értelemben kell venni az illető szót; hanem a mondatban kifejezett dolog természetéből, s más mondatokkal való egybefüggéséből kell megítélni, s *ahoz képest* tenni át nyelvünkre, *egyik* vagy *másik* névelővel, vagy *a nélkül*.

12. Következni kell már ide-tartozó gyakorlatoknak. De *ha* a tanuló *ily egyszerű mondatokat készen* kapna: *igen kevés* dolga lenne velök. Tehát: hogy kissé *több*, de mégis *tőle kitelhető* észmunkára legyen itt is alkalm: elébe ad a könyv néhány latin szót, jelentésökkel együtt; *szerkeszsen* az összeillőkből *egyalanyú* és *egy-itéjű* mondatokat, *egyesben* vagy *többesben*, melyikhez a mint illik; s az oly itéből, mely arravaló, határozatlan (csak oda értett) alanyú mondatot; szem előtt tartva azt is, hogy némelyik alanyhoz *több is* illik az adott iték közül, és viszont, némelyik itéhez is *több* alany. Vegye gondolóra még, hogy *egyik* vagy *másik* alanyról, általában lehet-e mondani valamelyik itét, vagy pedig csak *részlegesen*? és a melyekre nézt *ez utóbbi* az eset, — az ilyekből alakuló mondatba tegyen, vagy az alany elébe *ily mellékszókat*: *hic, haec, hoc, hi, hae, haec; quidam, quaedam, quaedam, — nonnulli, -ae, -a;* vagy az itéhez *ily adverbiumokat*: *saepe, nonnunquam.* Így bántva a dologgal, nem csak a nyelvet tanulja, hanem egyébképp is gyakorolja, s tehát fejti az eszt; (s azonban még sem bölcselkedik korához nem illőleg.)

Alanyok.

aegrotus: beteg.
 aes alienum: adósság (pénz-
 beli).
 animus: lélek.
 annus: esztendő.
 apis, -is f. méh.
 artus: tagok.
 asinus: szamár.
 bellum: háború.
 beneficus: jótékony.
 bos, -ovis c. ökör, tehén.
 canis, -is c. kutya.
 ciconia: gólya.
 coelum: ég.
 coram laudare: szembe di-
 csérni.
 corpus, -poris n. test.
 corylus f. mogyorófa.
 Deus: Isten.
 dies, -ei m. nap(pali idő).
 divites: gazdagok.
 equus: ló.
 errare: tévedni, hibázni (vé-
 leményben.)
 flumen, -minis n. { folyam.
 fluviu, -i m. {
 formica: hangya.
 gallina: tyúk.
 gallus (gallinaceus): kakas.
 glacies: f. jég.
 grus, -uis f. daru.
 homo, -minis m. ember.
 infans, -tis: kis gyermek,
 emő.
 ira: harag.
 leo, -onis m. oroszlány.
 luna: hold (égi test).
 luscini: fülemile.
 mens: f. ész.
 mors, -tis: f. halál.

Iték.

alere: táplálni.
 altus: magas, mély.
 angere: gyötreni, aggasztani
 aqua congelata: fagyott viz.
 arare: szántani.
 arbor f. élőfa.
 balare: bégetni.
 bellua: fenevad.
 caducus: múlandó, veszendő
 canere: énekelni.
 certus: bizonyos.
 clangere: zengeni, harsogni.
 clemens: kegyelmes.
 coaxare: brekegni.
 cogitare: gondolkodni.
 crescere: nőni.
 decrescere: apadni, fogyni.
 dubitare: kételkedni.
 durus: kemény.
 exundare: kiáradni.
 fallere: csalni.
 falli: csalatkozni.
 flare: fúni.
 fremere: zúgni, bömbölni.
 furor brevis: rövid (idejű)
 téboly.
 gaudere: örülni.
 glocire: kotyogni.
 grunnire: rőfögni.
 hinnire: nyeríteni.
 humanum: emberi dolog, em-
 berek szokott dolga.
 immensus: mérhetetlen nagy
 immortalis: halhatatlan.
 innumerus: számtalan.
 insectum: bogár.
 intercalaris: szökő (év).
 justus: igazságos.
 latrare: ugatni.
 latus: széles

Alanyok.

nasus 2. orr.
 ovis, -is f. juh.
 papilio m. pillangó.
 piscis, -is m. hal.
 aoenitentia: megbánás.
 dorcus: disznó.
 puer: fiu (gyermek.)
 quercus: 4. f. cserfa.
 querela: panasz.
 rana: béka.
 rivus 2 m. patak.
 rustieus: földész.
 sanatus: meggyógyult.
 serpens: kigyó.
 servatus: megmentett.
 simia, simius: majom.
 sollicitudo: aggodalom.
 spes f. remény.
 stella: csillag.
 tuba: kürt, trombita.
 ursa, ursus: medve.
 ventus: szél.
 victor: győztes.
 victus: meggyőzetett.

Iték.

lentus: (itt) hajlékony.
 liberalis: bőkezű.
 loqui: beszélni.
 lucēre: világítani.
 lucescere: viradni.
 ludere: játszani.
 maerēre: búsulni.
 metere: aratni.
 mortalis: halandó.
 mugire: bögni (az ökörről),
 süvölteni (a szélről).
 mutus: néma.
 natare: úszni.
 nidulari: fészkelni.
 ningere: havazni.
 nocēre: ártani.
 noxius: ártalmas.
 occidere: lemenni (a napról).
 omnipotens: mindenható.
 omniscius: mindentudó.
 onus magnum: nagy terhe.
 oriri: támadni (a napról).
 pars faciei: az ábrázatrésze.
 pellucidus: átlátszó.
 quadrimanus: négykezű.
 queri: panaszkodni.
 rapidus: sebes, rohanó.
 rudire: orditni (szamárról).
 rugire: bömbölni (oroszlány-
 ról).
 serenus: derült.
 serere: vetni (magot), ültetni.
 serus: késő.
 sibilare: sziszegni.
 tonare: dörögni.
 tondēri: megnyíretni.
 ululare: bömbölni (medvé-
 ről, vonítani (kutyaról).
 vagire: ríni (kis gyermek-ről).
 vanus: hiú, hasztalan.

I t é k.

vesperascere: alkonyodni. volitare: repkedni.
vituperare: kissebbíteni. volvi: forogni, hömpölyögni.

III.

Részletesebb elésorolása a latin nyelv „genusi” szabályainak és különösségeinek.

1. Még jó elején e könyvnek (I. K. XXVIII.) megtudta a tanuló egy szembetűnő különbségét a latin nyelvnek a magyartól; azt t. i., hogy *amabban* a tárgyszóknak nyelvtanilag úgynevezett „genusa” van, *emebben* pedig semmi efféle nincsen. Előre is átláthatá ott, mi ez a „genus” nyelvészeti értelemben: gyakorlatilag is hozzá szokhaték már, az eddig *előlegezve* volt példákban, ahoz: hogy a latinban sok *adjectivum*, a *casusok* nagyobb részében, *más meg más* végeket vesz föl *a szerint*, a mint a *substantivum* melyhez tartozik, *más meg más* nemű; masculinum, femininum, vagy neutrum: *ellenben*, a magyarban, mivel a tárgyszók közt ily genusi különbség nincs: *tehát* az *adjectivumnak* sem lehetnek ily, *genus-szerinti* változatai.

Most pedig már éppen *tüzetesen* tanulja itt, mindjárt elején a mondattannak: hogy a *substantivumokkal* meg kell egyezni *genus-ra* nézt, a *hozzájok tartozó adjectivumoknak*, vagy néha még *substantivumoknak* is.

Látnivaló hát, mily nagyon *fontos tényezők* a latinban, a *subst.-mok genusi* különbségei s a szóknak e különbségektől függő változatai. Azonban: *csupán arra*, hogy *megérthesse* az elébe adott latin olvasmányokat a tanuló, — igen kis mértékben szükség előre tudni, melyik *subst.* mi *genus-u*; mert: egyfelől, a kész latin mondatban, a *subst.-mok genusa*, a hozzátartozó *adjectivum genus-i* változatából, többnyire megismerszik; és mert, másfelől akár melyik *genus-u* legyen a *subst.* s tőle függőleg az *adjectivum*: magyarul még is *mind csak egykép* kell emezt kitenni.

De annak *ugyancsak* szükség előre tudni a *substantivumok genusát*, ki azt teszi magának czélul, hogy *maga szerkeszsen* latin mondatokat és beszédet helyesen. *Tehát*: mivel a *tudományos képzettségre* törekvő tanulók

egy részének, e czélt is szemök előtt kell tartani: világos, hogy, ha ezt csak némileg is el akarják érni, tudniok szükség előre a genusát a subst.-nak, melyet ez-amaz mondatban használni kell. Nagyon nehéz volna e dolog, ha mindenik subst.-nál *egyenként* kellene megtanulni: hanem, szerencsére nem ez az eset; mert *meg lehet ismerni* a legtöbb subst. genusát, vagy *jelentésökből*, vagy *végökből*, és egyszersmind *abból* hogy egyik-másik *declinatio*-ra tartoznak. Volt is már e könyvben eddig is, kellő helyen, némi figyelmeztetés arra, hogy némely ily meg ily jelentésű, végű vagy declinatioju substantivum, ily meg ily genusú.

2. Hanem csak enynyi, annak ki maga akar latin „stylista“ lenni, még korán sem elég. *Ahoz* tehát, a mi eddig e könyvben erről mondva volt, *hozzá kell adni* itt mindjárt a mondattan elején a szükséges *kiegészítést*.*)

A. Az általános „genusi“ szabályokra nézt.

a) Némely közneveknek melyek az embereket hivatali, életmódi, házi, családi, s más társas viszonyi tekintetben, megilletik — *külön* alakjuk van a *masc.*-ra és *femin.*-ra. Ilyenek:

rex, regina: király, királynő. herus, -ra: ház ura, házasz-
dominus, -na: úr, úraszszony. szonya.

*) E részletes szabályokat, és kivételeket alólok, nem azért teszszük ide, hogy a tanuló addig tovább ne menjen, míg jól nem tudja mind. Nehány évtizeddel ezelőtt, mikor a latin nyelv nálunk a tudományos, sőt állami életnek is általános közlönye vala, igen is helyes volt a latinul írás nehézségeit már jókor megkönnyíteni e részben avval, hogy a szók genus-át előre pontosan betanítsák, és hogy ez könnyebben sikerüljön, még „emlézni való versekbe“ is szedjék. (Versus memoriales). De ma más világ és más sürgetőbb szükségek vannak. Tehát káros pazérlása volna időnek és erőnek, olyat tanultatni a növendékekkel, a mit, e mi korunkban, a gyakorlás hiánya miatt, csak elfeledne megint. Azok a kevesek pedig, kik latin stylistáknak, vagy általában nyelvészeknek vannak hivatva, — lehet elég módjuk az effélet megszokni, hanem is emlézik ily jókor előre. Csak arra való hát e részletes elésorolás: hogy a bővebb nyelvészeti képzettségre hivatott tanuló, alkalom szerint meg-meg nézegetve, lassanként mind többet-többet tartson meg eszében.

magister, -tra: mester, -nő.	puer, (puera) fi-nő-gyermekek.
caupo, copa: korcsmáros -nő.	puerulus, puella (kicsinyítő szók tőlök).
aemulus, -la: vetély-társ.	avus, avia: nagy-apa, -anya.
socius, -a: társ.	nepos, neptis: unoka.
filius -a: fiu, lyány (a szülőkre nézt).	socer, socrus: ip, nap (a)

b) Vannak *effele* szók, olyanok is, melyeknek nincs külön végök a két nemhez; — ezek, mikor nem szükség tekintetbe venni az illető személyek nemét, mascul.-ok; mikor pedig ki kell jelölni, hogy nő-személy van értve, *femin.*-ba megy hozzájuk az *adjectivum*, s tehát ez esetben *femin. genusuak* péld. *cives romani*: romai polgárok általában (a nőket is oda értve); *civis thebana*: thebaei polgár-aszszony.

Ilyenek még:

adolescens: növendék.	parens: szülő, -le.
affinis: sógor, és -nő.	patruelis: valakinek apja testvéréről való vérrokon; (fratres, sorores patruales: unoka-testvérek egymással, az apjuk ágán; matruelis a classicusoknál nem jó elé.
antistes: főpap és -nő. (de jön elé jó írónál antistita fem. is).	praesul: tljdekép elő-tánczos; különösen, a Mars isten papjainak a Saliusoknak vezére; aztán: előljáró, általában.
artifex: művész, -nő.	princeps: előkelő.
comes: úti-társ, kísérő.	sacerdos: áldozó-pap és -nő.
conjux: házastárs.	satelles: test-őr.
dux: vezér.	A költőknél jönnek elé mint ilyenek, még ezek:
exsul: száműzött.	auctor: szerző, javalló, valami tény igaz voltáról felelős.
heres: örököse valakinek.	augur: jós, jósnő.
hospes: ház-ura v. ház-aszszonya; vendég; (de jó elé hospita is).	custos: őriző.
hostis: ellenség.	judex: bíró.
infans: kis gyerek; emő.	
interpretes v. pres: tolmács.	
martyr: vértanu (egyházi írónál).	
municipes: szabad város polgára, -nője.	
obses: tús; kezesül adott ember.	

juvenis: teljes korban levő. situm^a (lásd odább) femin.
miles: katona. szóknál!

par: valakinek párja, mássa.

incola: lakos.

testis: tanu.

index: nyilvánító, tanú, el-
áruló.

Ezek mellett pedig nem jó

elé femin. adjectivum; de jó-

vindex: kivívója valamely

nek elé magok, mint „appo-

ügynek.

c) A mi illeti az állatok köz-neveit:

a) kevés állatnak van, latinúl csak az egyik
nemre illő, egy szóból álló, s a másik nemétől egés-
zen különböző neve. Ilyenek:

taurus: bika; vacca: tehén.

aries: kos; ovis: juh.

verres: kan; scrofa: eme; hircus: bak (kecske).

b) másoknak egy törzsű de különböző végű
nevök van a két nemre. Ilyenek:

agnus, agna: bárány; asinus, -na: szamár;

equus, equa: ló (mén, kancza).

porcus, porca: disznó (kan, eme).

caper, capra: kecske, bak.

mulus, mula: öszvér.

leo, leaena: oroszlán.

columbus: hímgalamb; columba: nöstényg.; de

mind a kettőt használják epicoenumnak is.

gallus: kakas; gallina: tyúk.

c) más állatok nevei, *grammaticae* egyik vagy
másik *genus*-ra tartoznak, de több afféle állatok
összszegéről mondhatók, abban az esetben, ha nincs
tekintet, ez öszszeség egyéneinek *természeti nemére*;
(*nomina epicoena*). Ilyenek:

anser: m. lúd; anas: f. récze; aquila: f. sas; avis:
f. madár; passer: m. veréb; piscis: m. hal; vulpes; f. róka.

Ha az ilyeknél a „nemet“ ki akarják fejezni
mas vagy masculus, hím; és femina, nöstény — mel-
lékszókat teszik hozzájuk; péld. anas mas: gácsér;
vulpes femina: nöstény róka. Ezek között van né-

hány, mely többnyire *mascul.* ugyan, de jön elé *femin* végzetű *adjectivummal* is, s tehát *commune* *genusú* is lehet; péld.: *mus parva*; *lepus foeta*: viselős nyúl; *elephantus domita*: szelidített elefánt; *anser alba*: fejer liba.

d) Némely *állat-nemek* nevei, ha *nem forog fenn* az egyedek *neme*, akár melyik *genusuak* lehetnek *grammaticae*; de ha kifejezetten *nösténnyről* van szó, akkor csak *femininumok* nyelvtanilag is.

Ilyenek:

angvis: kigyó; *canis*: kutya;
camelus: teve; *dama*: dāmivad;
grus: daru (ritkán *mascul.*)
serpens: kigyó; *sus* (többny. *fem.*) disznó.
talpa: vakondok (többny. *mascul.*)
tigris; *tigris*.

e) Végre: van néhány *a* végű, első *declinatio*ra tartozó *állat-név*, melynek megfelelőleg jön elé „*us*” végű is; amaz nyelvtanilag *fem.* ez *mascul.*; de mind a kettő *epicoenum*; az az: lehet használni mindeniket, *tekintet nélkül a természeti nemre*.

Ilyenek:

simia, *simius*: majom; *lacerta*, -*tus*; gyék; *colubra*, *coluber*: kigyó; *luscinia*, -*ius*: fülemile. És ilyen a főnebb a) alá is sorolt *columbus columba*.

d) A *folyamok*, *szelek*, *hónapok* nevei *mascul.*-mók, mivel *fluvius*, *ventus*, *mensis*, *mascul.* *genusú* szók vannak hozzájuk értve. — De *a* végű *folyamnevek* jönnek elé mint *femininumok* is. péld. *Allia*, *Matrona* (galliai *folyamok*). *Styx*, *Lethe* mesés alvilági *folyók* is *fem.*-mók. Néhány *r* végű *barbar* (az az: sem görög sem latin) *folyam-név* seml. *nemü*; péld.: *Jader*, *Elaver*. *Rhenus*-t használják mint *adjectivumot* is; péld.: *flumen Rhenum*.

e) A *városok* neveinek *genusát* többnyire megismerteti *végők*: a *singul. a* és *plur. ae* végűek *femin.-ok*; péld.: Roma, Capua, Athenae, Bajae; a *plur. i* végűek *masc.-ok* péld.: Veji, Putesli, Delphi, Gabii; a *sing. um* és *plur. a* végűek, *neutrumok*, péld.: Tarentum, Brundusium, Saguntum, Ecbatana, Susa, Leuctra, Hierosolyma, -orum: (ez utóbbit mondják így is: H-solyma, genit. -mae); a harmadik decl.-ju *e* és *ur* végűek szintűgy *neutr.-mok*; péld.:

Preneste, Caere, Reate, Tibur, Anxur; ez utóbbi *masc. is*. Az *us* végűek nagy része *fem.-mok*; péld. Corinthus, Olynthus; de Canopns, Abydus, Pharsalus, Pessinus, Selinus *masc.-ok*.

Az *o* végűek közül *masc.* ezek: Hippo, Croto, Narbo, Sulmo, Frusino — Marathon *comm. gen.*

Meg kell jegyezni azonban: hogy *bármely genusú város-név* mellé, mehet a hozzá tartozó *adj. a femin.-ba*, mert oda van értve *urbs. f.* péld. Praeneste sub ipsa, éppen Pr. alatt. mellett.

f) Az *országok, tartományok* nevei nagyobbára *fem.-mok*. Péld.:

Aegyptus, Epirus, Locris, Doris, Elis, Etruria, Campania, Troas, Persis s a t.

De *neutrumok* az *um* és *plur. a* végűek. péld. Latium, Sabinum, Brutium, Bactra, -orum. *Masculinum*: Pontus, fekete tenger melletti tartomány.

A *szigetek és félszigetek* nevei is nagyobb részt *femininumok*. péld.:

Delus, Lemnus, Zacynthus, Cyprus, Peloponnesus, Chersonesus. De van néhány *um* végű, *neutrum* és az egyiptomi Delta. Az Alexandria melletti Pharos v. -us szigeten épült világító-torony is *femin. néha*.

g) A *drága-kövek* is nagyszint *fem.-mok*, péld.: jaspis, onyx, amethystus. De *masc.-ok*: beryllus, carbunculus, opalus, smaragdus.

Vége, mint *különösség*, megjegyezni való: hogy a *szinművek* oly nevei is, melyek *különben masculinumok* a *classicusoknál femin.* mellékszóval jőnek elé, mert hozzájuk van értve: *fabula*, sőt néha oda is téve; péld.: Truculentus Plauti acta est, (anno cet) Plautus Truculentusát szinre hozták, adták (ez meg ez évben).

h) A *nem-declinálható subst.-mok neutrumok*, péld. fas: szabad, megengedett, nem vétkes dolog; mane: regg; gummi: mézga. — És bármely szó, ha úgy van róla beszéd mint *nyelvészeti elemről, neutrum*; péld.: pater est disyllabum: ez a szó „pater“ kéttagu; heu, ceu sunt monosyllaba: heu, ceu egytagu szók. *Infinitivust, Imperativust, Adverbiumot* s más *particulákat* is lehet úgy használni mint *tárgyszókat* és ez esetben *neutrumok*; péld.: „scire“ tuum nihil valet: tudásod semmit ér; ultimum „vale“: utolsó bucsu-szó, (Isen veled); „cum“ est addendum: „cum“-ot oda kell pótolni, (t. i. a könyv szövegében, a mondathoz); „per“ est delendum: a „per“ szót ki kell törölni.

Vége: a *betűk*, mikor a beszéd tárgyai, lehetnek *neutrumok*, de lehetnek *femin.-ok* is, (hozzájuk levén értve „litera“); péld. a *longum*, vagy *longa*: hosszú á; s *geminum* v. *gemina*: kettős s.

B) Meg lehet ismerni, sok esetben, a tárgyszók genusát a végzetökből és declinációjokból is.

a) Az *első declinációra* tartozó szókról a mi, a maga helyén, mondva volt, (I. K. XXXV. 7.) ahoz nines mit tenni többet.

b) A mit a *második declinációra* tartozó szók genusáról már tudunk (I. K. XXXII. 4. d.), ahoz még e *következőket* kell megjegyezni: a görög **os**

végű szók közül latinba átvett, és itt *us* végű szók ha ott *femin.*-ok, itt is azok. Ilyenek:

abyssus: fenéketlen mélység; arctus: (v. arctos) medve comm.; mint csillagzat neve f. (gönczöl szekere).

biblus: egyiptomi cserje; hívták papyrus-nak is; belhéből készült a régiek író-hártyájának egy neme.

byssus: finom len; costus: (v. -os) keleti fűszer-növény.

exodus: kijövetel (czime Mózes II. könyvének, a zsidók kijöveteléről Egyiptomból).

hyssopus: izsóp,

methodus: mód-szer, eljárási mód; nardus: illatos olaju növény.

periodus: kör-út, kör-mondat.

synodus: gyülekezet, gyűlés (hivatalos).

Comm. genus-uak (de ezek nem mind görögből vettek).

barbitus: (inkább -os) koboz, lant.

carbasus: finom len, vagy len-kelme.

colus: guzsaly (főnebb fel volt hozva mint fem., itt azonban megjegyezzük, hogy elé jó ritkán masc.-nak is; és hogy néha a 4-ik decl. szerint is találjuk ejtegetve).

crocus: sáfrány.

cytissus: egy neme a trifoliumnak (zanót).

grossus: fige-bingyó, éretlen fige-gyümölcs.

Az elésoroltak közül némelyek *um* végű alakban is jönnek elé, s ekkor neutrumok; péld.: costum, crocum, cytissum, hyssopum, nardum, papyrus.

Vannak még oly görögből átvett *us* végű szók, melyek tulajdonkép adjectivumok és csak bizonyos *femin.* subst.-mok oda értésével lesznek tárgyszókká, s tehát *femin.*-ok. Ilyenek:

antidotus: f. (v. -on neutr.) méreg ellenszere.

atomus: parány, utolsó elem.

dialectus: táj-szólam.

diphthongus: két betű-hangból elegyült „vocalis.”

eremus: puszta, sivatag.

paragaphus: a könyvek egyes cikkeinek czime, és magok e cikkek is.

perimetrus: (v. -os) kör-karéja.

diametrus: (v. -os) átmérő (-vonal, péld. a köré).

Vége: epodus: „mint *dramai* utó-dal“ *femin.*; mint „rövidebb féle *jambus*-sor“, vagy pedig „hoszsabb és rövidebb jambus-vers-párokból álló versezetet“ *mascul.*

c) A *harmadik declinatióra* tartozó *subst.*-ok *genusáról* az I. K. XLI. cikkében, egyelőre szándékosan *csak kevés* volt érintve. Ide volt föntartva a *teljes* előadás.

Legbiztosabban járunk el ez előadásban úgy, ha rendre vesszük *végeik* szerint az ide tartozó szókat.

I. Eredeti latin szók.

1. Magánhangzón végződők.

Nom. **e** genit. **is**: mind **neutrumok**.

péld. mare, maris: tenger; rete, retis: háló.

Nom. **o** (de nem *io*) genit. **onis**: **masc.**-ok.

péld. leo, *onis*: oroszán; ligo: kapa.

Nom. **do, go** genit. **inis**: nagyrészen **fem.**-ok.

péld. imago, -inis: kép; *hirudo*: piócza.

De **masc.**-ok ezek: ordo: rend; cardo: ajtó-sark; comm. ez: margo: párkány, széle valaminek; Cupido, ha *isten* neve, **masc.**, ha „kivánság“-ot tesz, csak *költőknél* **masc.** ritkán; különben **femin.**

Nom. **o** (más *consonansokkal*) **inis**: **masc.**-ok.

Ilyenek csak ezek: Apollo, a nap-isten egyik neve; homo: ember; nemo: senki; turbo: forgatag, forgó-szél.

Nom. **io** genit. **onis**: ha igéktől v. adj.-maktól származtak; egy hián mind **fem.**-ok.

péld. actio: (ago) cselekvés; regio: táj, vidék (rego); communio: közösség (communis); unio: egyesülés (unire).

A *többi* io végűek *masc.*-mok; péld. *unio*: gyöngy; *pellio*: szőcs; *titio*: üszök; *ternio*: háromból álló öszszeg; *scipio*: pálcza; *papilio*: pillango. *Pugio* — tör — is ámbár *pungo* igétől származik, mégis *masc.*

Egyes különösség, *caro*, *carnis*: hús. *fem.*

2. Mássalhangzón végződők.

Nom. **c** genit. **ctis**: egyedül lac: tej. *neutr.*

Nom. **c** genit. **cis**: egyedül halec v. alec: halikra. *neutr.*

Nom. **al** genit. **ālis**: nygb. *neutrum*-ok.

péld. *animal*: állat; *subdial*: erkely.

De sal: só — az egyesben többnyire *masc.*; ritkán jön elé *neutr.*-nak; a többesben *salia*, *neutr.* *de sales*: elmésség, élcz. *masc.*

Egyes **l** végűek: *mel*, *mellis*: méz, *neutr.*; *fel*, *fellis*: epe, *neutr.*; *sol*, *solis*: nap, *masc.*; az **ul** végű hivatal-nevek *masc.*: *Consul*, *Praesul*; *pugil*: ököl-harcos. *masc.*

Nom. **ar** gen. **āris** és **āris**: majd mind *neutr.*-ok.

péld. *calcar*: sarkantyú; *jubar*, *-āris*: fény, ragyogvány; *nectar*, *-āris*: istenek itala; *baccar*, *-āris*: egy növény, melynek gyökere jó illatu. (*valeriana*).

Az ily végű férfi- és folyam-nevek az általános szabály szerint. Egyes különösségek: *far*, *farris*: tönköly, *gabona*, *dara*, *neutr.*; *hepar*, *-atis*: máj, *neutr.*

Nom. **en** genit. **īnis**: nygb. *neutr.*-mok.

péld. *limen*, *-mīnis*: küszöb; *legumen*: hüvelyes vetemény.

De pecten, *-īnis*: fésű, *masc.* és a „*cen*“-nel öszszetett szók; péld. *tibicen*: sípos; *cornicen*: kürtös; *fidicer*: lantos (*cano*-tól).

Nom. **en** genit. **ēnis**: ngyb. **masc.**

Ilyenek ezek: ren, vese (inkább a többesben),
lien: lép; Anien: itáliai folyó. (Anio is).

Nom. **er** genit. **ēris**: ngyb. **masc.-ok.**

péld. agger: töltés, gát; carcer: börtön; plur.
carceres: sorompó.

De neutrumok: cadāver: hulla, holt-test; tuber: da-
ganat, gomba-nem; uber: tőgy; verbera: (plur.) ütleget;
és az ily végű, s e decl.-ju növények nevei; péld. acer:
juhar; papaver: mák; tuber: alma-féle gyümölcs. — Mu-
lier aszszony, nő; látnivaló hogy fem.

Nom. **er** genit. **ris**: ngyb. **masc.**

péld. imber, -bris: zápor; venter, -tris: has.

De linter, -tris: csónak, tutaj. fem. Egyes különös-
ségek: iter, itineris: út (melyet valaki tesz), neutr.; ver,
vēris: tavasz. neutr. Jupiter, Jovis, látnivaló hogy masc.

Nom. **or** genit. **ōris**: ngyb. **masc.**

péld. honor: tisztesség, becsület; dolor: fáj-
dalom; langvor: lankadtság.

De uxor: férj-neje; soror: lány-testvér, látnivaló
mi genus-uak. — Honor, lepor, labor; s még néhány or
végű szó jó elé és véggel is, de akkor is *masc.-ok* és
oris a *genit.-sok*.

Nom. **or** genit. **ōris**: ngyb. **neutr.-mok.**

Ilyenek: aequor: síkság (tenger vagy mező);
marmor: márvány; ador: tönköly. De arbor, -os
femin. — Egyes különösség: cor, cordis: szív —
neutr.

Nom. **ur** genit. **ūris**: némelyek **neutr.-ok**, má-
sok **masc.**

péld. fulgur: n. villám augur: comm. jó; s;
vultur: keselyű m.; turtur: comm. gerle; furtur:
korpa. masc.

Nom. **ur** genit. **ōris**: **neutr.-ok.**

Ilyenek ezek: **robur**, **robōris**: erős-lét, izmos-ság, kemény élő-fa; **ebur**: elefánt-agyar; **femur**: ágyék; **jecur**; **máj**.

Egyes különösségek: **fur**, **furis**: tolvaj *com.*; **jecur**, **jecoris** v. **jecinoris** v. **jecineris**: máj. *neutr.*

Nom. as *genit. ātis*: mind **fem.-ok**.

péld. **aestas**, **-ātis**: nyár; **aetas**: életkor, idő-szak.

Egyes különösségek: **anas**, **anātis**: epicoen. récze; **as**, **assis**: egy **as** (pénz-nem) *m.*; **mas**, **māris**: hím *m.*; **vas**, **vāsis**: edény *n.*; **vas**, **vadis**: kezes *m.*

Nom. es *genit. is*: ngyb. **femin.-ok**.

péld. **rupes**, **-pis**: szikla; **aedes**: templom.

De palumbes vadgalamb *com.*; **vepres**, **-ium**: plur. tövisbokor *masc.*; **verres**: kan *m.* — Némely ilyen **es** végű szók jönnek elé **is** véggel **is**. péld. **feles** v. **-is**, **comm. vulpes** v. **-is**, **aedes** v. **aedis**.

Nom. es *genit. itis*: ngyb. **masc.-ok**.

péld. **limes**, **-itis**: határ; **stipes**: tönk, tőke.

De ales: (tlkp. *adject.* szárnyas) **comm. mérges**, **kéve**. *femin.*

Nom. es *genit. ētis*: ngyb. **femin.-ok**.

péld. **seges**, **-ētis**: gabona-vetés (az elvetett v. kikelt vetés).

De paries: fal; **masc.** hasonlólag **aries**: kos; **interpraes**: tolmács. **comm.**

Egyes különösségek: **pes**, **pēdis**: láb **masc.** s az összesített-ei, péld. **sesquipes**: más-fél láb.

praes, **aelis**: kezes *comm.*

obses, **-idis**: tús, kezesül adott személy. *comm.*

praeses, **-idis**: elnök, pártfogó-úr. *comm.*

heres, **herēdis**: örököse valakinek. *comm.*

merces, **-ēdis**: bér. *fem.*

quies, **-ētis**: nyugalomban-lét. *fem.*

requies, **-ētis**: megnyugvás, pihenés. *fem.*

Ceres, **-ēris**: a gabona istennője.

compes: békó. *fem. ritk. masc.*

quadrupes ha bestia van értve hozzá *fem.*, ha csak magára lovat tesz, *masc.*; ha általában négylábu állatot, neutr. — *acs, aeris: réz. neutr.*

Nom. **is** genit. **is**: részint **masc.-ok**, részint **femin.-ok**.

Masc.-ok ezek:

<i>amnis</i> : folyam.	<i>sentis</i> : (ink. plur.) tövisbokor
<i>axis</i> : tengely.	<i>torquis</i> : (v. <i>torques</i>) ritkán
<i>callis</i> : ösvény (ritk. <i>fem.</i>)	<i>fem.</i> nyakláncz.
<i>canalis</i> : viz-vezeték.	<i>torris</i> : üszök.
<i>cassis</i> : (ink. plur.) vadász-	<i>ungvis</i> : köröm, karom.
háló.	<i>vectis</i> : emeltyű.
<i>caulis</i> : növény szára, kóró.	<i>vermis</i> : féreg, nyű.
<i>collis</i> : domb.	Van néhány ide tartozó
<i>crinis</i> : haj.	adj. <i>is</i> , melyet subst. gya-
<i>ensis</i> : kard.	nánt használnak, és a hozzá
<i>fascis</i> : nyaláb.	értett subst. genusánál fogva
<i>finis</i> : vég, czél, határ; az	<i>masc.-nak</i> .
elsőjelentésében az egyes-	<i>molaris</i> : (lapis) malom-kő;
ben néha <i>fem.</i>	(dens) záp-fog.
<i>follis</i> : fűvó.	<i>annalis</i> : (liber) év-köny;
<i>funis</i> : kötel.	évenként följegyzett tör-
<i>fustis</i> : bot (ütni).	ténetek (ink. a plur.-ban).
<i>ignis</i> : tűz.	<i>natalis</i> : (dies) születés-napja.
<i>mensis</i> : hónap (az év része).	<i>natales, -ium</i> : valakinek szü-
<i>orbis</i> : kerektség, tángyér.	letési rangja.
<i>panis</i> : kenyér.	<i>pugillares, -ium</i> : író-tábla.
<i>piscis</i> : hal.	<i>manes, -ium</i> : holtak lelkei.
<i>postis</i> : ajtó-fél.	Vége: az <i>as</i> -sal képezett
<i>scrobis</i> : (v. <i>serobs</i>) gödör	<i>compositumok</i> , péld. <i>de-</i>
néha <i>fem.</i>	<i>cussis</i> 10 <i>as</i> .

Gyakran **masc.-ok**, de néha **fem.-ok** is ezek:

angvis: kigyó; *canis*: kutya, eb.
corbis: kosár; *clunis* (ink. többes) alfel.

A többiek **femin.-ek**.

Nom. **is** genit. **eris**: **masc.-ok**.

Ilyenek *cinis, cineris*: hamu; *cucumis, -eris* (ritk. genit. *cucumis*): ugorka; *pulvis*: por; *vomes, (vomer)* *vomeris*: ekevas.

Nom. **is** genit. **īdis**: **masc.-ok.**

Ilyenek lapis: kő; cuspis: hegye (a fegyvernek, szúró-vágó eszköznek, nyilnak); cassis: sisak.

Egyes különösségek: sangvis, -vinis: vér; m. pollis, -linis: finom liszt; m. glis, -gliris: gözü; m. semis, -issis: fél (as); m. lis, -litis: pör; f. vis: *genit. nincs* erő; plur. vires, -ium: erő, testi v. lelki tehetség. f.

Dīs, -ītis: alvilág istenének Plutónak a neve.

Quiris, -ītis: romai polgárok czime.

Samnis, -ītis: italiai nép.

Nom. **os** gen. **ōris**: mos, moris: szokás; mores, mōrum: erkölcs *masc.*; os, ōris: száj *neutr.*

Nom. **os** genit. **ōtis**: cos, cōtis: fenkő *fem.*; dos, -ōtis: nász-hozomány, természeti ajándék: rhinoceros, -rōtis: szarvorrú *masc.*; nepos, sacerdos *comm.*

Egyes különösségek: custos, -ōdis *comm.*; bos, -bovis *comm.*; os, ossis *neutr.*

Nom. **us** genit. **ūtis**: **mind femin.-ok.**

péld.: virtus, -ūtis: erény; juvenus: ifjúság.

Nom. **us** genit. **ūdis**: **femin.-ok.**

Ilyenek palus: mocsár; incus: ülő (a kovácsok-é); pecus: egy darab kisebb féle marha. Hasonlólag az *aus* végűek is: fraus: tortély; laus: dicséret. *fem.-ok.*

Nom. **us** genit. **ēris**: egy hián mind **neutr.-ok.**

péld. vulnus, -neris: seb; scelus: gonosz tett.

De Venus: Istennő. f.

Nom. **us** genit. **ōris**: egy hián mind **neutr.-ok.**

péld. pecus, -coris: marha (többnyire több együtt); de lupus: nyul *masc. epicoen.*

Nom. **us** genit. **ūris**: **ngyb. neutr.-mok.**

Ilyenek: jus, jūris: jog; crus, crūris: lábszár; pūs, pūris; geny; rus, ruris: mező; tus, (thus) -ūris: tömjén.

De lemures, többes *masc.*: kísértetek; mus, mūris: egér *masc. epic.*; tellus, -ūris: föld *fem.*

Egyes különösségek: sus, suis: többny. *fem.* disznó; grus, gruis: daru. *f.* hasonlólag

Nom. **ns** genit. **ntis**: *ngyb. masc.-ok.*

péld. mons, montis: hegy; dens: fog; oriens, occidentis: (sol) *tlkp. partic.-ok* kelet, nyugat.

De gens: nemzet; lens: lencse; mens: ész; frons: homlok; bidens: két éves juh. *fem.-ok.* Serpens (*tlkp. particp.*: csúszó) kígyó; többny. *fem.* (*bestia*); ritkán *masc.* (*angvis*). Animans: élő-állat, *fem.*; a többesben animantia is *neutre*; ha „okos állatot“ tesz, *masc.* Continens (*terra*) nagy, egybefüggő szárazföld, *fem.*; ritkán *neutr.* E ritkán előjövő philosophiai szók: ens, való; accidens, nem lényeges tulajdon; consequens: következmény (észtánilag) *neutr.-ok.*

Nom. **ns** genit. **ndis**: *fem.-ok.*

Ilyenek: glans, -ndis: makk; juglans: dió; frons: zöld falevél; lens: serke; libripens: zsoldmérő (katonáknál).

Nom. **bs** genit. **bis**: *fem.* Urbs, -bis: város. Arabs, -bis *comm.*

Nom. **ps**, (**eps**) genit. **pis** (**īpis**).

Ezek közül *fem.-ok*: stirps, stirpis: törzs (*ritk. masc.*); daps, dapis: eledel. *comm.-ok* adeps, -dipis: kövérség, zsir; forceps: fogó (harapó).

A többiek *ceps* végű *masc.-ok* v. *comm.-ok*. péld princeps, -ipis; auceps, -cupis: madarász.

Nom. **rs** genit. **rtis**: *fem.-ok.* péld. ars, pars.

Egyes különösségek: hiems, hiemis: *f.* tél; puls, pultis: *f.* pép.

Nom. **t** genit. **tis**: csak caput, capitis és compositumai; occiput: a fő hátsó része; sinciput: a fő első része. *neutr.-ok.*

Nom. **ax** genit. **ācis**: *fem.-ok.*

Ilyenek *pax*: béke; *fornax*: kemence; *fax*: fáklya; *limax*: csiga (ritk. m.)

Nom. **ex** genit. **īcis**: ngyb. **masc.**-ok.

péld. *pollex*: hüvelyk; *vortex*: (vertex) örvény, terő, fő (emberé).

De *fem.*-ok ezek: *ilex*: tölgyfa; *carex*: sás; *forfex*: olló; *vitex*: szüz-fa. *Comm.*-ok ezek: *imbrex*: ház-fedő-eserép; *obex*: retesz (*sing. nom.* nem jó elé); *rumex*: sóska; a költőknél *cortex*: fahéj; *silex*: kova-kő. *Neutr.* *atriplex*: libatopp (fű) jó elé *um* véggel is.

Egyenként megjegyezni valók: *masc.*-mok *grex*, *grēgis*: csorda, nyáj; *aquilex*: kút-mester; *rex*, *rēgis*: király; *remex*, *remigis*: matróz; *vervex*, *-vēcis*: berbécs; *senex*, *senis*: vén; *foenisex*, *-sēcis*: széna-csináló, kaszás. *fem.*-ok *nex*, *nēcis*: erőszakos halál; *prex*, *precis*: kérés, könyörgés (*sing. nom.* nincs szokásban); *lex*, *lēgis*: törvény; *supellex*, *supellectilis*: bútor, házi eszköz (csak a *sing.*-ban jó elé); *faex*, *faccis*: seprő (folyadékok ülepe).

Nom. **ix** gen. **īcis**: némelyek **masc.** más. **fem.**

fem.-ok *coxendix*: csipő (csont); *natrix*: vízi kigyó; *pix*: szurok; *salix*: fűz. — *masc.*-ok *calix*: pohár, kehely; *fornix*: bólt; *communis* ez: *varix*: ér-daganat.

Nom. **ix** genit. **īcis**: **fem.**-ok.

péld. *radix*: gyöker; *cervix*: nyak; *cicatrix*: sebhely, és a *trix* végű verbale-k.

Egyes különösségek: *nix*, *nīvis* f. hó; *strix*, *strīgis*: kísértetes madár, lidércz.

Nom. **ox** gen. **ōcis**: **fem.** *vox*, *vōcis*: hang, szózat; *celox*: sebes járásu hajó.

Egyes különösségek: *nox*, *noctis* *fem.* éj; *Cappadox*, *-ōcis*: kis-ásiai nép neve. *comm.* *Allobrox*, *-ōgis*: gallus nép neve. *comm.*

Nom. **ux** gen.-sok egynek *g*-vel, másnak *c*-vel, egyiknek *rövid*, másiknak *hosszú ú*-val.

fem.-ok: *nux*, *nūcis*: dió; *lux*, *lūcis*: világosság; *frux*, *frugis*: termés, különösen gabona-nemű (*sing. nom.*

nincs szokásban); *faux, faucis*: torok, hegyszoros (a plur.-b.) — *comm.*-ok: *dux, dūcis*: vezér; *conjux, űgis*: házas-társ (férj, nő); *tradux* (tlkp. adj. egyvégű, átvivő), homlitott ág, szaporítás végett.

Nom. **x** közvetlenül megelőző consonans-sal gen. **cis** nygb. *femin.*

péld. *arx*: vár; *merx*: árú. *Masc.*-ok az ily végű részei az *as*-nak, *deunx*: $11\frac{1}{2}$ as; *quincunx, septunx, calx* sarok (ritkán) *masc.*

II. Görögből átvett szók.

1. Magánhangzón végződők.

Nom. **ma** genit. **mātis**: mind **neutr.**

péld. *arōma*: fűszer; *lemma*: átvétel (a tudomány rendébe, más tud.-ból).

Nom. **i** genit. **ios**: *neutr.* *sinapi*: mustár; *van is* végű *nomin.*-sa is, ekkor *fem.*

Nom. **i** genit. **itis**: *neutr.*

Ilyenek *meli* compositumai, péld. *oxymeli*: eczetből és mézből vegyített ital.

Nom. **o** genit. **ōnis** vagy **ōnis** vagy **ontis** a görögben *on* végű férfi sajátnevek.

péld. *Plato, Zeno, Agamemno*. De gyakran a latinban is megmarad *on* végűk. Az ily végű városok nevei csaknem mindig megtartják a latinban is az *n-t*: hasonlólag *ontis* genit.-suak is. péld. *Xenophon, -ontis*.

Nom. **o** genit. **onis** v. **us** görög nő-nevek.

péld. *Sappho Sapphus; echo, viszhang: echus*.

Nom. **y** genit. **vis** v. **ys** **neutr.** *misy*: vitriol, *asty* v. *astu*, város **neutr.**; de csak a *sing.*, *nom.* és *acc.*-ban jó elé.

2. Consonanson végződők.

Nom. **an** genit. **ānis** és **ānis** **masc.**

péld. *Paeon, -ānis*: Apolló-isten mellékneve, és őt dicsőítő ének; *Titan, -ānis*: legrégibb isteni lények, ki-et Jupiter legyőzött.

Nom. **en** genit. **ēnis**.

Siren, -ēnis: f. szép arczú, bájos hangú, de haltestü tengeri lények. *Troezen*: f. görög város. De *attagen*: m. császár-madár.

Nom. **in** genit. **īnis**: delphin, -īnis: delfin *masc.* (a 2-ik decl. szerint is delphinus).

Nom. **on** genit. **ōnis**: ngyb. **femin.**-ok.

péld. *aëdon*: fülemile; *alcyon*: jégmadár; *sinon*: finom gyapot-szövet. *Canon*: szabály, zsinormérték. *masc.*

Nom. **ter** genit. **tēris**: **masc.**-ok.

péld. *crater*: nagy asztali edény, melybe a bort elegyítették; *prester*: forgatag, egy neme a fergetegnek, mely gyujt és sodor.

Nom. **as** genit. **ādis**: **fem.**-ok.

lampas: világító, fáklya gyertya. *Nomas*: pásztor-nép. *Arcas*: arkadiai ember. *masc.* epic.

Nom. **as** genit. **antis**: **masc.**-ok.

adamas: gyémánt. *Atlas*: mythicus hős, hegy Afrikában. — Különösök: *melas*, -ānis: több folyamok neve és bőr-betegség-neme; *erysipelas*: neutr. bizonyos kiütés (úgynevezett rósa.)

Nom. **ēs** genit. **ētis**: **masc.**-ok.

magnes, -ētis: magnes-ércz; *lebes*, -ētis: ércz-edény, üst; *tapes*: szőnyeg. — Különös *cacoëthes*: neutr. (tldkp. *adject.*) egy gonosz nemű seb (csak a *sing.*, *nom.* és *acc.*-ban).

Nom. **is** genit. **is**, **idis**, **eos**: **fem.**-ok.

péld. *syntaxis*, -is, v. *eos*: (görögösön) egyberakás, szerkesztés, szókötés; *pyramis*, -idis: gúla; *poësis*, -is v. *eos*: költészet; különös *Salamis*, -minis, sziget Athenae előtt.

Nom. **ōs** genit. **ois**.

heros, -ois: m. hős, fél-isten. Különös *epos*: neutr. elbeszélő költemény (csak a *sing.*, *nom.* és *acc.*-ban).

Nom. **ps** genit. **pis** **masc.**

hydrops, -ōpis: viz-kórság; *epops*, -ōpis: banka; *Aethiops*, -ōpis: szerezsen. Különös *gryps*, *gryphis*: *masc.* mesés madár, grif (szárnyas és csőrös négylábu).

Nom. **us** genit. **untis**.

Selinus, -untis: város Siciliában fem. s. *Pessinus*, -untis: város Galatiában. (Kis-Asiai tartomány) *masc. Amathus*, -untis: fem. város Cyprus szigetében.

Nom. **pus** genit. **podis**: **masc**.

péld. *tripus*, *tripodis*: a jós-papnő széke (háromlábu). *Oedipus*: görög hős, gyakrabban a 2-dik decl. szerint. *Polytus*, -pi: puhány-neme.

Nom. **ys** genit. **ysis**: *chelys*, -*ysis*: fem. czitera.

Nom. **ys** genit. **ỹdis** **fem**.-ok; *chlamys*, -*ỹdis*: felső-öltöny.

Nom. **ax** genit. **ācis**: **masc**.-ok.

Corax: saját-név; *Astyanax*, -*actis*, hslg. *thorax*: mellvas, pánczél; *anthrax*: veres föld neve.

Nom. **yx** genit. **ỹcis** v. **ỹcis**; **ỹgis** v. **ỹgis**; **ỹchis**.

Ezek közt a görögben sok a *fem*.; de a latinban eléjövők közt csak ezek a *fem*.-ok: *bombyx*, mikor *selyem-szövet*-et tesz; ha *selyem-pille* *masc*. (ritk. *femin*.); *sandyx*, -*ỹcis*: bizonyos vörös festék; *sardonyx*, *onychis*: drága-kő neve.

IV.

A „pótlók,” melyekkel az „egyszerű elemi” mondatból „szorosabban meghatározott” mondat válik.

1. Még az Első Könyv elején láttuk volt: hogy igen sokszor *nem elég*, ha *csak annyit* mondunk, mennyit az alanyról, a *csupa* itével mondhatni; mert szorosabb meghatározásra van szükség. Most pedig még hozzá tesszük: hogy gyakran, *nem csak* az itét, hanem az alanyt is meg *lehet*, sőt meg *kell pótolni*.

2. Minden szót, mely egy magára álló, az az *más* mondattal *egybe nem kötött* mondatban, az

alanyon és *itén* kívül elé jön, úgy kell néznünk, mint *pótlóit* e fő-elemek valamelyikének. De itt szükség egy további megkülönböztetést tennünk. Az alanynak is, itének is, lehetnek *közetlen*, és lehetnek *közleges* pótlói. Könynyü megértenünk, mi *különbség* van e két *féle* pótlók között. Nézzük e mondatot „a kitartólag szorgalmas és kitünőleg eszes tanuló bizonyosan sok és világos ismeretet szerez.” E mondatban a fő-elemek, melyek egyikéhez vagy másikához gyűlnek a többi részek—: „A tanuló szerez.” Látni való, hogy így nincs kielégítő értelme a beszédnek; mert meg kell mondani legalább annyit: „*mit* szerez?” A szó tehát, melylyel e kérdésre felelünk, pótlója, még pedig „*közetlen*“ és „*szükséges*“ pótlója az igének. De ezen pótlónak mellékszavai („sok“ „világos“) már *nem közetlen*, hanem *közleges* pótlói az itének. — Itt azonban „szükségesek“ ezek is; mert nélkülök nem volna elég teljes az ítélet. *Oly* tanulóról milyenről itt szó van, igen kevés volna csak annyit mondani, hogy „ismeretet szerez“; mert hiszem, némi kevés ismeretet a leghanyagabb tanuló is szerez, ha nem épen bárgyú. *Vagy* nem kell valahát az alanyhoz oly kitüntető mellékszavakat tenni, *vagy*, ha tettünk, ezeknek megfelelőleg kell megpótolnunk az ítélet is, kifejezván, hogy az ily tanuló „sok és világos“ ismeretet szerez. A „bizonyosan“ *adverbium* pedig, még további pótlója, a többi pótlóival egybe foglalt itének, s *tehát nem csak* egyiknek vagy másiknak, *hanem* mindössze ennek: „sok és világos ismeretet szerez“; *mert nem csak* azt állítja a mondat, hogy az ily tanuló „bizonyosan szerez“; nem is csak azt, hogy „bizonyosan szerez ismeretet,” hanem azt is, hogy

„sok, és világos“ ismeretet szerez az ily tanuló *bizonyosan*. És ezek szerint tehát: az „ismeretet“ accusativus, *közetlen* pótlója a „szerez“ itének; a „sok és világos“ is *közetlen* pótlói az „ismeretet“ szónak, de *közleges* pótlói az itének; végre mindezeknek *együtt véve* további pótlója a „bizonyosan“ *adverbium*. A mi pedig e mondat *alanyát* illeti, legelőbb is látjuk: hogy a „szorgalmas“ és „eszes“ *mellékszók*, *közetlen* pótlói az alanynak: még pedig nem csak kényleg-oda-tett, s tehát el is maradható, hanem „szükséges“ pótlói; *mert azt*, a mit a pótlóival egybefoglalt ite jelent, csak úgy *általában* „a tanulórol“ nem lehetne *igazán* mondani; mivel ugyancsak bőven tapasztalhatni, hogy *nem minden* tanuló szerez *sok és világos ismeretet*. Még pedig *mindenike* ama mellékszavaknak *közetlen* pótlója a „tanuló“ alanynak, nem valamelyik közölök a másiknak; mert sem a „szorgalmasság“ sem az „eszesség“ nem tulajdona *egyik a másiknak* hanem *mindenik*, más meg más tulajdona. magának az alanynak. Végre a „kitartólag“ *adverb*, a „szorgalmas“ *pótlónak*, s a „kitünőleg“ az „eszes“nek, *közetlen*, — de az alanynak *közleges* pótlói; még pedig „szükséges“ *pótlók* ezek is *arra*, hogy a pótlóival egybegondolt ite *igaz* legyen; mert, mint tudjuk, „változó“ szorgalommal, s egyszersmind „középszerü“ észszel, avagy csak némi ismerethez is *alig* lehet jutni; „sok“hoz és „világos“hoz pedig éppen nem.

Miután megértettük e *különböztetést*: lássuk már, ebből folyó renddel, a **pótlókat**, melyekkel az *elemi* mondatból *szorosabban határozott* mondat kerekedik.

V.

A) Közvetlen pótlók, a) az alanyhoz járulók.

1. a Nézzük e mondatot: *Pueri sunt modesti: a fiúk szerények.* Látni való, hogy ha a mondatot így hagyjuk: *nem igaz*; tehát, hogy igaz legyen, *vagy más* ítélet kell választanunk, olyat t. i., mely *minden* fiúról mondható legyen *igazán*: *vagy ha ezt az ítélet akarjuk megtartani* — akkor az alanyt kell *szorosabban* meghatároznunk, és pedig *úgy*, hogy ez az ítélet róla *igaz* legyen; péld. *pueri „boni“ sunt modesti: a „jó“ fiúk szerények.* Már így igaz a mondat; avval lett pedig igaz: hogy a „fiúk“ *egész* öszszeségéből, kijelöltük *csak* a „jó“ fiúkat, és csak *ezekről* mondtuk ki az „ítélet.“ Az elébb *igen* általános, s éppen azért *valótlan* ítéletet megigazítottuk avval, hogy az alanyt kisebb körre *szorítottuk*, a „jó“ mellékszót hozzá csatolva. Az *ily* pótlóját az alanynak *tehát* helyesen nevezzük *szorító* mellékszónak (epitheton limitans.)

1. b. De sokszor, *nem azért* teszik az alanyhoz az *ily* mellékszót, hogy vele *megszorítsák*, hanem *vagy azért* hogy *érdekesebben, elevenebben* fejezzék ki (epitheton amplificans), vagy *azért*, hogy a róla kimondandó *ítélet* okát adják, (epith. rationis) vagy egyszerre *mind e kettőért is.* péld. *Hortus iste vastus et amoenus, universi populi est:* „ez a tömérék-nagy és kies kert az egész népé.“ Itt a „hortus“ alanynak három közvetlen pótlója van: „iste, vastus, amoenus“; ezek közül az első *szorító* mellékszó, mert csak magáról a „hortus“ alanyról nem mondhatnám igazán hogy „az egész népé“; de nem is kell több, csak éppen annyira arra, hogy a mondat bizonyos esetben igaz legyen „hortus iste est u. p.“

A más két *epitheton* hát nem „limitans,” hanem arra való, hogy ama kertet elevenebben képzeltesse, érdekesebben rajzolja. Lehetne ezt a két mellékszót egyszersmind némi *oknak* is venni arra, hogy ama kertet az egész népének mondjuk; t. i. oly országban, hol ily közhelyeket szerezni és fentartani van akarat, tehetség és jó ízlés; ez esetben ama pótlói az alanynak, *ok-adó* pótlók lennének. — Ezen mondatban: *Ver tepidum et floridum est gratum*: „A langy és virágzó tavasz kedves” az alany pótlói, *ok-adói* az itének is; azért kedves a tavasz, mert, langy és virágzó; a hideg tél után a *lanyha* szellő — a kopár tél után a virító természet, jól esik az embernek.

1. c. Van azonban elég eset, mikor az alany pótlója, éppen ellenkezőleg, *arra való*, hogy az ellentétet közte és itéje között kitüntesse. péld. *Vir ille „innocens” damnatus est*: Amaz ártatlan férfiú elítéltetett. *Arbor illa „fructifera” exarscit*: az a termékeny élőfa kivágatott. Mind a két mondatban, az ite *ellenkezője* annak, a mit az alany mellékszavához képest várni lehetne; az *ártatlant* nem kell vala *elítélni*; a termékeny élőfát nem kell vala *kivágni*. Ily esetben a pótlót helyesen nevezzük „ellentétes” pótlónak (*epith. oppositum.*)

1. d. De gyakran a pótlók nem ily *indokoltak*; hanem csak *szokásosak*, a nélkül hogy a mondat értelménél fogva „éppen szükségesek” volnának (*epitheta usitata.*)

1. e. Az ily alany-pótlók a legtöbb esetben *adjectivum*-ok: innen van az elnevezése is az *adj.*-nak, mint oly *nomen*-nek, melyet substantivumok mellé tesznek (*adjiciunt*, addunt subst.-is), mellékszóul használnak. — Hogy az ily pótlóknak számra és

nemre nézve meg kell egyezni a fő-szóval melyhez téve vannak, megtudtuk már a *declinatiói* gyakorlatoknál. Azt is észrevettük már rég, hogy nyelvünkben, *ellenkezőleg* mint a latinban, — a mellékszóul használt *adjectivum*-ot, nem ejtegetjük, mert, ámbár külön írjuk a főszótól, mégis úgy nézzük, mint vele *értelmileg* egygyé torrott szót; s ezért nem kell külön ejtegetnünk *azt is*. Sőt némely tárgyaknál, melyeknek éppen *állandó* sajáttságát fejezi ki bizonyos mellékszó, írásilag is egy szóvá olvad a főszóval. péld. *savanyúviz, keserűgomba, szőlőskert, könyvesbolt* s több eféle.

Ezen megegyezésre a latin mellékszónak a főszóval, a *declinatióknál* bőven elég *példát* láttunk, és gyakoroltunk be; nincs miért itt *többel* pótoljuk.

1. f. Ha a mondatban *különböző genusú* subst.-mok *ugyan egy* mellékszavok van: ez *nemre nézt*, vagy *azt* a subst.-mot követi, mely hozzá a sorban *közelebb áll*: vagy *mindenikhez külön* hezzá járúl az *illető nemi* végzettel. péld. vagy így mondják: *omnes vici et oppida*: minden faluk és helységek; vagy így: *omnia oppida et vici*; vagy így: *omnes vici et omnia oppida*. *Omnis gratia et opes Caesaris*; vagy: *omnes opes et gratia Caesaris*; vagy így: *omnis gratia omnesque opes Caesaris*.

1. g. Ha *ugyan azon* subst.-hoz *több mellékszó* járúl, mint *egyféle* dolgok vagy személyek *egymástól megkülönböztető* neve: a *közös* subst. mehet az *egyesbe* is a *többesbe* is; vagy *mindenik* mellékszóhoz is *külön odatehető*; péld. így: *prima et vicesima legio* v. *legiones*; *Cneus, et Publius Scipiones*; *Tiberius et Caius Gracchus*; *Cn. Scipio, et Lucius Scipio*.

2. a. Nézzük e mondatot: „*sapor est dulcis*“: „az íz édes.“ E mondat, mint szembeötlő, nem

igaz ítélet, mert koránsem *minden* íz édes; de ha kifejezzük, hogy ez az íz, valami *olyan* a miről *tudjuk* hogy édes: akkor az ítélet *igaz* lesz. péld. „a *méz íze* édes.“ Annak a tárgynak a nevét pedig, a *melyének* mondunk valamely tulajdonságot, azon casusba teszük latinul, melyet (elégg különös neven) *genitivus*nak hívnak. És így hát, *genitivus* is lehet *pótlója*, még pedig *közetlen*, és *szükséges* pótlója az *alany*nak. péld. *sapor „mellis“ est dulcis*. Hasonlólag: „*pennae sunt pulchrae*,“ „a tollak szépek,“ így általában *nem való*; illő *genitivust* ha teszünk az alanyhoz, *való* lesz; így: *pennae pavonum sunt pulchrae*: a *pávák* tollai szépek. Az ily pótlónak, *genitivus possessivus* a neve.

2. b. Nézzük e mondatot is: „*metus est utilis*“ „a félelem hasznos;“ ez sem igaz így általábanmondva; ki kell hát fejeznünk, az alanyhoz tett szóval. *mitől való* félelmet értünk: péld. „a *büntetéstől* (való) félelem hasznos.“ Latinul sokszor, az ily jelentésű *pótlót* is a *genitivus*ba teszük. Látnivaló hogy *e genit.* értelmé különbözik amaz előbbiétől; mert amaz, *tulajdonát* jelenté amaz alanynak, — ez pedig *tárgyat* jelenti emennek, t. i. azt a *tárgyat*, *melytől* félnek. Ezért az ily jelentésű *genitivust* „tárgymutató“ *genit.*-nak hívják (*genit. objectivus*.) A magyarban, ha az ily értelmű pótló *személy*, a főszó valamely *indulat*, *érzelem*: ilyenkor, hogy a két-értelműség el legyen kerülve, jobb ha nem *birást* jelentő ragot adunk az alanynak hanem *illő viszonzyszót* teszünk hozzá. péld. „*amor parentum*“ teheti ezt is: „a szülék szeretete“ az az: a szeretet, melylyel a *szülék* vannak *gyermek*eik *íránt*: de teheti ama *latin* kifejezés. *azt a szeretetet* is, melylyel a *gyermek*ek vannak *szülék* *íránt*: és ekkor magyarul nem így mondjuk: „a

szülék szeretete“ hanem így: „a szülék *iránti* szeretet“ vagy: „szeretet a szülék *iránt*. Hasonlag: *metus hostium*: az ellenségtől *való* félelem, vagy: félelem az *ellenségtől*; nem „az ellenség félelme.“ Lehet azonban latinúl is ily esetben, nem csak genitivussal, hanem *illő viszonyszóval* is, és *evvel járó casussal* élni. Meglátjuk.

2. c. Használnak a latinban *genitivusokat* a főszó közvetlen pótlóinak, még *más ért.-ben* is. Megmutatja a példa: „*puer „bonae indolis“ est amabilis.*“ Ennek magyarul értelme sem volna, ha a *genitivust* é *ragú* sajátító-val tennők ki; (a jó természeté gyermek) de úgy sem volna helyesen, ha az alanyhoz csatolt *birraggal* tennők: („a jó természet gyermeke“) hanem így kell kitennünk: „a *jó természetű* gyermek“ *szeretete méltó*. *Viri magni ingenii et vitae integrae sunt rari*: a *nagy* adományú és *feddhetlen életű* férfiak ritkák. Az ily *genitivusokat minőséget* jelentő *genit.-soknak* hívják (*genitivi qualitatis.*) — Ily *genitivust* azonban soha sem használnak csak egyet, hanem mindig *többet*, és közölők legalább egynek *adject.-nak*, legalább egynek pedig *subst.-nak* kell lenni. Magyarúl sem lehet ily *ű-ű* végű *subst.-mat adjectivum* nélkül tenni a főszó mellé; nem mondjuk: *testű, lelkű, termetű*; hanem péld. így: *erős testű, nemes lelkű, idomos termetű*, s több eff.

Meg kell jegyeznünk azonban már itt, hogy a latinban, ily értelműleg nem csak *genitivusokat*, hanem *ablativusokat* is használnak: sőt a test egyes tagjait leíró kifejezésekben *inkább ablativusokat*. péld. *Senex venerandus, capillis canis, barba promissa, vultu gravi*: tiszteletre-méltó öreg, ősz fürtű, hosszú szakállú, komoly arcú; nem volna helyes, *genit.-sokkal*: *capillornm . . . barbae . . . vultus* . . .

2. d. *Mennyiség* kifejezésére is használják közvetlen *pótlóként* az alanynál, a *mértékek* és ezekhez tartozó *számnevek genitivusát*.

péld. *iter „trium dierum“ adhuc super est:* három napi út van még hátra. *Turris „triginta cubitorum“ exstructa est:* harmincz öles torony építettett. *Uva „duarum librarum“ permagna est:* a két fontos szőlőgerezd igen nagy.

Magyarúl, e *genitivusokat*, mint látjuk, úgy tesszük ki, hogy a mértéket jelentő szóhoz *i, os-es, ős* ragot csatolunk.

3. a. Jón elé az is, hogy az alanyhoz, közvetlen pótlóul *subst.-mot* tesznek a *nominativusba*. Az ily pótló-substantivumot „*appositum*”-nak hívják.

péld. *Cicero „consul“ rempublicam servavit:* Cicero a consul megtartotta a köztársaságot. *Ennius „poëta“ cecinit bella punica:* Ennius a költő megénekelte a pún háborúkat. *Tarquinius Superbus „rex“ pulsus est:* T. S. király elűzetett.

Az ily „*appositumhoz*” magyarúl vagy névelőt tesznek mint a felhozott példákban látók, vagy „*mint*” adverbiumot; ha pedig az ily *appositum*at személynevek mellett *csak czimúl* használjuk; ez esetben *sem névelőt, sem „mint” adv.-mot nem tesszünk hozzá.*

péld. *Ovidius „jam puer“ versus fecit.* Ovid, már „*mint gyermek*” verseket csinált (verselt); vagy: gyermek-horában vagy: még csak *gyerkőcz volt, s már verselt.*

3. b. Az ily *appositum*nak is lehet *adj.* vagy *genit.* melléklete, vagy *mind a kétféle is együtt.*

péld. *Cicero „orator Romanorum praestantissimus“, fuit etiam philosophus eximius:* Cicero „a Rómáiak legelső szónoka,“ philosoph is kitünő-jeles volt. — *Usus, magister vitae egregius* (multa homines docet): A gyakorlat „az a jó élet-tanító mester“ (sokra oktatja az embereket).

3. c. Ha az *appositum* oly *substantivum*, mely *genus* szerint *változhatik:* meg kell egyeznie *genusban* az alanygyal.

péld. *Historia* „indagatrix“ *praeteritorum*, *monet posteritatem*: a történelem, a múltak nyomozója, inti az utó-világot. (utódokat, maradékot). *Philosophia* „virtutis magistra“, *est utilissima*: A philosophia „az erény mestere“, igen hasznos.

3. d. De nem egyezhetik meg az *appositum*, az alanynyal, ha valamelyik „tantum plurale“, s a másik *egyes* számu: ily esetben az ite többnyire az alanynyal egyezik meg *számra*, — s ha nemileg változható, *nemre* nézt is:

péld. Cicero mondja: *Tulliola* „deliciae nostrae“, *convalluit*: a kis Tullia, a mi kedves kincsünk (gyönyörűségünk), meggyógyult. *Athenae* „decus Graeciae“, *sedes artium ingenuarum fuerunt*: Athenae, Göröghon díszje, a némes művészetek székhelye volt. — Többet odább.

4. Lehetnek közetlen alany-pótlók, *viszonyszókkal* összekötött *subst.*-ok is:

péld. *Amicus in rebus adversis*, *magnum est praesidium et solatium*: A barát a balsorsban, nagy ótalom és vigasz. *Gratitudo „erga benefactores“ est laudabilis*: a háladatosság „a jótevők iránt“ dicséretes.

Magyarúl az ily pótlókat, vagy hasonlólag *viszonyszavas* substantivummal teszik ki, vagy, *viszonyragossal*; és mind a kettőt utána teszik a főszónak; péld. a tudósítás az ütközetről (vagy -felől) örvendetes; nem pedig így: „az ütközetről tudósítás örvendetes. Vagy pedig elébe teszik az ily pótlót s főszónak, de egyszersmind, — ha e pótló viszonyragos szó akkor közéje s a főszó közé tesznek, *való*, *levő*, *leendő*, *lett*, *tett*, s más illő *participiumokat*; ha pedig a kifejezés *nem* viszonyragos, hanem *viszonyszavas*, akkor e viszonzókból *i* végű *adjectivumot* képeznek s úgy teszik a főszó elébe: de viszonyragos szókból képezni ily *adj.*-mot a legtöbb esetben, *erőltetett* beszéd: péld. nem „*Istenbeni* bizalom“ hanem: I-ben való — I-ben vetett v.

helyezett b.; vagy: bizalom Istenben. — Az igéktől képezett *eszmeneveknek* eléjük is lehet tenni a viszonyragos vagy viszonyssavas szókat a magyarban, a nélkül hogy *ama participiumokat* közbetennők, vagy a viszonyszóból vagy viszonyragos szóból *i* végű *adverbiumot* képeznénk; sőt ez utóbbival sok ily esetben *nem is élünk*. péld. mértéken alólmaradás; határon túl-lépés; bajba-esés; bajtól-menekvés; hivatalról-lemondás.

5. Ha *participium* az alanyúl használt, s tehát substantivum gyanánt álló adjectivum: ennek közvetlen pótlója lehet minden *oly casus*, mely e *participium* *anyaigéjével* járhat mint *pótló*.

péld. minthogy így tehát ezt is lehet mondani:
mondják: beneficium dignis dantes merito laudare alicui aliquid: dantur:
adni valakinek valamit; sz. sz.: a jótétet méltóknak adók méltán dicsértetnek; az az: a kik méltókkal tesznek jót, dicséretre méltók.

gloriari aliqua re: formā, fortunā, divitiis gloriantes merito dicsekedni valamivel; rito reprehenduntur:
sz. sz.: a formával, szerencsével, gazdagsággal dicsekvők méltán rovatnak meg; az az: a kik formájokkal, szerencséjükkel, gazdagságukkal dicsekesznek, méltó hibáztatás alá jönek.

amare aliquid: virtutem amantes sunt beati
szeretni valamit; az erényt szeretők boldogok.
hanem némely ily participiumok, mikor állandó tulajdont fejeznek ki, inkább *genitivus* pótlót vesznek föl. péld. éppen ez is ilyen; tehát így mondják: virtutis amantes: az erény szeretői, vagy összetett szóval: az erényszeretők. — Többet odább.

6. Lehet közvetlen pótlója az alanynak, *egész mondat is*:

péld. a könyv „melyet nekem adtál,” nagy becsü. Itt ezen mondatnak „a könyv nagy becsü” *alany-pótlója*, a közbetett mondat „melyet nekem adtál” még pedig „szükséges” pótlója, mert különben nem volna tudva, *micsoda* könyvről van szó; és általában sem lehet állítani, hogy: „mind az, a mi könyv, nagybecsü volna.” Sőt (hogy ezt is már itt megemlítsük) éppen *alanya* is lehet egy *egész mondat* valamely *itének*. péld. Bizonyos „hogy a bolygók a nap körül forognak” ez összetett mondatban az: „hogy a b. a n. k. forognak,” *alanya* a „bizonyos”-nak, mert erről van mondva, hogy „bizonyos.” Most azonban ily *latin* mondatokra nem terjeszkedünk. Előre akartuk még is jelezni, hogy, mikor a *kapcsolt* mondatokhoz érkezünk, hasznát vegyük.

7. A mi az alany közvetlen pótlóinak *sorozati helyét* illeti a *latin* mondatban: bármelyik-félék az elésoroltak közül, — előtte is, utána is lehetnek az alanynak. Akár *adjectivum*, akár *birtokos* — vagy *minőségi*, vagy *menynyiségi genitivus* — akár *appositum*, akár *viszonyszavas* szó legyen az ily pótló, semmi szoros syntaxis-i szabály a szórendet e részben nem határozza; és a szerint teszi a beszélő az alany *elébe* vagy *utána* az ily pótlót a mint előre jelölve, vagy utánpótolva akarja kiemelni, *ki*, vagy *mi*, vagy *milyen*, vagy *mi viszonyú* az a személy, vagy dolog a melyről az *ite* mondva van. — Tehát: a fönnebbi példákat véve föl:

pueri boni sunt modesti		<i>így is lehet:</i>	boni pueri s. m.
vir innocens damnatus est	n n n		innocens vir d. e.
sapor mellis est dulcis	n n n		mellis sapor e. d.
metus poenae est utilis	n n n		poenae metus e. u.
puer bonaeindolis est amabilis	n n n		bonaeindolis puer e. a.
			vagy indolis bonae puer e. a.
iter trium dierum superest	n n n		dierum trium i. s.
Tarquinius rex pulsus est	n n n		rex Tarq. p. e.

gratitudo erga benefactores
est laudabilis

erga benefactores
gratitudo e. l.

Csak *es* az *utolsó* kissé erőltetett: de azért koránsem példátlan.

Ha pedig az alany közvetlen pótlójának, nem csak az alanyhoz — hanem az *itéhez képesti* sorozati helyét vesszük figyelembe: erre nézve már nincs oly szabadság a *latin* mondat rendezésében péld. ezt: „a jó gyermekek szerények“ nem volna helyes így mondani *pueri sunt modesti boni* vagy: *boni sunt pueri modesti* vagy: *modesti pueri sunt boni*, vagy: *modesti boni sunt pueri*; meg kell azonban vallani, hogy az ily rendezések is csak prosában esetlenek: a költők e részben majd egészen korlátlan szabadok. Többet lesz helye mondanunk akkor, mikor a hosszabb mondatok szórendéről beszélünk.

A magyarban, mint tudjuk, másképp van a dolog: mert itt az alany pótlója, ha *mellékszó* és nem „*appositum*,“ teljességgel nem állhat más helyen a mondatban, mint csak, az alanynak *közvetlenül-előtte*.

Az *appositum* pedig, akár van akár nincs mellékszó vele, majd egyaránt mehet akár elébe akár utána az alanynak: péld. így is mondjuk: „tanár N. N.“ ülnök „X,“: és így is „N. N. tanár,“ „X ülnök;“ és ezek is: a hű barát Dámon; Dámon a h. b.: — „Deák a bölcs államférfi“, „a bölcs á. f., D.“ egyaránt helyesrenddel vannak. (További részletekre itt nincs hely.)

VI.

A) közvetlen pótlók b) az itéhez járulók

1. a. Ha a *latin* mondat e kérdésre felel: „*milyen*, vagy *mi* az alany?“ akkor az *ite*, a leg-

több esetben lételt jelentő ige; és *közetlen pótló* hozzá, azon *adj.* vagy *subst.* mely az alanyról állított *minőséget* vagy *miséget* fejezi ki. Nézzük e mondatokat:

Rex bonus est aequus	a jó király méltányos.
Lex bona est aequa	a jó méltányos törvény
Consilium bonum est aequum	a jó tanács méltányos.
Reges boni sunt aequi	a jó királyok méltányosak.
Leges bonae sunt aequae	a jó törvények méltányosak.
Consilia bona sunt aequa	a jó tanácsok méltányosak.
Matthias Corvinus rex fuit	C. Mátyás király volt.
Maria Theresia regina fuit	M. T. királyné volt.
Adolescens egregii sunt decus scholarum	a jeles növendékek a tanodák dísze (ékessége.)
Crepundia sunt esca puerorum	a játékszerek a gyermekek csel-étke.
Divitiae saepe sunt fermentum vitiorum	a gazdagság gyakran kovásza a vétkeknek.
Thebae caput erant Bocotiae	Thebae főhelye volt B.-nak.

Látni lehet e példákból, hogy az ily itepótlóknak, ha *adjectivumok*, meg kell egyezni az alany-nyal *számra* és *nemre* nézt; de ha *substantivum* az itepótló, az ilyet csak azon esetben kell megegyeztetni *nemre* nézt az alany-nyal. ha személyekre illő köz-név, és két külön alakja van a két nemre; (rex, regina, magister, magistra; inventor, inventrix).

Az *ite-pótló* substantivum számra nézt sem egyezik mindig az alany-nyal; t. i. *a)* akkor, ha az alany alakilag *plurale* ugyan, de értelmileg *singulare*; (crepundia, divitiae, Thebae az iménti példákból) *b)* ha a *többesi* alanyba belé értett egyénekről *nem külön-külön*, hanem mindnyájokról *együtt* mondanak ki *oly* substantivumot, melyet *személyi* köznévül *nem lehet* használni. Ez az eset az imént felhozott példák egyikében, hol az alany: „adolescentes egregii“ és az ite-pótló: „decus“ scholarum; mert a jeles növendékekről, *nem külön-külön*, hanem mindnyájokról *együtt* van mondva, hogy öszvesen *díszét* teszik a tanodáknak; és mert „decus“ *oly* subst., melyet *személyi* köz-

névül nem lehet használni. Ellenkezőleg van a dolog az *oly* ite-pótló *subst.*-mokkal, melyek *személyi* köznevek lehetnek, sőt némelyik eredetileg *adjectivum*, s csak az oda értett substantivumtól vesz föl *subst.*-mi jelentést: amolyak péld. *dux*, *auctor hostis*, s több *eff.* és az *or-végü verbalek*; imilyen pedig néhány *adj.* péld. *princeps*, *socius*, *legatus*, *amicus* s a t. Mindezeknek, ha ite-pótlók, *meg kell egyezni*, amaz *a)*, *b)* alatti) esetekben is, *számra* nézt az alany nyal s tehát nem lehetnek *ilyenkor* a *singularis*ban. És ez így van a magyarban is; péld. „az országgyűlési követek a nemzet *színe* (java) — ez jól van mondva; de ez nem lenne jól: „az országgyűlési követek, a nemzet képviselője“; mert a „szint“ nem lehet *személyi* köznévül használni, „képviselőt“ pedig lehet, sőt mindig annak használjuk, néha „valóságos“, néha pedig csak „képes“ jelentéssel. — Latinul nem volna jól sem ez „*Athenae erant princeps Graeciae*“ sem ez: *A. e. principes G.*; ha nem vagy a *pvinceps* mellé oda kell tenni „*urbs*“at; vagy pedig a *princeps* helyett *oly* szóval kell élni, mely nem lehet *személyi* köznév: tehát vagy így kell mondani: „*A. c. urbs*, vagy *civitas princeps Gr.*; vagy így: *A. e. caput Gr.*

Egyébiránt, maga az *ige* rendesen megegyezik az alany nyal: és így. ha az itepótló *substant.* *egyes* számban van is, az *ige többesbe* megy, ha az alany *többes*. (Válassza ki a tanuló a fönnebbi példák-ból az ide szólókat.)

1. b. De nem csak a *csupa lételt* jelentő igének van a latinban *nominativus* ite-pótlója: hanem az *olyaknak* is, melyek azt fejezik ki, hogy az alany *válk*, *alakul* *ilyenné olyanná*, *ítéltetik*, *tartatik*, *lát-szik*, *megmarad* *ilyennek olyannak*; *neveztetik*, *meg-téttetik*, *megválasztatik*, *születik*, *találtatik* ennek *an-nak*; küldetik ez amaz *minőségben*, péld. mint *követ*, *hirnök*, *vezér* s t. *eff.* *Ilyen* igék ezek: *existere*, *feri*, *reddi evadere*: *válni-lenni* *ilyenné olyanná*, *ezzé-azzá*.

Exsisto-t a *sum* értelmében a *classicusok* nem használják.

Creari, eligi, designari, declarari, renuntiari: meg-tétetni, választatni, nyilváníttatni ez-amaz *tisztviselőnek*.

Apparere, videri: látszani, megjelenni ilyennek-olyannak

Appellari, dici, nominari, vocari: neveztetni hiv-atni, mondatni ennek-annak.

Putari existimari, haberi, judicari reperiri, inveniri, credi, perhiberi: gondoltatni, ítéltetni, tartatni, találtatni ilyennek-olyannak.

Manere, permanere, megmaradni ilyennek-olyannak

Nasci, születni i. o-nak; mitti. küldetni i. o. *minőségben*, ez-ül az-ül; — *dari, tradi*: adatni, át-adatni.

Nézzük e mondatokat:

Servus manumissus fit libertinus. Az elbocsátott rab-szolga szabadossá lesz.

Ignavus nemo immortalis factus est. Egy gyáva sem lett halhatlanná (az emberek emlékezetében).

Brutus vindex libertatis exstitit: Br. a szabadság ki-vívója lett; (mint ilyen állott elé, lépett föl).

Stellae minores apparent, quam sunt. A csillagok ki-sebbeknek látszanak, mint a mekkorák.

Appius ex homine superbo, repente plebicola evasit. Ap. kevély emberből hirtelen köznép kedve keresőjévé változott.

Numa Pompilius post Romulum rex creatus est: Numa P. tétetett R. után királynak.

Clodius tribunus plebis designatus est. Cl. népszó-szólójának választatott.

Curius Dictator dictus est. Cur. Dictatornak (tely-hatalmu kormányzónak) neveztetett ki.

Tu mihi non satis attentus videris. Te nekem nem látszol elég figyelmesnek. (Úgy látszik nekem, hogy nem vagy elég figyelmes).

Regulus missus est legatus. R. küldetett követnek.

Haec sententia injusta videtur. Ez az ítélet igazság-talannak látszik.

Tarquinius Superbus, *tyrannus* et fuit et *habitus* est.
T. S. tyrann volt s *annak is tartatott*.

Amicus verus permanet fidus. Az igaz barát állan-
dóan *hű marad*.

Causa vel optima, fraude et vi redditur mala. A leg-
jobb ügy is rosszá lesz csalárdság v. erőszak által.

Haud raro docti creduntur, qui non sunt: Nem rit-
kán *tudósoknak hisznek* (az emberek) olyakat, kik nem
azok. — Magyarul nem mondjuk: „hitettetnek”; azért
kell *activ* igéjü mondattá alakítani a *passiv* alakút (I. K.
LXI. 6.) A *többi hasonló* mondatokat is e példák között,
természetesebb magyar beszéd, *active* alakítani. *Tegye meg*
a tanuló.

Ezen példákból kitünik, hogy az ily igék na-
gyobb részének *ite-pótlója* magyarul „*nak, nek*” ra-
got vesz fel; a *levést* (nem a *lételt*) jelentőké *vá-vé*
ragot, vagy a *nominativusba* is mehet; a „megmara-
dást” jelentőké, *nak*, vagy *úl* ragot kap, vagy *nomi-*
nativusba is tehető; az *átadást, küldetést* jelentőké is
nak- vagy *úl-*ragú, de *nominativus* nem lehet; a
„*tisztviselővé tétetést*” jelentők *itepótlója* „*nak,*” vagy
vá raggal jár; a *többieké* nem jár mással, mint *csak*
„*nak, nek*” raggal.

A *magyarul* már tudó növendék vegye számba az
elősorolt jelentésű *magyar* igéket, és győződjék meg, hogy
a dolog így van. Egy úttal, egyszer mindenkorra legyen
figyelmeztetve: hogy azok a *többféle* ragok, melyeket
ugyan azon viszony kifejezésére használhatni, szorosan
véve nem *éppen egyet* tesznek, hanem a nyelvszokás által
válnak olykor egyértelműekké, s tehát egymással néha
fölcserélhetőkké.

2. Lehet **genitivus** is itepótló; még pedig ép-
pen az imént elősorolt igék közül, a *lételt* i. o-ná
válást, i. o-nak *maradást, látszást, íteltetést* jelentő igék-
hez járulhatnak *possesivus*, vagy *qualitatis*, vagy
quantitatis genit-sok (V. 2. a. c. d.)

Péld. *Sicilia summae est fertilitatis*. S. igen nagy
termékenyséű.

Maxima pars orbis noti Romanorum erat. Az ismeretes világ legnagyobb része a Romaiaké volt.

Aurum maximi pretii habetur. Az arany legnagyobb becsünek tartatik.

Adolescentes non sunt sui juris. A növendékek nem saját jogúak (az az: nem függetlenek; gyámság alatt vannak.)

Vas illud vix triginta urnarum repertum est. Az az edény alig találtatott harmincz vedresnek.

Egyébféle itepótló genitivusokról később.

3. a. Ha az *ite*, cselekvő ige (LXI. 4. d. b.) természetes, hogy egyik közetlen pótlója azon subst. mely kifejezi a tárgyat melyre a fenforgó cselekvés hat, vagy a művet melyet az alany szerez; vagy azt a következményt melynek oka az alany; vagy azt a jelenséget, mely az alany észrevételének gondolatának, akaratának tárgya. Az ily értelmű itepótló a legtöbb esetben accusativusba megy latinban magyarban egyaránt.

Nézze a tanuló e példákat; és ítélje meg, melyikben miféle itepótló az accus.-ban levő subst.? azt jelenti e a kire vagy a mire, a személyes alany cselekvése, vagy dologi alany működése hat;? vagy azt a művet, melyet a szem. alany cselekvése elé állít? vagy azt a jelenséget, mely a szem. alany érzésének tárgya? vagy azt az eredményt melynek a dologi alany az oka?

Pater providus monet filium suum). Az előrelátó atya inti a fiát.

Liberi bene morati venerantur parentes (suos). A jó erkölcsű gyermekek tisztelik szülőiket.

Ignis consumit lignum. A tűz megemészti a fát.

Coquus apparat fercula. A szakács elkészíti az étkeket. (tlkp. a vinnivalókat, fel az asztalra; a fogásokat.)

Timor concutit artus. A félelem megrázza a tagokat.

Somnus reficit vires. Az alvás megújítja az erőt.

Fumos carpit oculos. A füst csípi a szemet.

Stridor laedit *ures*. A csikorgás sérti a fület

Sapiens recordatur *praeterita*, recte aestimat *praesentia*, praesagit *futura*. A böles megemlékezik a múltrol, helyesen becseli a jelent, sejdíti a jövendőt.

Rhetor concinnat *orationes*, Poëta componit *poëmata*, *odas*, *tragoedias*; *carmina* pangit. A szónok *beszédeket* készít; a poëta költői *műveket* szerez, *dalokat*, *szomorú-színjátékokat*, *verseket* alkot.

Oculi cernunt *colores*; aures percipiunt *sonos*; lingua gustat *sapores*; nares sentiunt *odores*; pulmones respirant *aërem*; stomachus concoquit *alimenta*. A szemek megkülönböztetik a színeket; a fülek felfogják a hangokat; a nyelv kóstolja az ízeket; az orr érzi a szagokat; a tüdők lélekezik a levegőt; a gyomor megemészti a tápszereket.

3. b. A iménti *latin* példák között van *egy*, melynek itepótló *accusativusa* magyarul *nem accus.*-sal van kitéve; kapja meg a tanuló! És ebből vegyünk alkalmat megjegyezni: hogy némely magyar igéhez, mely ez-amaz. *accus.* ite-pótlót kívánó latin gével egyértelmű, — *nem accus.* hanem *más-vi-szonyragu* szó illik.

Példák a fönnebbihez még ezek:

Timeo *poenam*: félek a büntetéstől; *nem pedig*: félem a büntetést.

Perhorresco *turpia*: irtódzom a rút dolgoktól; *nem pedig*: irt. a r. d.-kat.

Despero *salutem*: elcsüggedek a megmaradás *felől*; *nem pedig*: elcs. a m. *dást*.

Consulo *sapientes*: tanácsot kérek a bölcsektől; vagy: tanácsát kérem a bölcseknek; *nem pedig*: t. k. a b.-ket.

3. c. Azt is tudjuk meg még most *előre*: hogy a *latinban* az *accus.* ite-pótlót sokszor *más* jelentésben is használják mint *azok* melyek imént elé válnak adva péld. *Romam* petere: Romába igyekezni (menni) *Puer decem annos natus*: tíz éves fiu. *Turviginti cubitos alta*: husz öl magas torony. (Többet odább). Magyarul ellenben a *t ragu ejtést*, mint *declinatioi* casust, más *értelemben* alig használjuk.

3. d. A *nevezést, ítélést, hívést, vélést, ezzé-azzá-
tevést, ezül-azül-adást, küldést, vevést, fogadást, kérést,
ennek-annak-mutatást, bizonyítást* jelentő *activ* igékhez,
látnivaló, hogy *acc.*-ba kell menni *annak* a szónak,
mely *e kérdésre* felel: *kít* vagy *mit* neveznek, ítél-
nek, tesznek, (ennek-annak)? *kít* küldenek, adnak,
kérnek ez-amaz *minőségben*? (péld. vezérül. követül).
De a latinben az *ily* igékhez, nemcsak *ily* értelmű
acc. járul, hanem *az* is, *acc.*-ba megy a **minek**
ítélnek, tartanak, tesznek, küldenek, fogadnak s a t.
valakit vagy valamit.

péld. Romani *summum consilium* civitatis *appellarunt se-
natum*. A Romaiak az állam legfőbb tanácsát „*senatus*“-
nak (vének gyűlésének) nevezték. *Socratem* Apollinis
oraculum judicavit sapientissimum. Socratest az A oracu-
luna *legbölcsebbnek* ítélte. *Prodigus domum plenam reddit
brevis vacuam*. A pazar (ember) a téli házat rövid idő
alatt üressé teszi. *Praesta te virum*. Mutasd — bizonyítsd
magad férfinak; (mutasd meg, hogy férfi vagy; viseld
magad' mint férfihoz illik.)

A hasonló jelentésű *passiv* igékkel, fönnebb
láttuk, hogy két ily értelmű *nominativus* jár: az ott
felhozott példákat változtassa át a tanuló *activ*
igéjü velök egy értelmű mondatokká: az itt felho-
zottakkal pedig tegyen megfordítva. (l. I. K. LXI. 6)

4. Lehet *közetlen* pótlója az itének *az a subst.*
is, mely *azt a* személyt nevezi meg, a *kinek* érdeké-
ben esik az itében kifejezett dolog; vagy *azt a*
tárgyat v. személyt, a *melyre nézve*, jónak, rosznak,
hasznosnak, károsnak, kedvesnek vagy elenkezőnek,
mondjuk az itével kifejezett hatást, tulajdonságot,
állapotot; vagy *azt a kihez* vagy a *mihez* *hason-
lónak egyenlőnek*, a *mivel egyezőnek*, a *mire alkal-
masnak* mondunk valamit v. valakit.

Az *ily* értelmű ite-pótló, igen gyakran *dativusba*
megy.

péld. *Cibus nimius sanitati nocet.* A szerfölötti étel az egészségnek árt.

Vita socialis hominibus est necessaria. A társas élet az embernek szükséges.

Stellae nobis parvae apparent. A csillagok nekünk kicsinyeknek látszanak.

Imprudentibus facilia videntur difficilia. Az eszély telen (emberek) előtt könnyeknek látszanak a nehéz dolgok; (teheti az ellenkezőt is: „a könnyű dolgok nehezeknek.”

Cibus saporis vel svavissimi displicet saturis. A legkedvesebb ízű étel sem tetszik a jóllakottaknak.

5. Lehet közvetlen ite-pótló az *oly* szó is, mely az itével kifejezett cselekvés, vagy állapot, vagy hatás módját, mértékét, eszközét, okát, helyét, idejét jelenti; s tehát e kérdésekre felelünk vele: *mivel, mi által, mi módon, mire nézt, mi szerint, hol, mikor, miben, miből, mi okból?* Az ily értelmű ite-pótlót sokszor **ablativus** casusba teszük minden *viszonyszó* nélkül a *latinban*, magyarul pedig: *val-vel, ra-re-nézt, től-től, miatt*, s több már *viszonyragokkal* vagy *viszonyszókkal* élünk ily esetekben. (Részletesebben később).

péld. *Cicero consul rempublicam summa sapientia administravit.* Cicero (mint) consul, az államot igen nagy bölcseséggel kormányozta.

Alcibiades forma, fortitudine et eloquentia excelluit. Alcibiades, testi alakjával, vitézségével és beszélő tehetségével (mások felett) kitűnt.

Injuria fit duobus modis: aut fraude, aut vi. A jogtalanság két módon történik: vagy csalással v. erőszakkal.

Corpora frigore contrahuntur, calore extenduntur. A testek a hidegtől összehúzódnak, a melegtől kiterjednek.

Sapiens non eodem modulo omnes homines metitur. A bölcs nem ugyanazon mértékkel mér minden embert.

Flumina hieme consistunt frigore. A folyamok télen a hidegtől befagynak (összszeállnak.)

6. Mindezen eléadott esetekben, bizonyos *de-*
oi inclinationoi casusban van az *ite-pótló* subst. Azonban

legyen előre figyelmeztetve a tanuló, hogy a) **e casusoknak** latinban és magyarban is, sokszor **más jelentéseik** is vannak, melyeket *bővebben* előadni *később* lesz helyén; b) hogy a *casusok* mind a két nyelvben *egy* jelentésűek is ugyan, de nem ritkán *különböznek* is egymástól.

Meglátjuk részletesen a *második* folyamban.

7. Nézzük még e mondatokat:

Pastor quiescit sub arbore, in umbra, prope rivum; oves pascuntur in collibus, per prata, usque vesperam. A pásztor nyugszik *egy fa alatt*, az *árnyékban*, a *patakhoz közel*; a juhok legelnek *a dombokon*, *a réteken*, *egész estig*.

Urbs princeps Hungariae ad Danubium sita est: Magyarország fő-városa a *Duna mellett* fekszik.

Amicus certus in re incerta cernitur. A biztos barát a *kétséges sorsban* ismerzik meg.

Cicero post roditum ex exsilio, orationes habuit ad Quirites, atque in senatu. Cicero, *viszszajötte után* a száműzetésből, *beszédeket tartott* a *Romai néphez* és a *Tanácsban*.

Romani cum Carthaginiensibus, per multos annos, inter magna discrimina bellarunt. A *Romaiak* a *Carthagoiakkal*, *sok éveken át* *nagy veszélyek között* háborúztak.

Az itének e mondatokban is mint látjuk, pótlói vannak: de ezek némi részben *másfélék*, mint azok melyekről imént vala szó; mert ezek *nem csak* i. o. *casusban* levő szókból állanak, hanem *külön viszonzszóból* és velök járó *casusból*. Látni való, hogy *jelentésükre* nézt a kétféle pótlók egyneműek, de *alakjukra* nézt *különböznek*: a szók alakja pedig a nyelvészetben igen fontos dolog. Szükség hát ezeket amaz előbbiektől megkülönböztetni: amazok viszonyragos, ezek viszonyszavas pótlók. Volt szó e különbségről már elején e könyvnek (XXVI. 3. a. b. c.) Azt is tudjuk már (XXXIII. 2.) hogy a *magyarnak sokkal több viszonyragja* van, mint a

latinak: és hogy a magyarban vannak *oly* viszony-
szók, melyek mellett az illető *nomen*, semmi vi-
szonyragot *nem vesz föl*: ellenben a latinban *minden*
ily viszony-szóval járó *nomen*, egyszersmind *viszony-*
ragot is kap.

7. Könnyű észrevenni hogy az ily *viszony-*
szavas pótlók, a fönnebbi példákban, éppen az *ité-*
nek pótlói, *nem pedig* a mondat valamelyik *más* sza-
vának. Péld.: az *elsőben*: „sub arbore,“ „in umbra“
„prope rivum“ pótlók a „quiescit“ *itének helyét*
határozzák meg; hasonlólag, „in collibus“ „per
prata,“ „usque vesperam“ pótlók a „pascuntur“
itének helyét és idejét. Így van a dolog a többi-
ekkel is. Világos ezekből: hogy az ily nemű *ite-*
pótlók *éppen oly értelemben* határozzák meg a mon-
datot, mint azok a szók melyeket fönnebb (I. K.
XXI. 2.) „*adverbiumoknak* nevezünk; mert ezek
is, azok is, ily kérdésekre felelnek: „hol, mikor,
mi módon, meddig? s t. eff.“ *Mind két nemű* pót-
lókat hát méltán lehet „*adverbialis pótlóknak*“ ne-
vezni, jelentésökre nézt; a különbség köztök csak
az, hogy a szorosan úgynevezett *adverbiumok már*
magokban, minden más szó odatétele nélkül meg-
határozhatják az *ítét*; a *viszonyszók* pedig, mikor
nem *adverbiumok*, — velök járó *casus nélkül* nem
használhatók: hogy azonban némelyik *adverbiumilag*
is jár: láttuk fönnebb. (I. K. LIII. 5. a.)

8. A szorosan úgynevezett *adverbiumok* elé voltak
sorolva sokféle nemeik szerint, jelentéseikkel együtt,
az I. Könyv illető fejezetében. Menjen vissza rájok
a tanuló, s nézegesse meg újra meg újra.

A „*praepositiokkal*“ is megismerkedtünk már
némileg eddigi tanulásunk folytában (I. K. LIII.)
Tudjuk már melyik mi *casussal* jár, és nagyában

azt is: mi a jelentésök? Hanem a menynyit ez utóbbiról eddig megtudtunk, az csak kóistoló. Bővebben meg kell ismerkednünk jelentésökkel; mert ez sokkal *többféle* mint a mi viszony-ragainké, vagy viszonzyszavainké, — és ezekétől sok esetben nagyon *különbözik*; péld. *in* praep. *első* jeletése megfelel a mi *ban-ben*, *ba-be* ragunknak: *in silva*: az erdőben; *in silvam*: az erdőbe; *de*: amor *in aliquem* = szeretet valaki *iránt*, valakihez; *impetus in hostem* = roham az ellenségre; Ciceronis orationes *in Verrem* = Cicero beszédei Verres *ellen*; ego te *in amicis* habeo = én téged barátaim *közé* számlállak; haec res *in oculis* est = e dolog szem előtt van, szembe ötlő, látni való; *in diem* vivere = napról napra élni (minden további cél, vagy kilátás nélkül.) — Csak ez *egy* praep. példájából szembe tűnhetik, mily *sokféle* jelentése lehet ugyanazon praep.-nak a latinban, és mily *helytelen* volna magyarul *ugyanazt* a ragot használni mindenik esetben. Van ugyan e jelentések közt, egy *első* törzsök-jelentés, melynek változatai a többiek. Ezeket amarra vissza lehet vinni: az az: ki lehet mutatni a *gondolati kapcsolatot* közöttök és amaz *első* között. Hanem az ily *mélyebb* fejtegetések *későbbre* valók. Arra azonban, már a *kezdőknek* is szükségök van, hogy e *sokféle jelentésekről*, a menynyit lehet, *tudjanak*; mert különben, igen sokszor, *lehetetlen* a latin mondatokat *megérteni*.

Erre valók már az *itt következő példák*, hogy a tanulónak módot adjanak az ismerkedésre velök. *Előre* is megjegyez magának belőlök, ki menynyit bir; *további* tanulása mentén pedig sokszor lesz oka *vissza nézni* rájok, míg elébb-hátrább mind megragadnak eszében. Más mód nincs megtanulni az effélét.

ad.

Veni *ad me* quam primum
aut saltim literas mitte.

Hannibal Romanos *ad lacum*
Trasimenum, et *ad Cannas*,
magno proelio vicit.

Matres Romanae pueros his
verbis territabant: „Han-
nibal *ad portas!*“

Umbræ mane *ad occasum*;
meridie *ad septemtriones*;
vesperi *ad ortum* cadunt.

Aquitania erat pars Galliae
a Garumna flumine *ad*
montes Pyrenaeos pertinens.

Magnam noctis partem vigi-
lavi: *ad lucem* denique dor-
mire coepi.

Canes *ad venationem* sunt ne-
cessarii.

Bovum cervices *ad jugum*
sunt natae, non hominum.

Qui praesentes erant idem
ad unum omnes sentiebant
et volebant.

Ad tempus parati erimus, *ad*
diem conveniemus.

Ex tanto exercitu *ad octin-*
gentos redierunt.

Leges *ad salutem* et *incolumi-*
tatem civitatum, *ad quietam*
et *beatam* hominum vitam
inventae sunt.

Jöjj hozzám mennél előbb,
v. legal: bb küldj levelet.

Hannibal a R.-aikat Trasi-
menus tavánál és Cannae-
nél nagy csatában meggy.

A romai anyák a gyermeke-
ket e szókkal ijegették
„Hannibal a kapuknál!“
(kapuk előtt, kapukban.)

Az árnyékok reggel nyugotra
(ny. felé) délben éjszakra,
estve kelet felé vetődnek.

Aquit. Galliának a G. folyó-
tól Pyrenaeus hegyekig ter-
jedő része volt.

Az éj nagy részén át ébren
voltam: reggel felé végre
aludni kezdtem.

A kutyák szükségesek a va-
dászatra.

Az ökrök nyaka van járomra
születve, nem az embereké

A kik jelen voltak, egytől
egyig mind egyet éreztek
és akartak.

Készen leszünk a (kellő) idő-
ben, összegyűlünk a (ki-
tűzött) napon (v. napra.)

Akkorra seregből mint egy
nyolcz százan, (közel any-
nyin) jöttek vissza.

A törvények az államok ja-
váért és biztos-létéért, az
emberek békés boldog életé-
ért találtattak fel; (azért a
végett, hogy az államok jó
és biztos állapotban legyenek,
s az emberek béké-
vel s boldogul éljenek.

Nonnulla etiam *ad verbum* ediscimus, ita tamen, ut vim etiam dictorum intelligamus.

Ad satietatem coenare.

Ad mortem cruciari.

apud.

Romani male pugnarunt *apud Caudium*.

Apud sapientem saepe nihil valet vulgi opinio.

Athenis *apud populum* erat summa potestas.

Alcibiades *apud Periclem* educatus est.

Apud Homerum non homines solum sed etiam dii pugnant

Cicero post reditum ex exsilio, et ad Quirites, et *apud Senatum* orationem habuit.

ante.

Pastores *ante se* agunt gregem.

Hoc mihi *ante omnia* placet.

Miltiades gloria militari erat *ante omnes*.

Vixerunt heroës multi etiam *ante Agamemnonem*.

Superbi et ambitiosi nemi-

Némely (mondatokat) *szóról-szóra* is megtanúlunk, de úgy hogy jelentését is értjük a mondatoknak.

A *jóllakásig* ebédelni.

Halálra kinoztatni.

A Romaik szerencsétlenül csatáztak *Caudiumnál*.

A *bölcs előtt* gyakran semmi érvénye sincs a köznép véleményének.

Athenaeban a *népnel* (a nép kezében, az övé) volt a főhatalom.

Alcibiades Periclesnél (Pericles házában, Pericles családjában) növeltetett.

Homérnél nem csak az emberek, hanem az istenek is csatáznak (az az: a *Homér könyvében*, hős költeményében az istenek is úgy vannak fölléptetve mint csatázók.)

Cicero a számkivetésből visszaszajotte után, a Római néphez is, a *Senatus előtt* is tartott beszédet.

A pásztorok a nyáját *magok előtt* hajtják.

Ez nekem *mindenek fölött* tetszik (mindennél inkább.)

Miltiades hadi dicsőségre *minden* (mások) *felett* volt.

Sok hős élt Agamemnon *előtt* is (Agamemnon *kora előtt régebben*.)

A kevély és nagyravágyó

nem post se vident, si aliquis *ante ipsos* fuerit.

adversus vagy **-um.**

Medicus adversus aegrum debet residere, ut omnes notas etiam ex vultu illius perspiciat.

Sestus adversus Abydum est sita.

Egon' ut *adversum te* mentiar, mi pater? minime!

Xerxes exadversum Athenas apud Salaminem suam classem constituit.

Quinctius dictator adversus Gallos missus est.

Hanc pecuniam adversus legem extorsisti.

Cajus Caesar clementer se adversus victos gerebat.

Quid sunt duo prospera Samnitum bella, *adversus innumera* populi Romani decora?

circa, circum.

Circa flumina et lacus frequens est nebula.

Terra circum axem summa celeritate volvitur.

emberek, senkit sem látnak *maguk után*, ha valaki *előttök* van (ha nem lehetnek első, olybá vészik mintha utolsók volnának.)

Az orvosnak a beteggel szembe kell űlni, hogy az arczáról is megismerhesen minden jelt (t. i. a betegség jeleit).

Sestus Abydussal átellenbe fekszik. (thraciai város Hellespontus mellett.)

Én hogy hazudnám *szemed előtt*, atyám? teljességgel nem!

Xerxes Athenaevel átellenbe, Salamis-nál helyezte el hajós sergét.

Quinctius küldetett, mint teljhatalmu parancsnok a *Gallusok ellen*.

Ezt a pénzt a törvény ellenére csikortad ki.

Cajus Caesar kegyelmesen viselte magát a legyőzettekhez (vágy iránt.)

A Samnis-ok két szerencsés háboruja, — ugyan mik ezek a romai nép számtalan dicső dolgaihoz képest (azokkal vetve egybe; azokkal téve szembe).

A folyók és tavak körül gyakran van köd.

A föld igen nagy sebességgel forog tengelye körül.

Custodes *circa* omnes portas missi sunt, ne quis egrederetur.

Romulus legatos *circa* vicinas gentes misit.

Circa vernal equinoctium frequentes sunt procellae.

Circa Philippi, Demosthenis . . . Ciceronis tempora Ez értelemben mondják így is: *circa* Philippum, *circa* Ciceronem.

Vanum est nimium *circa* meras voces studium.

Ne simus *circa* corporis curam nimis delicati.

Circa has res multa in utramque partem disputantur

(Az utóbbi öt példában *circa* helyett nem lehetne *circum*; a többiekben akármelyikkel lehet élni. — Kisérelje meg a tanuló, szabályt vonni el erről, ama példákból.)

cis, citra, trans, ultra.

Tusci prius *cis* Apenninum ad inferum mare, postea *trans* Alpes colonias miserunt.

Est modus in rebus, sunt certi denique fines, quos *ultra* citraque nequit consistere rectum.

Res ista mihi *citra* spem successit.

Tela hostium *citra* nostros cadebant.

Őrök küldettek minden kapu körül, hogy ki ne menjen senki.

R. követeket küldött körül a szomszéd-népekhez.

A tavaszi éj-nap-egyen körül gyakoriak a förtöttek.

Filep — Demosthenes — Cicero ideje körül azonkorban körül-belől, melyben F. D. v. C. éltek.

Hiábavaló a csupa szó körül szerfölötti szorgoskodás.

Ne legyünk a test gondozásában igen kényesek.

E tárgyak körül (-ról, felett) sok vitatkozás foly, mind két részről (v. részre.)

A Tusciusok elébb az Apenninen innen az alsó tenger mellékére — azután az Alpokon túlra küldöttek telepeket (gyarmatokat.)

Van a dolgokban mérték, és vannak bizonyos határok végre is, melyeken sem túl, sem innen nem lehet a helyes, (melyeken akár túl menjünk, akár innen maradjunk, nem teszünk helyesen.)

Ez a dolog nekem reményemen kívül sikerült.

Az ellenség hajtó-fegyverei nem értek a miénkig

Vir bonus *citra virtutem* intelligi non potest.

Phidias in ebore fingendo *citra aemulum* erat.

Ultra vires nemo cogi potest.

Ceciderunt eo proelio legionarii milites quadringenti, et paullo *ultra eum numerum* classarii.

Tuae res gestae etiam *trans oceanum* notae sunt.

Cicero *trans Tiberim* hortos habuit.

contra.

Siciliae unum latus est *contra* Italiam alterum *contra* Africam, tertium *contra* Graeciam.

Caesar *contra expectationem* omnium ad Ligerim pervenit.

Hoc non modo non est pro vobis, sed etiam *contra* vos.

Quod *contra leges* est, non semper est etiam *contra naturam*.

erga.

Paternus est Dei animus *erga* omnes homines, etiam improbos.

Eodem modo *erga* amicos affecti simus quo *erga* nosmet ipsos.

Probitas *erga* deos religio dicitur, *erga* parentes, pietas.

Jó embert *erény nélkül* gondolni sem lehet.

Phidias az elefánt-csontfaragásban *vetélytárs nélkül* volt (vele senki sem ért).

Erején *felül* senkit sem lehet kényszeríteni (*túl*).

Elesett abban a csatában négyszáz, *legiobeli* katona, és hajós-katona *e számon* kevéssel *túl* (ennél néhányval több).

A te viselt dolgaidd az *occeánon túl* is ösmereteseek.

Ciceronak mulató kertje volt a *Tiberisen túl*.

Siciliának egyik oldala I-val, másik Afrikával, harmadik Göröghonnal van szemben.

Caesar, mindenek *várakozása ellenére*, a Ligerisig (Loire) hatolt.

Ez nem csak mellettetek nem szól, hanem *ellenetek* is van.

A mi a törvények ellen van, nincs mindig a természet ellen is.

Atyai kegye van Istennek minden emberek — még a gonoszok *iránt* is (hoz-hez).

Oly indulattal legyünk *barátaink iránt*, mint saját magunkhoz.

Az *istenek iránti* helyes magaviselet, vallásosságnak, a *szülék iránti* kegyeletnek neveztetik.

extra, intra, supra, infra.

Apud Germanos priscos latrocinia quae *extra fines* cujusque civitatis fiebant, non habebantur infamia.

Extra ordinem haec quidem fecisti, sed tamen *extra culpam*.

Qui sumtus *extra modum* faciunt, brevi exhaurient facultates.

Quae in domo fiunt, raro *intra parietes* manent.

Praestat litem *intra nosmet ipsos* componere, quam ad iudicem ire.

Bellidux accurate nosse debet regiones *intra quas* cum exercitu venturus est.

Gracchus centum oppida *intra paucos dies* in deditio-nem accepit.

Germani *intra annos XIV.* tectum non subierant.

Ratio et virtus perfecta *supra hominem* est.

Caesar ita aciem instruxit, ut *supra se*, in summo jugo duas legiones collocaret.

A régi Germanoknál, az oly rablások, melyek egyik s másik állam *határán kívül* történtek, nem tartattak becsteleneknek (az az: nem vált gyalázatára az embernek ha saját helysége *határain kívül* rabolt).

Rendén kívül tetted ugyan ezeket, de *hibán kívül* mégis. (Az az: nem hibáztál vele; kívül vagy a hibáztatáson.)

Kikmértéken túl tesznek költségeket, hamar kimerítik vagyonukat.

A mi a házban történik, ritkán marad a *falakon belül* (ki megy a híre).

Jobb *magunk közt* igazítani el perünket, mint bíró elébe menni.

A hadvezérnek pontosan kell ismerni a vidékeket *mekbe* seregével jöni akar.

Gracchus *kevés napok alatt* száz várost hódított meg.

A Germanok *tizennégy év alatt* nem voltak fedél alatt (*künn* táboroztak és harczoltak).

Tökélyes értelem és tökélyes erény, *felül* van az emberen (túl van az emberi tehetségen.)

Caesar úgy rendezte seregét, hogy *maga fölébe*, a bércz tetejére, két legiot helyezett.

Carthaginensium caesa sunt
eo die *supra millia viginti*.

Ea bella paullo *supra* nostram
memoriam gesta sunt.

Infra lunam nihil est nisi
mortale et caducum.

Magnus animus, omnia quae
fortuna dat aut adimit,
infra se esse iudicat.

Homo modestus *infra* ami-
corum aestimationem se me-
tuitur.

inter.

Classis communis Graeciae,
inter Euboeam continentem-
que terram cum Persis
confluxit.

Syllaba brevis *inter* longas
media, amphimacrum pe-
dem efficit.

Cicero epistolas saepe *inter*
coenam dictare solebat.

Inter horam tertiam et quartam
defectio solis oborta est.

ob,

Oratio luculenta, *ob* oculos
sistit, vera et falsa, utilia
et noxia.

Demosthenes *ob multa* in
republicam merita, pu-
blice corona donatus est.

A Carthagóiakból levága-
tak az' nap' *húsz* ezeren
felül (többen húsz ezernél)
Ezek a háborúk kevéssel
történtek *előbb* a mi emlé-
kezetünknel.

A hold alatt (az az: *e földön*)
semmi sincs, csak halandó
és múlandó.

A nagy lélek, mind azt, a
mit a szerencse ad vagy
elvesz, *magánál alább való-*
nak tartja (az az: *felül*
érzi magát a szerencsén).

A szerény ember, barátai
becslésén alól méri magát
(az az: *kevesebbet* tart ma-
gáról, *mint a menyinyit* ba-
rátai tulajdonítanak neki.

Göröghon közös hajóserge
Euboea és a száraz föld kö-
zött ütközött meg a Per-
sákkal.

Rövid szótag (két) *hosszú*
között amphimacer vers-
lábát képez.

Cicero gyakran, *ebéd közben*
szokta leveleit toll alá
mondani.

Három és négy óra közt nap-
fogyatkozás állott be.

A világos szónoki beszéd
szem elébe állítja az igazat
és hamisat, hasznost és
ártalmast.

Dem. az állam iránti *sok ér-*
demeiért közvégzésből ko-
szorút nyert ajándékban.

Saepe unius ob hominis peccatum, tota civitas laborat.

juxta, p̄enes.

Pomponius Atticus sepultus est *juxta viam Appiam*.

Juxta deos in tua manu posita est salus nostra.

Totos dies *juxta focum* atque ignem agunt.

Caritate annonae *juxta seditionem* ventum erat.

Eloquentia non solum eos ornat *penes quos* est, se etiam universam rempublicam.

Homines, dum impetrant, quod a diis petunt, boni sunt: sed ubi id jam *penes se* habent, ex bonis fiunt pessimi.

Romae initio imperium *penes reges* erat.

Penes-t csupa helyi értelemben nem használják.

pone, post.

Manus captivorum *pone* (v. *post*) *terga* vinciuntur.

Servus dominum iratum metuens, *pone* (v. *post*) *murum* se occultabat.

Post me erat Aegina, ante Megara, *dextrā* Piraeus, *sinistrā* Corinthus.

Tarquinius *post multos annos*, quam expulsus fuerat Cumis decēssit.

Apud Selaminem, maxima *post hominum memoriam*

Gyakran egyetlen ember hibája miatt az egész állam bajban van.

P. A. az Appus útja mellé temettetett.

Az istenek után a te kezébe van letéve a mi jóllétünk (életünk, megmaradásunk) Egész napokat töltenek a tűzhely és tűz mellett.

A gabona drágasága miatt közel voltak a lázadáshoz. Aszónokitehetség nem csak azoknak van díszére kik vele bírnak, hanem az egész államnak is.

Az emberek, míg megnyerik a mit az istenektől kérnek, (addig) jók: de mihelyt birtokába vannak, — jókból a legroszabbak lesznek.

Romában legelőbb a királyoknál volt a fő-hatalom.

A foglyok kezei hátra kötöttek.

A szolga, haragvó urától félve, fal mögé buvék,

Mögöttem Aegina volt, előtem Megara, jobbra P., balra C.

T. sok évvel azután hogy kiűzetett volt, Cumae-ban halt meg.

Salamis-nál, az emberek emlékezete óta legnagyobb

classis est devicta.
*Post id, post ea, postea, post
haec...*

praeter

*Tela volant praeter utrum-
que latus, oculos et aures.*

*Nihil in te est humani prae-
ter figuram et speciem.*

*Nullum amicum habeo prae-
ter te unum.*

propter.

*Propter Siciliam insulae vul-
caniae sunt.*

*Ego te propter humanitatem
et modestiam tuam mul-
tum deligo.*

*Uvae hoc anno propter fri-
gora non satis maturuere.*

*Propter te (vagy: per te) vi-
vimus et liberi sumus.*

per.

*Milites fugientes per proxi-
mas civitates dissipati sunt.*

Per noctem cernuntur sidera.

*Post discessum tuum per mul-
tos dies aegrotavi.*

*Quae per jocum dicuntur, ne
putes seria.*

*Si pax tibi cara est: per
iram nihil unquam feceris.*

*Invisere te his diebus, per
valetudinem mihi non licuit.*

hajó-sereg győzetett le.
*Ezek után, az után, az'tán
(időileg.)*

A hajtó dárdák repülnek
mindkét oldala mellett,
szeme és füle mellett el.

Semmi emberi nincs rajtad
(benned) a testi alakon ki-
vül (csak az alak emberi
rajtad, egyéb semmi.)

Senki sincs barátom rajtad
kívül (kivüled; csak te.)

Siciliahoz közel (S. mellett;
S. közelében) tűzhányó szí-
getek vannak.

Én téged, emberséges szerény
voltodért nagyon kedvellek.

A szőlő ez idén, a hideg
miatt nem eléggé ért meg.
Általad vagyunk életben és
szabadok (neked köszön-
jük hogy élünk és szaba-
dok vagyunk.)

A futó katonák a közelebbi
városokon széledtek szerte.
Éjen át látszanak a csillagok.
Elmented után sok napon át
beteg voltam.

A mi tréfából van mondva,
ne gondold komoly do-
lognak.

Ha a béke kedves előtted,
haragból (haragodban) sem-
mit se tégy.

Meglátogatnom téged, ez
napokban, betegségem miatt
nem lehetett.

Mendaci nemo credit, etiam-
si *per omnes deos juret.*

prope.

Themistocli monumenta
manserunt duo: unum in
foro Magnesia, alterum
prope oppidum.

Prope Calendas Majas amicus
adveniet.

secundum.

Secundum fluvium et *ventum*
navigare facile est.

Secundum patrem, tibi pluri-
mum debeo.

In actione, *secundum vocem*,
vultus plurimum valet.

Secundum naturam vivere sa-
pientis est.

Quid illic est hominum, *se-
cundum litus?*

Vulnus accepi in capite *se-
cundum aurem.*

Judices *secundum nos* sen-
tentiam tulerunt.

versus.

Hannibal *Romam versus* con-
tendit.

*Oceanum versus; Occidentem
versus.*

Gyakran *ad*, vagy *in* jár
versus-sal; az illető szó elébe
téve: így: *ad urbem versus*;
in agrum versus; *ad Alpes
versus.*

Idői értelemben soha sem
használják.

A hazugnak senki sem hisz
ha minden istenekre eskü-
szik is.

Themistoclesnek két emlé-
ke maradt fenn: egyik
Magnesia piaczn, másik
közel a városhoz.

Barátunk *Május elsejéhez kö-
zel* fog megérkezni.

A *folyó és szél mentében* ha-
józni könnyű.

Atyám után neked köszönek
legtöbbet.

A szónoklásban, a beszélő
hangja után, legtöbbet tesz
az ábrázlat (kifejezése).

Természettel megegyezőleg élni,
illik a bölcshez (bölcs
ember dolga.)

Micsoda emberek azok ott
a *part hoszában* (mellett)?
Sebet kaptam a fejemen a
fülem mögött.

A bírák a *mi részünkre* hoz-
tak ítéletet.

Hannibal *Roma felé* igyeke-
zett.

Az *Oceán felé, nyugot felé, a
város felé, a mező felé, az
Alpok felé.*

Nem lehet mondani: *ves-
peram versus*: estve felé;
hanem: *ad vesperam, sub
vesperam*

a, ab.

Campus Marathoni abest
ab Athenis millia passuum
decem.

*A fronte, a tergo, a dextra, a
laeva,* hostes imminent.

Ab ovo usque ad mala enar-
rabo tibi omnia.

Cicero *a prima adolescentia*
artibus ingenuis delecta-
batur.

*Ab ineunte aetate; ab infan-
tia, a pueritia, ab adoles-
centulo.*

Ab initio, a principio.

Prima adolescentis commen-
datio proficiscitur *a mo-
destia.*

Optimates Romani *a parti-
bus* Pompeji stabant fere
omnes.

Antonius *ab equitatu* firmus
erat, *peditatu* minus va-
lebat.

A corpore quidem valebam,
ab animo tamen aeger eram.

Fines nostros *ab incursioni-
bus* et *latrociniiis* hostium
defendamus.

Philosophi *a Platone, ab*
Aristotele, *ab Epicuro.*

Servi *ab epistolis, a bibliotheca,*
apud patricos Romanos,
plerumque Graeci erant.

abs.

ritkán jön elé; némely t-n
és q-n kezdődő szók előtt:
abs te; abs quovis.

A marathoni mező *Athenae-*
től 10 ezer lépésnyire van.

*Elölről, hátulról, jobbról, bal-
ról* fenyeget az ellenség.
Előtől végig elbeszélék ne-
ked mindent.

Cicero *első ifjúsága óta* ked-
velte a szép művészeteket.

Első kora, kisdéd-, gyer-
mek-, ifjonecz-kora *óta.*

Eleitől fogva, kezdet *óta.*

A növendék első ajánlata a
szerénységből indul ki: (leg-
első mi a növendéket a-
jánlja, a szerénység).

A romai előkelők csak nem
mind a P. részén (párt-
ján) voltak (állottak.)

Antonius, *lovas-seregére nézt*
erős volt; gyalogságra
nézt gyengébb.

Testemre nézt egészséges va-
lék ugyan, de *lelkemben*
beteg.

Határainkat az ellenség *be-
ütéseitől* és *rablásaitól* véd-
jük meg.

Platot, Aristotelest, Epicu-
rust *követő* philosophok.

A romai fő-urak *irnok-könyv-
tárnok-cselédei* többnyire
görögök voltak.

tőled; bárkitől.

de

Orator descendit *de rostris*.

Cives de *foro* discesserunt.

De *tribus donis* eligas quod velis.

Etiam homines *de plebe* summos magistratus adepti sunt.

Hostes ad Caesarem legatos *de pace* miserunt.

Romani cum duobus summis ducibus, Pyrrho, et Hannibale, *de imperio* Italiae certarunt.

Cornelius Nepos librum scripsit *de regibus, de vita* excellentium imperatorum.

De *mea sententia*, his temporibus, nihil horum incipies.

De *integro, de industria*; ea *de causa*; multis *de causis*.

Languebam *de via*.

Mater flebat *de filii morte*.

e, ex.

Darëus *ex Asia* in Europam exercitum trajecit.

Ex vita discedo non tanquam *ex domo* sed tanquam *ex hospitio*.

Caesar *ex itinere* literas ad legatum misit.

A szónok leszállott a *szószékről*.

A polgárok eltávoztak a *forumról*.

A *három ajándékből* (közöl) válaszd, a melyiket akarod.

A *köznép közöl* való emberek is elérték a legfőbb hivatalokat.

Az ellenség Caesarhoz követeket küldött, a *békeség felől* (iránt): békét ajánlani, arról egyezkedni.

A Rómaiak, két legnagyobb vezérrel, P.-sal és H.-lal vetélkedtek *vittak, harczoltak* Italia uralma felett.

C. N. könyvet irt a *királyokról* — jeles vezérek *életéről*.

Az én *ítéletem szerint*, ezidőkben semmi efféléhez nem fogsz.

Egészen; szándékosan, készakarva; ez *okból*; sok *okokból*.

Lankadt valék az *utazástól*. Az anya sírt fia *halálán*; síratta fia halálát.

Dareus *Asiából* Európába szállította át seregét.

Az *életből* (úgy) távoztam mint nem (állandó) *lakomból*, hanem (ideiglenes) *szállásomról*.

Caesar az *útból* (útjáról, utaztatóból) küldött levelet fővezéri segédéhez.

Cui omnis spes *ex fortuna*
pendet, plerumque fallitur.

Ex nimia voluptate dolor nascitur.

Ex eo tempore summam tibi fidem habeo.

Ex quo te cognovi, amare non desii.

Repente *ex summa caritate* vilitas rei frumentariae consecuta est.

Ex illa classe quinque naves sunt depressae.

Atticus erat *ex familiarissimis* Ciceronis.

Leges *ex utilitate publica* sunt metiendae.

Ex capite, ex pedibus, ex dentibus laboro.

Ex animi sententia res meae procedunt.

Ex more, ex consuetudine, ex foedere.

Ex lege, ex testamento, ex senatus consulto.

E republica est aliquid (nem: ex rep.)

Kinek minden reménye a szerencsétől van felfüggesztve, (ki csak a szerencsétől vár), többnyire csalatkozik.

A szerfölötti gyönyörből fájdalom származik.

Azon idő óta (attól fogva) nagy hitem van benned, (nagy bizalmam van hozzád.)

Mióta megismertelek nem szüntem meg szeretni téged.

Hirtelen, a legnagyobb drágaságra a gabona neműek olcsósága állott be.

Ama tengeri haderőből öt hajó súlyoztatott el.

Atticus Cicero legbensőbb emberei közül való volt (egyike volt legbensőbb barátainak.)

A törvényeket, a közhaszon szerint kell mérni (a törvények jóságát abból kell megítélni, hogy mily hasznára vannak az államnak.)

Bajom van a fejemmel, lábommal, fogammal: (fő-láb-fogfájásban vagyok; fáj a f. l. f.)

Kedvem szerint, kívánságom szerint folynak, haladnak dolgaim.

Szokás szerint; a szövetség-nél fogva.

A törvénytől fogva; a végrendelet szerint, a tanács végzéséből, annál fogva.

Az állam érdekében van valami (hasznára van az államnak)

Aliquid est e re mea.

*Ex improvisio, ex inopinato,
ex composito.*

*Ex aliquo audire, cognosce-
re, scire, interrogare.*

*Ex propinquo, e longinquo
videre, conspicari.*

Ex vino, ex aqua coquere.

Ex equo pugnare, colloqui.

E regione (nem: ex) „

Ex omni parte „

in.

In Graeciam proficisci.

In civitatem recipere.

In exilium mitti.

*Aedes istae centum pedes
habent in longitudinem, se-
xaginta in latitudinem, tri-
ginta in altitudinem.*

*Amor in patriam, odium in
improbos; justitia in utram-
que partem.*

*Ciceronis orationes in An-
tonium Philippicae inscrip-
tae sunt.*

*Invitare aliquem in posterum
diem ad coenam.*

*Praedicere aliquid in multos
annos.*

*Praedium in arce, victum
habet in annum integrum.*

*In futurum; in posterum; in
aeternum, in perpetuum,
in praesens.*

Mirum in modum.

Valami, érdekemben. van.

*Véleilenül; kicsinált terv
szerint, előleges megegye-
zés szerint.*

*Valakitől hallani, megtudni,
kérdeni.*

Közelről, távolról meglátni.

*Borban, vizben főzni (borral
vizzel főzni meg valamit.)*

*Lovan harczolni, lóhátról be-
szélni együtt.*

Átellenben, szemben.

*Minden részről, minden felől,
minden oldalról.*

Göröghonba menni.

*A városba (a polgárok közé)
befogadni.*

Számkivetésbe küldetni.

*Ez a ház 100 lábnyi hosz-
zára, 60 szélére, harmincz
magasságára.*

*Szeretet a haza iránt; gyü-
lölet a gonoszok ellen, igaz-
ság, mind a két félhez.*

*Cicero beszédeinek A. ellen,
„Philippica“ ezimök van.*

*Meghívni valakit más nap'
ebédre.*

*Megjövendőlni valamit sok
évre.*

*A várbeli őrségnek élelme
van egy egész évre.*

*Jövendőre; ezutánra; örök-
re; jelenleg, mostanra.*

*Csuda - módra; bámúlatos
nagy mértékben.*

Servilem — hostilem — miserandum *in modum*.

In commune; in vicem.

Onus *in humeris* ferre.

Coronam *in capite, in collo* habeo.

Urbs condita est *in ripa* fluminis, *in litore* maris.

Gallia antiqua divisa erat *in partes tres*.

Haberi, poni, numerari censerem *in bonis civibus*.

Aliquid est *in manibus* alicujus.

Miltiades multitudinem *in agris* collocavit.

Spem omnem *in virtute* reponite, commilitones!

In oculis est aliquid.

In consulatu, in praetura alicujus.

Quum jam *in eo* esset, ut urbs caperetur.

prae.

Hercules *prae se* armentum agens, Tiberim nando trajecit.

Fiduciam potius quam metum orator *prae se* ferat.

Nonnulli speciem tantum doctrinae *prae se* ferunt.

Prae lacrymis loqui non possum.

Szolgai — ellenséges — szánandó *módra* (módon).

Közösön, közre; viszontag, kölcsönösön.

A terhet *vállain* vinni.

Koszorú van fejemen, nyakam körül.

A város a folyó — a tenger *partjára* van építve.

A régi Gallia *három részre* oszlott (h. része volt a r. Galliának; három részből állott.)

A jó *hazafiak* közé számlaltatni; közölök valónak tartatni.

Valamivel éppen foglalkozik valaki.

M. a néptömeget, a *mezőkre* telepítette, helyezte el.

Minden reményeteket a *vitészségbe* helyeztétek bajtársak!

Szembeötlő, nyilvánosságos, látnivaló, ez-amaz dolog.

Valakinek *consulsága, praetorsága* alatt; azon időben.

Mikor már *ott állott a dolog*, hogy a várost elfoglalják (mikor a várost már-már (szinte) elfoglalták volna.)

H. a nyáját *maga előtt* hajtva, a Tiberisen átúszott.

Inkább bizalmat mint félelmet *mutasson* a szónok.

Némelyek csak külső színét *viselik* a miveltségnek.

A könyvek *miatt* nem tudok szólni.

Solem *prae* jaculorum *multitudine* non videbitis.

Non es tu quidem vacuus molestiis, *prae nobis* tamen beatus.

Galli *prae* *magnitudine* corporum suorum, brevitatem Romanorum contemnebant.

(*Prae*) gaudio exsultare.

(*Prae*) metu tremere.

Omnia pericula *prae* salute patriae levia ducimus

pro.

Caesar legiones *pro* castris constituit.

Romae *pro* uno rege duo consules creati sunt.

Cato est mihi *pro* multis multis.

In seditione multi *pro* noxiis ab insciis conciduntur.

Habere aliquem *pro* hoste.

Qui *pro* beneficio mercedem postulat, ingratos sibi parit.

Mercatores *pro* vectura mercium nonnihil solvunt.

Socratem *pro* dignitate satis laudare non possumus.

Enitar *pro* viribus.

A hajtó-fegyverek *sűrűsége miatt* nem fogjatok látni a napot.

Nem vagy ugyan egészen ment a bajoktól: de még is *miselettünk* boldog (boldogabb vagy nálunk.)

A Gallusok, saját *nagy természetökhöz képest*, a Rómaiak törpeségét megvetették.

Örömeben tombolni, felszökkelni.

Féltében remegni.

Hazánk *üdve mellett* (avval téve szembe; ahoz képest) minden veszélyt csekélységnek tartunk.

C. a legiókat a *táborhely elébe* kiállította.

Romában *egy király helyébe*, két consult tettek.

Cato nekem (egyedül) annyit ér, mint sok ezer mások (*ezerek helyett van.*)

Lázadáskor sokan levágnak *a vétkesek helyett* az (öket) nem ismerőktől.

Valakit ellenségnek tartani, ellenségül, ell. *gyanánt.*)

A ki jótétéért díjt (bért) követel: hálátlanokat szerez magának.

A kereskedők a portékák *hozataláért* nem keveset fizetnek.

Socratest, *méltóvoltához képest* nem dicsérhetjük eléggé.

Igyekezni fogok *erőmhöz képest.*

Pro mea -tua, nostra parte.

Pro virili parte defendemus patriam.

Sedes ista excelsior est, quam pro habitu corporis mei.

Staturā elatior, vultu augustior apparuit quam pro humana specie.

sine, absque.

Nullum animal, quod sanguinem habet, sine corde esse potest.

Judex aequus sine ira et studio sententiam fert.

Animi discessus a corpore fit pleumque sine sensu.

Sine ullo dubio, sine ulla difficultate haec perfici poterunt.

Absque me et praesidio meo non unum diem incolumes viveretis. (Egyébiránt e praepositio, classicus íróknál alig jó elé.)

tenus.

Pectore tenus in aquam mergi.

Regnum Antiochi Tauro tenus extendebatur.

Nonnulli res gestas Alexandri coelo tenus extollunt.

Részemről, -dről, -ünkről (ami minket illet.)

Védni fogjuk a hazát, *a mint csak egy-egy embertől telik* (megteszi mindenik a maga részét.)

Ez az ülés magasabb mint az *én termetemhez képpest* (kellene.)

Termetére magasabbnak, ábrázatára dicsőbbnek tűnt fel *mint emberi alak* (szokott lenni.)

Egy állat is, melynek vére van, *szív-nélkül* nem lehet.

A méltányos bíró *ránkor és kedvezés nélkül* hozza ítéletét.

A léleknek a testtől megválása többnyire *eszmélet nélkül* történik (öntudatlanul.)

Minden kétségen *kivül*, minden nehézség *nélkül* meg lehet ezeket tenni (végre lehet hajtani.)

Nélkülem és ótalmam nélkül egy napig sem élhetnétek bántódás nélkül.

Mellig merülni a vízbe.

A. bírodalma a *Taurusig* terjedt.

Némelyek Sándor viselt dolgait *égig* magasztolják.

Omnes ejus regionis urbes <i>solo tenus</i> dejectae.	Azon vidék minden városai <i>földig</i> lerontattak.
<i>Nomine tenus, titulo tenus</i> con- sulatum gessit Caesar.	<i>Névleg, czimleg</i> viselte a con- sulságot Caesar.
<i>Quatenus, eatenus; quadam- tenus.</i>	A mennyiben, anynyiban; némileg, némi részben.
sub.	
Ascanius <i>sub Albano monte</i> novam urbem condidit.	A. az <i>Alb. hegy alatt</i> (alá) új várost épített.
Milites <i>sub armis</i> conquie- scunt.	A katonák <i>fegyverben</i> (fegy- veröket le nem téve) tar- tanak pihenést.
<i>Sub oculis</i> est aliquid.	Valami <i>szem előtt</i> van; nincs elrejtve.
Adhuc <i>sub judice</i> lis est.	Még <i>bíró előtt</i> áll a pör; még nincs eldölve.
<i>Sub dio</i> (divo) pernoctare.	Szabad ég <i>alatt</i> tölteni az éjt.
Exercitus Romanus <i>sub ju- gum</i> est missus.	A. romai sereg <i>járom alatt</i> hajtatott el (meggyalázó hadi rendtartás.)
<i>Sub vesperam, sub occasum, sub noctem, sub lucem.</i>	<i>Este előtt</i> kevésse; nap le- mente, éjszaka, virradat <i>előtt</i> nem sokkal.
Miltiades Cyclades insulas <i>sub Atheniensium</i> redegit <i>potestatem.</i>	M. a C. szigeteket az Athe- naeiek <i>hatalma alá</i> hajtotta.
subter.	
Plato iram in pectore, cupi- ditatem <i>subter praecordia</i> locavit.	Plato a haragot a mellbe, a kívánságot a <i>szívhártya</i> <i>alá</i> helyezte (azt állította hogy ott van a fészkek.)
Pleraeque aves caput <i>subter</i> alasrecondunt dormientes.	Sok madár a <i>szárnya alá</i> dugja fejét, mikor alszik.
Virtus omnia bona <i>subter</i> <i>se</i> habet.	Az erény <i>maga alatt</i> tart minden (más) javakat: (minden javak feletti jó.)
super.	
Ubi aliquid certi <i>super hac re</i> comperiam, tibi scri- bam.	Mihelyt e <i>dolog felől</i> (ról) valami bizonyost megtu- dok, irok neked.

Fluvius <i>super ripas</i> effusus est.	A folyó a <i>partján felül</i> áradt (kiöntött)
Dimidium <i>super tres modios</i> singuli contulerunt frumenti.	Három mérő gabonán <i>felül</i> még félvékát adott közre mindenik.
Exercitum <i>super morbum</i> famemes etiam affecit.	A serget a <i>betegségen felül</i> meg az éhség is bántotta.
Novus <i>super veterem</i> luctus accessit.	A <i>régihez</i> még újabb bú járult.

9. Lehet *közzellen* ite-pótló, a mondat *igéjének tárgyat* kifejező és *infinitivus* modusban levő, *más ige* is. Az *infinitivus*-modusu igéről tudjuk, hogy értelmére nézt valóságos *substantivum*, még pedig, ez-amaz ige általános jelentésével *egyét* tevő *eszmenév* (I. K. LXIII. 2. d.) És hogy nem csak *jelentésére*, hanem mondatbeli *használatára* nézt is *subst.* az *inf. mod.*-ban levő ige: látók imént, midőn értesülénk, hogy *infinit.* is lehet a mondat *alanya*; (II. 7.) ez esetben tehát az *infinit.* egy értelmű, az igével egyet jelentő substantivum *nominativus*ával: (esurire miserum est: ehezni (vagy az ehezés) nyomorúlt dolog; vinci acerbum est: meggyőzetni (vagy a meggyőzetés) keserű). — De nem csak *alany* s tehát *nominativusi* helyettes lehet a mondatban az *infinitivus*: hanem lehet ite-pótló is, még pedig olyan, mely az ige *tárgyat* fejezi ki, s tehát e kérdésre felel mit? és így ilyenkor *accusativusi-helyettes.* péld. „akarok“ *mit?* „írni,“ „tanítani;“ „merem“ *mit?* „ellentállani;“ „tartozom“ *mit* tenni? „engedelmeskedni,“ „fizetni“ s a t. Éppen így latinul is: *scribere, discere volo; resistere audeo; obsequi debeo.*

Ilyen igék, melyekkel egy más igének *infinit.*-sa jár, mint kiegészítő pótló, — különösen azok, melyek nem *magát* a cselekvést vagy állapotot jelentik, hanem csak az „akarást, kívánatot tchetséget,

szokást, kötelességet, így-úgy tenni, ily-oly állapotban lenni, vagy ezek *ellenkezőjét*; vagy pedig valamely cselekvés, állapot megkezdését, folytatását vagy megszűnését. péld. *possum*- (te- v. le-)hetek; *volo*: akarok; *cupio*: kívánok; *paratus sum*: kész vagyok; *recuso*: vonakodom; *scio, nescio*: tudok, nem tudok (így-úgy tenni); *videor*: látszom (ezt-azt tenni); *soleo*: meg vagyok szokva (-szokásom ez-az, -szoktam); *debeo*: tartozom (ezt azt tenni; *kell* ezt-azt tennem); *audeo*: merészlek; *incipio*: (coepi) kezdek; *pergo*: folytatom (tovább megyek); *desino*: megszűnöm (tenni ezt-azt, lenni itt-ott.)

Nemo sine virtute beatus esse potest. Senki sem lehet erény nélkül boldog.

Oracula evanuerunt, postquam homines nimis creduli *esse desiere*. A jós-intézetek elenyésztek, miután az emberek *megszűntek* igen-hiszékenyek (könnyen hívők) lenni.

Clodius, homo nefarius, tribunus plebis *esse cupiebat*. Clodius (ama) gonosz ember, nép-szószólója *kivánt lenni*.

Ne *recusate* o adolescentes, bonis et prudentibus viris *parere*. Ne vonakodjatok (legyetek készek) o növendékek! engedelmeskedni a jó és okos embereknek.

Sapere aude o rex! incipe, perge, neque unquam desine justus esse! Merj böles lenni, ó király! kezd meg, folytasd, és soha se szűnj meg igazságos lenni!

Noli laudare nimis, ne adulari videaris. (Ne akarj szer fölött dicsérni) — ne dicsérj szerfölött, nehogy hízelegni láttassál.

Látnivaló hogy az ily ite-pótló *infinitivusok*, ha *transitiv* igéhez járúnak, *accusativus* helyettesei — ha pedig közép-igék pótlói: akkor a *latinban nominativus* helyett vannak. Ítéld meg a tanuló, az iménti példák közül, *melyikben minő* helyettes az *infinitivus*?

10. Végre: lehet *ite-pótlója* egy mondatnak *egy egésze más mondat is*: péld. *Temperantia effici-*

mus, *ut diu et sani vivamus*: Mértékletességgel eszközöljük, *hogy sokáig és egészségesen éljünk*. Itt az *útóbbi* mondat az *előbbinek ite-pótlója*, még pedig *accusativus*-helyettes: mert e kérdésre felel: „mit eszközölünk a m.-séggel? (azt) hogy s. é. e. éljünk. Nesciebant *quid agerent, quid omitterent*: Nem tudták mit tegyenek, mit mellőzzenek; itt is az *útóbbi* mondatok az *előbbinek accus. ite-pótlói*; mert e kérdésre felelnek „mit nem tudtak?“

De ebben: „scio, (*te iudicem esse aequum*)“ — a mi zárjel közt van, *nem külön mondat*, hanem a *scio*-val *egy* mondattá van válva; magyarul is foglallhatjuk *egy* mondatba így: „méltányos bírónak tudlak“ de *külön* mondattal is, fejezhetjük ki, így: „tudom, *hogy méltányos bíró vagy*.“ Az ily mondatokkal odébb fogunk pontosan megismerni: megemlítnünk azonban itt is kellett: hogy az *ite-pótlók* fő-nemei *teljesen* elé legyenek sorolva.

VII.

B) Közleges pótlók.

1. Főnebb megértettük (IV. 1.) miféle pótlók „közlegesek“ és milyek „közetlenek.“ Elé is soroltuk imént, az alany és *ite* lehető „közetlen“ pótlóit. Következik már eléadni, a „közleges“ pótlókat. E célunkhoz képest tehát, vegyük rendre amaz elésorolt pótlókat, és nézzük, melyeket mi esetben lehet vagy nem lehet az alany vagy *ite közleges* pótlóul használni.

2. A substantivum *mellékzsavdúl* használt *adjectivum*hoz, ha még *más* adj. is járúl: ez a *latin*-ban nem lehet amannak közetlen — s tehát az *alany*nak *közleges* pótlója; hanem mindenik az *alanyé*

közetlenül; péld. *Rex justus „clemens“ et „benignus“ a civibus amatur*: itt egyik adjectivum sem közelebbi meghatározoja a másiknak, hanem mindenik *közetlenül az alanyé*, más meg más tekintetben. — De tárgy-szó *dativusa, ablativusa, viszonzyszavas casusok*, és *adverbiumok* lehetnek a mellékszóul használt adj -nak közetlen — s tehát az *alanynak közleges pótlói*: péld. *Homo insigniter doctus non semper est modestus*: A kitünőleg tudós ember nem mindig szerény.

Magyarul lehet így is mondani: kitünő-tudós ember: latinul ellenben nem lehet egyik adj.-mot a másik mellékszavául használni; hanem, ha több ily mellékszó van a főszóval: mindenik *közetlen* pótlója *ennek*. Magyarul beszélhetünk így: *szörnyű-nagy, utálatos* kevély, *gyönyörű-szép, láthatlan-kicsiny, mondhatlan* csodálatos: s t. eff.; de latinul nem.

Herbae nonnullae „hominibus“ noxiae brutis non nocent. Némely az embereknek ártalmas füvek, az okatlan állatoknak nem ártanak. — Itt „hominibus“ a „noxiae“ mellékszónak közetlen, s tehát az alanynak (herbae) *közleges pótlója*.

Homo „naturā“ placidus, odit lites et certamina. A természetileg csendes ember gyűlöli a pört és versengést. — Itt „naturā“ ablativus, a „placidus“ mellékszó közetlen, — s tehát az alany (homo) *közleges pótlója*.

Liberi „erga parentes“ grati, ab omnibus bonis amantur. A szülők iránt hálás gyermekek minden jóktól szerettetnek. — Itt „erga parentes“ viszony-szavas szó a „grati“ pótlónak pótlója, s tehát az alanyra nézt *„közleges“ pótló*.

És az *adjectivumhoz*, nem csak akkor, ha az alanynak, hanem *akkor is*, ha az *itének* pótlója, — *ilyen* és nem más, pótlók járúlhatnak: melyek tehát ily esetben az *itének közleges pótlói*.

2. Ha *participium* a pótló adjectivum: ennek további pótlói nem csak azok lehetnek, melyek a

*másféle adjectivumoknak, hanem minden oly casus is, vagy viszonzszavas szó, milyen e participium anyagi-
gájével járhat. Tehát: péld.*

Mivel így mondják: tehát ez is helyesen van:
optare alicui aliquid; Avarus nimia sibi optans nun-
ohajtani valakinek va- quam est contentus: A magának szer-
lamit: fölöttieket ohajtó fősvény, soha sincs
megelégedve.

versare aliquid alquo Rusticus glebas ligone versans saepe
instrumento; sudat et defatigatur: A kapá(já)val
forgatni valamit vmely göröngyöket forgató földmives gyakran
eszközzel: izzad és elfárad.

niti aliqua re; Homo probus virtute nixus for-
valamihez támasz- tunae vices non timet: Az erény(é)re
kodni: támaszkodó becsületes ember a sze-
rencse változásaitól nem fél.

vincere aliquum aliqua Falisci non armis et proelio, sed
ratione; justitia et humanitate victi, Romanis
valakit valami módon se dedidere: A Faliscusok nem fegy-
meggyőzni: verrel és harczban, hanem igazsággal
és emberi bánással győzve le, meg-
adták magokat a Rómaiaknak.

És ugyan ily pótlók járulhatnak a participium-
hoz akkor is, ha nem az alanynak, hanem az ité-
nek közetlen v. közleges pótlója. péld:

Aliquid semper deest avaro nimia optanti.

Hominem probum virtute nixum, fortunae vi-
ces non perturbant.

Vitam rusticorum, glebas ligone per totum diem
versantium, nonnulli miseram putant.

3. Ha a közetlen pótló *birtokos* genitivus: ehhez
további pótlóul járulhat — a) adjectivum mint
mellékszó b) egy *más* genitivus mely *vele*, és *nem*
az alanynyal van közetlen *birtokosi* viszonyban. péld.

Sagacitas viri unius saepe plus prodest rei-
publicae, quam fortitudo exercitus maximi.

Egyetlen ember belátó esze gyakran többet használ az államnak, mint a legnagyobb sereg vitézsége. — Itt „unius,” a „viri” — „maximi” az „exercitus” birtokos pótlóknak mellékszava: tehát az illető alany *közleges* pótlója.

Calor radiorum solis non semper est aequalis: A nap sugarainak melege nem mindig egyenlő. Itt a „calor” alanynak közvetlen birtokos pótlója „radiorum” és ennek megint birtokos pótlója „solis.” — Hanem az egy mással ily viszonyban levő *genitivusok* csak azon esetben jönnek jól *latinul*, ha különböző számban vannak, vagy, egyesben van ugyan mindenik, de különböző *declinationa* tartoznak. péld. ezt lehet mondani: color florum prati est varius: a rét virágainak színe sokféle; de ez nem jőne jól: color florum pratorum; ez sem volna helyes: forma capitis hominis: az ember fejének formája: hanem ily esetben *azt a genitivust* mely a másikkal birtokosi viszonyban van, *adjectivummal* cserélik fel; így: color florum pratensium, forma capitis humani; a réti virágok színe; az emberi fő alakja. —

Magyarul: vagy a *közvetlen genit.* pótló vesz föl „nak” ragot vagy *egyik genit. sem*; vagy így mondjuk: „az ég csillagainak száma” vagy így: „az ég csillagai száma,” de nem így: „az égnek csillagai száma,” se nem így: „az égnek csillagainak száma.” (Ez utóbbi ragozás fordul elé régiebb könyveinkben: péld. „jónak és gonosznak tudásának fája.”) Lehet magyarul kettőnél több *genit.* is ily kapcsolatban: péld. „az ország termése fölöslegének harmada megmaradt jövő évre” „a hadsereg hézagai kipótlásának módja.” Az ily beszéd azonban magyarul is erőltetett; latinul pedig éppen *csikorog*.

4. Ha a *közvetlen* pótlók *minőséget jelentő genit.*-sok: ezeknek is lehetnek *további* pótlói, *viszonyszavas casusok*; vagy *adverbiumok*.

péld. *Vir „erga inimicos“ magni animi, injurias non ulciscitur*; az ellen-feleihez nagylelkű férfiú a méltatlanságokat nem boszúlja meg.

Juvenis eximiae „hactenus“ formae repente deformis factus est: az eddig kitérő alakú ifjú hirtelen rútta lett.

Az első mondatban a „magni animi“ minőséget jelentő *genitivusok* pótlója: „erga inimicos“ *viszony-szavas casus*; a másodikban „eximiae formae“ ugyanoly *genitivusok* pótlója: „hactenus“ *adverbium*.

5. Az „*appositum*“-nak is lehetnek ugyan-
csak ily pótlói.

Cato, vir „in utraque fortuna semper“ sibi constans, Caesarem victorem farre non potuit: Cato, (ama) „mindkét (jó, s bal) sorsban“ magával „mindig“ következetes férfiú, nem tudta elviselni a győztes Caesart. Itt „Cato“ alanynak „*appositum*“: *vir sibi constans*; ennek egyik további pótlója: „*in utraque fortuna*“, másik: „*semper*“.

6. „*Appositum*“ is lehet, nem csak az alany-
nak közvetlen pótlója, hanem akármily *casus*-nak is mely az alanynak vagy *itének*, közvetlen vagy közleges pótlója. péld.:

Opera Ciceronis „viri apud Romanos eloquentissimi et doctissimi“, ad nostram aetatem pervenere:

Ciceronak „(amaz) a Rómaiak közt legnagyobb szónok- és legtudósabb férfiúnak“ munkái, a mi korunkra eljutottak. Itt az „*opera*“ alany, *birtokosi* pótlójához van kapcsolva az *appositum*: „*viri . . . doctissimi*“.

Cicero „*Atticum*“ „*virum prudentem et in primis bonum*“, in amicissimis habuit: Cicero *Atticust*, (amaz) eszélyes és igenjó embert, legjobb barátai számában tartotta.

Itt „*Atticum*“-hoz, az *ite accusativ. pótlójához*, van kötve az *appositum*: „*virum . . . bonum*“.

Magna est fama Graecorum „populi ingenio, et artibus ingenuis excellentissimi.“ Nagy hírek van (v. nagy a hírek) a *Görögöknek*, „(ama) természeti tehetségével és nemes művészetével igen-kitűnő népnek.“ Itt, is olyan „appositum van, mint az első példában.

Successum hujus rei „tibi“ debeo „auctori prudentissimo, et adjutori benigno.“ E dolog sikerét *neked* köszönöm, „eszélyes tanácsadómnak és szives segítőmnak.“ Itt az *ite dativus*-pótlójához, „tibi“-hez van csatolva az „appositum“: „auctori... benigno.“

Látnivaló, hogy az „appositum“-nak meg kell egyeznie „casus“-ra nézt *avval* a szóval, *melynek pótlója*. —

7. Egy *egész mondatnak* is, mely *közetlen* vagy *közleges* pótlója valamely *alany*nak vagy *itének*, — lehet pótlója más *egész mondat*. Ilyeket latinul csak *később* taglalunk. Magyar példából azonban *már most* képzetet szereshetünk rólok. (1) „Nagy becsü emlékül tartom a könyvet, (2) *melyet* nekem ajándékoztál, (3) *mikor* távozáál körünkől, (4) *mely* mindig dicsekedve fogja emlegetni, (5) *hoggy* egykor fő-dísze valál.“ E mondat-sorban mindenik *utóbbi*, a *közetlen* *előttevalónak* pótlója: a *második* az *elsőnek* *ite-pótló accusativusával* függ össze; a *harmadik* a *másodiknak* *idői adverbialis* pótlója; a *negyedik* a *harmadiknak* *viszonyragos* szavát pótolja; az *ötödik* a *negyediknek* *accusativ-helyettese*; (mert e kérdésre felel: „*mit* fog emlegetni?“ „(azt) *hoggy* e. f. d. v.“)

8. Nem nehéz belátni, hogy a „pótlók“ a mondatban még inkább megsokasodhatnak: s lehetnek benne „pótlók pótlóinak pótlói,“ több meg több oldalról, több meg több íziglen. Lássunk erre is *egyetlen* példát, nyelvünkön. „A szerencse minden változásai között hozzánk tántoríthatlan hűséggel ragaszkodó barát az életnek egyedül csak az erénynél kisebb értékű *kincse*.“ E mondat jó hosszú, és mégis csak *egy* alanya és *itéje* van: a többi szó, mind *közetlen* vagy *közleges pótlója*, vagy az *alanynak* vagy az *itének*. Az *elemi mondat*, ez: „A barát

A, A

kincs;“ „milyen barát kincs?“ a ragaszkodó; „kihez“ ragaszkodó? „hozzánk;“ hogy' ragaszkodó? „hűséggel;“ „mily hűséggel? tántoríthatatlannal; „mily körülmények közt ragaszkodó?“ a változások közt; minek változásai közt? a szerencse változásai közt; „milyen változásai közt?“ minden-féle változásai közt a szerencsenek. Mind-ezen kérdésekre felelő szók, az *alany* pótlói, még pedig közvetlen pótlója csak a „ragaszkodó;“ a többi mind *közleges*. Tegyük az itére nézt is, a pótlókhoz illő kérdéseket: „*milyen* kincs az ily barát?“ nagy értékű; „milyen nagy értékű?“ oly nagy, hogy csak ama legnagyobbnál, t. i. az erénynél kisebb; „minek kincse?“ az életnek. Latinul azonban *ily rendű* mondat teljességgel nem jön jól, sőt sokszor éppen lehetetlen is: itt többnyire a főszót kell *előre bocsátni* s a többieket utánpótolni; sokszor pedig *nem is lehet* egyetlen kerek mondatba foglalni *latinul* az ilyeket, hanem *több* mondatra kell bontani, és ezeket *kötőszókkal, átvivő névmással* kapcsolni össze. Egyébiránt magyarul is többnyire természetesebb *így* beszélni, mint *úgy*, a hogy a példában látók.

9. *Sorozati helyéről* az ily *közleges* pótlóknak most a) *általában* csak annyit jegyezzünk meg, hogy a mondat szavainak sorozásában a latinnak *nagy szabadsága* van, sokkal *nagyobb* mint a mi nyelvünknek b) különösbbe pedig azt: az „*értelmökre nézt*“ közvetlenül egymáshoz tartozó szók, *korán sincsenek* „*helyileg is*“ mindig „*egymás mellett*“, péld. *nemcsak így* lehet mondani „*pennae pulchrae pavonum*“ hanem *így is*: „*pennae pavonum pulchrae*“ vagy: *pulchrae pavonum pennae*; *laeta sata camporum fertilium* = *laeta camporum fertilium sata*; vagy *sata c. f. laeta*: a termékeny mezők kövér vetései. *Viri hujus magnanimi grandia merita in rempublicam, sempiternā memoriā gratae posteritatis vivent.* E mondat szavait jól jön így rakni el: *Grandia viri hujus magnanimi erga rempublicam merita, sempiternā vivent gratae posteritatis memoriā.*

Magyarul *ily szórend lehetetlen*: latinul pedig sokszor *éppen így van rendén*: még pedig nem csak a *szónoki*, hanem a közönséges *egyszerű* beszédben is gyakran lehet *ilyennel* találkozni. Részletesebben később.

VIII.

„Több-alanyú“ mondatok.

1. Sokszor jó elé: hogy *ugyanegy* itét *több* alanyról mondanak ki *együtt*. Ilyenkor, természetesen, nem ismétlik az itét (ha csak valami különös ok nem kívánja): hanem *egyszer* (— vagy az összes alanyok *után*, vagy *előttök*, vagy *közöttök* —) kimondva, *mindenikről* értik.

2. Itt legelőbb is két esetet kell a latinban megkülönböztetni. Vagy *olyan* lehet az ite, mely „genus“ szerint *változó*; vagy *nem olyan*. *Genus* szerint *nem változó* itéjü és *több* alanyu mondatokra nézt, csak az a kérdés lehet: „*egyesbe* vagy *többesbe* megy-e ilyen-olyan esetben, az *ite*?“ A felelet e kérdésre e pontok alá foglalható:

A) Ha az alanyok mind *személyi* köznevek, vagy saját-nevek, és

a) mindenik egyes számu: ekkor —

a) ha az ite az alanyokról *együtt*, mint egybefüggő egésze-ről van mondva: ily esetben a *singularisba* mehet; sőt ha az ite *oly* értelmű hogy *nem is mondható* egyik vagy másik alanyról *külön*, hanem csak *együtt mindenikről* — akkor éppen *csak is abba* kell mennie. péld. *Senatus populusque Romanus bellum contra Carthaginem decrevit*. A romai *tanács* és *nép* háborút *határozott* Carthago ellen. Itt nem volna helyes *többesbe* tenni az itét (*decreverunt*); mert *ez olyan*, hogy sem egyik sem másik az alanyok közül, *magára* nem tehetette, ha-

nem *csak együtt a kettő*: mivel *együtt* tették az állami hatalom *egységét*; melynek az ily ügyekben joga volt határozni. (S. P. Q. R. volt a hivatalos szólás forma, melylyel a Római államot „országot“ kifejezték)

b) ha az ite olyan, hogy *mindenik* alanyról *külön is* állítható: ekkor vagy az *alanyok után összesen* teszik az itét, *egyesbe*, v. *többesbe*; vagy az *egyik alany után* közetlenül, az *egyesbe*, s a másik, vagy többi alanyt után pótolják, ezekhez is oda értve a közös itét; vagy *elől* teszik, *akár többesbe*, *akár egyesbe*, és *utána* az alanyokat mind, „és“ „is“ jelentésű kötszókkal összekapcsolva vagy néha akár ezek nélkül is: péld. Senatus populusque obviam consulibus *ibant*: a tanács és a nép elébe mentek a consuloknak. Itt az itét *lehet* akár egyesbe akár többesbe tenni; mert *olyan* tényt jelent melyet *együtt is* tehetett a két alany, *külön is*; lehet azonban így is: Senatus obviam *ibat* consulibus atque (etiam) populus; vagy így: obviam *ibat*, vagy *ibant* Cons. sen. atque pop.

b) ha az alanyok *egyike* vagy *másika többes* számu: akkor az itét vagy az egyik alanyhoz teszik a hozzá illő számba, s a többi alanyt utánpótolják, hozzájuk értve az *oda illő számu* itét; vagy pedig *mindenik* alanyt *előre* bocsátják s az itét *akár egyesbe akár többesbe* teszik, ha az *egyes* számu alany van *utóbb* téve a sorba; — ha pedig ilyenkor a *többes* számu alany az *utóbbi*: akkor az ite *csak a többesben* lehet. péld. *akár így* lehet mondani: omnes pedites *caesi sunt* atque ipse tribunus: a gyalogok mind levágattak, s maga a tribun is; akár így: tribunus *caesus est*, atque omnes pedites; akár így: omnes p. a. t. *caesi sunt*, vagy *caesus*

est; akár így: *tribunus atque omnes pedites caesi sunt*; akár így: *caesi sunt omnes pedites atque tribunus*, vagy: *caesus est tribunus atque omnes peditus*; vagy: *caesi sunt tribunus a. o. p.*

c) Ha az alanyok *személyi névmások*, és egy-
kők *első* személyü: akkor az ite, — vagy *össze-
sen* mondva mindnyájokról, a *plur. első személybe*
megy: vagy *valamelyikökről elébb külön* mondják ki,
— s *után-pótolják* a többi alanyt, a *hozzájok illő*
személyben *értve* oda az itét. péld.: *ego et amicus*
noster Titus, cras te invisemus: én és Titus bará-
tunk, hónap meglátogatunk (téged): lehet így is:
ego c. t. invisam, atque a. m. T.; így is: *a. m.*
T. c. t. inviset atque ego (etiam) így is: invisemus
te cras, ego et a. n. T.; így is: *invisam ego t. c.*
et a. m. T. (etiam) így is: inviset te cr. a. n. T.
atque ego etiam (ez utóbbi kissé erőltetett, de
nem példátlan). Hslg: „*nos, vos, et ille, multa viro*
illi egregio debemus: mi, ti és ő, sokat köszö-
nünk ama jeles férfinak; így is: *nos m. v. i. e.*
debemus, atque vos et ille etiam. így is: vos m.
v. i. e. debetis, atque nos e. i. e. így is: ille m.
v. i. e. debet, atque nos et vos etiam. (Szabato-
sabb azonban az első sorozat.)

Ha *második* személyü névmással együtt har-
madik személyü alanyról is van ugyanazon ite
mondva, de *első* személyü alany ugyan e mon-
datban nincs: akkor, ha az itét közösen mond-
ják [ki mindnyájokról, — a *többes második szeélybe*
teszik; ha pedig külön mondják ki valamelyikről:
akkor *evel* egyezik *személyben* az ite, s a többiek
mellé csak oda értik a *hozzájok illöt*. péld. *Tu et*
omnes tui, mihi estis carissimi. Te és a tiéd mind,
igen kedvesek *vagytok* előttem; így is: *tu mihi es*

carissimus atque omnes (etiam) tui; így is: omnes tui mihi *sunt* carissimi, atque tu (etiam ipse).

Mindez elésorolt esetekben *magyarul* is *hasonlólag* beszélünk.

B) Ha az *ite* „genus“ szerint „változó“ és a) *különböző* „genusu“ alanyok vannak a mondatban: ekkor

a) az *egyes* *számu* *ite* *azt az* alanyt követi „nemre“ nézt, mely a sorban *legközelebb* van hozzá; a másikhöz, vagy többiekhez, a *hozzájok illő* nemben értik oda az *itét*. péld. Pater, mater et soror *profecta est*. Profectus est pater, mater et soror. Mater *profecta est*, et pater sororque. — Animus et mens civitatis *posita est* in legibus; vagy: mens et animus civitatis *positus est* in legibus; vagy: in legibus *est positus* civitatis animus et mens; vagy: in legibus *est posita* mens civitatis et animus. A törvényekben van az állam lelke és esze.

b) Ha pedig ilyenkor, *többes számu* az *ite*: ez esetben — ha az alanyok *személyi* köz- vagy sajátnevek: az *ite* a *masc.*-ot követi; péld. Pater, mater et filius mortui sunt.

De ha az alanyok *nem személyi*, hanem *másféle* ténynevek, vagy *eszmenevek*: akkor a *többesi* *ite* többnyire a *semleges* nemben van; de lehet a *más két nemek* valamelyikében is, ha ily nemű a hozzá közelebb levő *többes számu* alany, péld.: Tempus et ratio belli consulibus *permissa sunt*: a háboru ideje és módja a C.-kra bizattak. (az ő belátásokra hagyták, mikor és miképp kezdjék meg és viseljék a háborut). Secundae res, imperia, honores, victoriae *fortuita sunt*: a kedvező szerencse, katonai és polgári tisztségek, győzedelmek, — történetesek (a történet, sors ajándékai). De lehet így is: Im,

peria, honores, res secundae, victoriae *fortuitae sunt*. — *Visae sunt faces*, ardorque coeli: fáklya (-forma tűnemények) látszottak, és az ég lángolása (mintha az ég lángolt volna = északi fény). *Brachia et humeri liberi* ab aqua erant: a karok és vállak szabadok voltak a víztől (kiérték a vízből). *Caes. Murus et porta fulmine tacta sunt*; vagy: *murus f. tactus est et porta*; vagy: *porta fulmine tacta est murusque*. *Labor et voluptas societate quadam naturali sunt juncta*: a munka és élv, (munkásság és élvezet) természetes szövetséggel vannak egybekötve = természetes szövetség van a kettő között.

A tanuló ítélje meg: lehetne-e ez utóbbi itét valame-
lyik alanyhoz külön tenni, a sing.-ba?

b) Olykor, ha *egyneműek* is az *ily* alanyok (masc. v, fem. mindenik): mehet még is az ite a semleges nembe; péld.: *ira et avaritia legibus potentiora* erant: a boszú és vagyonszomj hatalmasbak voltak a törvényeknél. — *Nox atque praeda hostes remorata sunt*: az éj és a zsákmány késleltették az ellenséget.

Hogy a „genusra“ nézt miképp van a magyarban a dolog: nincs miért még mondanunk. Némely *különöségeket* a latinban, melyek az itt eléadott szabályokkal ellenkezni látszanak, később lesz ideje megjegyezni.

IX.

Némely különösebb pótlók. A) helyi viszonyt jelentők.

1. Mindaz a mi helyet foglal, vagy *általában*

a) ez amaz helyen van, ez amaz helyből másba *megy* — vagy *különösebben* —

b) valamely *más helyfoglalóval* ez amaz helyzeti viszonyban van; péld.: egyik a másik *mellett*,

alatt, felett; egyik jön a másiktól vagy másikról, v. másik *felől*; egyik megy a másikra, másikhoz, másik *felé* s több eff.

2. Tudjuk már, hogy a tárgyak e *helyi* viszonyait, bizonyos erre szolgáló szókkal jelölik a *latinban* is; és hogy az úgy nevezett „*praepositiók*“ (I. K. LIIL.) nagy részének ily *helyi* jelentése is van, s velők kell többnyire kifejezni a tárgyak *helyzetét* egymáshoz képest; péld.: *custodes ad pontem*: az őrök a *hidnál*; *arbores ante aedes*: a fák a *ház előtt*; *saepes circa hortum*: a sövény a *kert körül*; *oppugnantes sub arce*: az ostromlók a *vár alatt* s több eff — És, ha nem is ily *különösebb helyzeti* viszonyokat, hanem csak a *hollétet, honnan hova-menetelt* kell kifejezni: ekkor is a legtöbb esetben *viszonyszókat* tesznek a *latinban* ama szóhoz, mely az illető helyet jelenti: péld. *ex domo venio*: a *házból* jövök; *in horto spatior*: a *kertben* sétálok; *per pontem transeo*: a *hidon* átmegyek; *in vineam festino*: a *szőlőbe* sietek s a t.

Az ily értelmű latin viszonzókat láttuk már a *praepositiók* között; tudjuk mi *casussal* járnak; szokottabb jelentéseikről is értesültünk főnebb. (A tanuló térjen vissza az illető czikkre s újítsa fel eszében.)

3. Hanem: a *városok* és *némely szigetek* neveihez *nem tesznek* a *latinban viszonzót*, a végett, hogy a *bennök-lételt, belölök v. beléjük menetelt* kifejezzék: mert már csak *avval*, hogy az ily szókat *bizonyos casusba* teszik, *ki van fejezve a dolog*. Még pedig:

a. 1. E kérdésre „*hol?*“ — az ily sajátnevek *genitivusba* mennek, ha az *első* vagy *második decl.*-ra tartoznak, és egyszersmind *egyes* számuak; ha pe-

dig a *harmadikra* tartoznak vagy *többes* számuak: akkor az *ablativusba*.

péld.: *Romae* consules — *Carthagine* reges quotannis creabantur: Romában consulokat, Carthagóban királyokat tettek minden évben. *Athenis* apud populum — *Lacedaemone* apud optimates erat summa rerum. Athenában a népnél — L-ban az előkelőknél volt a főállam-hatalom.

Delphis nomine Apollinis oracula edebantur, *Dodonae* Jovis. Delphiben Apollónak — Dodonában Zeüsnek nevében adattak a jóslatok.

Miltiades *Chersonesi* domum habuit, Conon *Cypri* vixit, Dionysii *Syracusic* regnarunt. Miltiades Ch-ban tartott házat, Conon Cyprusban élt, a Dionysiusok Syracuseában uralkodtak.

a. 2. Hasonló értelemben használják e *genitivusokat* is: *domi*: otthon, (a hazájában, vagy a házánál valakinek); *humi*: a földön (lent, alatt); evvel felelnek e kérdésre is *hova?* földre; *belli, militiae* szókat is, mikor *domi*-val szembe teszik egyiket vagy másikat, és *ruri* v. *rure* ablativust is. péld.:

Domi manere, sedere: *otthon* maradni, vesztegelni, ülni. *Humi* sternere, *humi* jacere: *földre* teríteni, *földön* feküdni.

Pompeji virtus spectata fuit *domi militiaeque*: Pompejus deréksége kitünt, (el volt ismerve) *otthon* és a *katonai* életben (*békében* és *háborúban*: *polgári* és *hadi* dolgokban).

Nonnunquam unius viri consilio salus civitatis constituta est, aut *domi*, aut *belli*. Olykor egyetlen férfiu eszélyessége által eszközöltetett, (biztosított) az állam megmaradása (jólléte, java, fenállása) *békében*, vagy *háborúban*.

Summi viri olim *ruri* habitabant. A legnagyobb emberek hajdan a mezőn (mezei birtokon, falun, tanyájukon) laktak.

a. 3. *Domi*-hoz lehet tenni mellékszavúl *birtokos* genitivus, vagy *birást*-jelentő pronoment is. péld.: *domi meae*, d. *tuae*, d. *nostrae*, d. *vestrae*: házamnál, házadnál, házunknál, házatoknál; vagy nálam, nálad, nálunk, nálatok; *domi Caesaris*: Caesar házánál, C. házában, Caesárnál (lakási vagy családi értelemben). De *más adj.*-mot nem lehet tenni *domi*-hoz *ily* jelentéssel: hanem *in* viszonzóval és *abl.*-sal kell élni; péld.: *in domo* divite, splendida: gazdag, fényes házban (háztartásban, családban). Csak *magára* pedig „*in domo*,“ nem azt teszi: „otthon,“ hanem ezt: „benn a házban“ (nem künn). — *Humi* helyett mondják így is: *humo*, *in humo*: a földön (lenn); ezt pedig: *in humo* nuda (a kopasz földön): *in nélkül* nem mondják.

a. 4. Ha a városok nevei *előtt*, *urbs* *civitas* vagy *oppidum* van, mint *appositum*: akkor ezt e kérdésre „hol“? az *abl.*-ba teszik. *in* praep.-val, és magát a város nevét is oda, (bármelyik *decl.*-ju legyen), ritkán *genit.*-ba; (de ez a *genit.* nem *helyi*, hanem *birtokos*). péld.: *in urbe Corintho*, vagy *Corinthis*: Corinthus városában; *in urbe Antiochia* v. *-iae*. De ha az *ily appositum*, *utánna* van téve a város nevének: akkor *abl.*-ba megy mindig, *in*-nel, vagy a nélkül (így ritkábban); maga a város neve pedig a főnebbi szabály szerint *genit.*-ba v. *abl.*-ba; péld.: *Romae*, *capite orbis terrarum*: Romában a föld kereksege fő városában. *Antiochiae*, *in celebri* quondam *urbe*: A.-ban, amaz egykor hires (sokaktól látogatott) városban. *Corinthis*, *in urbe* Achajae: C.-ban A. (tartomány) városában.

a. 5. Magyarúl az idegen városok neve, a fenforgó esetben, mindig *ban*, *ben* ragot vesz. Hogy a magyar helységek nevei közül némelyek *ban-ben*, de mások *on-en*, meg' mások *t*, *tt*, *att*, *ett* ragokat vesznek ilyenkor, tudjuk.

b. 1. Ugyan *ezekkel* a *saját* nevekkal, melyekről az előbbieken szó vala, e kérdésre „hova?” *csupa accusat.*-ban felel a *latin*, minden *praepositio* nélkül. péld.: Plato a Dionysio tyranno arcessitus *Syracusas* venit: Pl. D. kényúrtól hivatva *S-ae-ba* ment. Pyrrhi tempore *Romam* primi venire elephanti: P. idejében jöttek *R-ba* az első elephantok. Hannibal ex Italia *Carthaginem* vocatus est. H I-ból *C-ba* visszahívatott. Lacedaemonii Pausaniam cum classe *Cyprum* miserunt: A L-iak P-t *C-ba* küldték hajós-sereggel. Athenienses omnia sua partim *Salaminem* partim *Troezenem* asportarunt: Az A-iek részint *Salamisba* részint *Troezenbe* költöztették minden (ingó) javaikat.

Magyarúl az *idegen* város-nevek mindig „ba” ragot vesznek föl ez esetben: a honiak némelyike „ba” másika „ra” viszonyraggal jár ilyenkor.

b. 2. *Domus*-is e kérdésre, *acc.*-ba megy: *hslgrus* is; de *humus*, *genit.*-ba. péld.: Cras ibo *rus*, sed post aliquot dies *domum* veniam: Hónap falura megyek, de néhány nap múlva haza jövök. Grando *sata humi* prostravit: A jégeső a vetéseket *földre* tiporta.

Domum, vagy *domos*, ily adverbialis értelemben, *birást* jelentő *pronoment*, vagy *birtokos* genitivust is vehet magához péld.: venite *domum meam*: jertek hozzám (házamhoz); abite *domos vestras*: menjetek haza, (kiki a maga házához). Horatius saepe *domum Maecenatis* ventitabat. H. gyakran járt M. házához.

Ilyenkor azonban *in praep.*-val is mondhatni: ha pedig *más féle* adjectivumok járúlnak „domum”-hoz: akkor *in-t* éppen el sem lehet hagyni.

péld. Cum *in hanc domum* veni, parvulus eram: mikor e házhoz jöttem, kicsinyke valék.

In splendidam domum Cimonis, omnibus patebat aditus: Cimon fényes házába (v. -hoz) mindennek nyitva volt a bemenetel.

c. 1. Végre e kérdésre: „honnan?” *ablat.*-ba mennek *ama saját*nevek, a nélkül hogy *praep.*-t kellene hozzájuk tenni; *domus, rus, humus*-is hslg; (ez utóbbi azonban ritkán jó elé.)

péld. Demaratus, Tarquinii Prisci pater *Corinthe* Tarquinius fugit: Demaratus Tarq. P. atyja *Corinthusból* Tarquinii (városába) menekült.

Dionysius Platonem *Athenis* Syracusas arcessivit: Dionysius Platot *Athenaeből* Syracusba hívta.

Hamilcar *Carthagine* imperator in Hispaniam est profectus: H. Carthagoból H.-ba ment (mint) hadvezér

Socrates eundem vultum referebat domum, quem domo extulerat: S. ugyanazt az ábrázatot vitte haza, a melyet *hazól* kivitt volt = oly ábrázattal jött haza, milyennel kiment volt *hazól*.

Quum Tullius *rure* redierit, mittam eum ad te: Mikor Tullius *viszszajő faluról*, elküldöm hozzád.

Magyarúl az *idegen* nevek, e kérdésre mindig „ból” „ból” ragot kapnak: a honiak közül némelyek „ból”, mások „ról” raggal járnak.

c. 2. „Domo”-hoz is járulhatnak *birást* jelentő pronomenek, vagy *birtokos genit.*-sok, ily jelentéssel: péld.: Amicus noster, hodie *domo sua* pedem non extulit: Barátunk ma nem tette ki lábát *hazól* (házától, hazunnól). De ha *más féle* adj.-mok vannak vele: ekkor nem lehet *puszta* ablativus használni e kérdésre; hanem az illető *praepositiót* (e, ex, a, ab) oda kell tenni. péld.: Nemo *ex illa domo*

hodie egressus est. *Ex domo veteri migramus in novam*: regi házból újba költözünk.

4. Azonban jegyezze meg a tanuló hogy éppen *csak* a főnebb kijelölt szókra tartoznak amaz eléadott szabályok: a *földrészek, országok, vidékek* neveivel majd soha sem lehet, *prosában*, így élni; ha *ilyekkel* felelnek *ama* kérdésekre: az *illető praepositio*kat használják. péld.: „Itáliában“ nem „Italiae,“ hanem „in Italia“; „Itáliába“ nem „Italiam,“ hanem: *in Italiam*; „Itáliából“ nem: „Italiā“ hanem „ex Italia.“ — Csak az *us* végű ország-neveket lehet találni a prosa-íróknál, e kérdésre: „hova,“ *puszta acc.*-ba téve, péld.: Aegyptum proficisci: Egyiptomba menni. Ilyen *Epīrus* is.

Egyedül „petere,“ ez értelemben: „menni valahova,“ jár *puszta acc.*-sal *akár minő* subst. az *illető* szó; péld. petere urbem: a városba menni (igyekezni); hirundines auctumno calidiora loca petunt: a fecskék ősszel melegebb helyekre mennek; (sz. sz.: ily helyeket *keresnek*, ily helyekre *igyekeznek*, tartanak). — Hanem a *költők*, akármely *helyet*-jelentő subst.-mot tehetnek e kérdésre „hova?“ az *acc.*-ba, csak magára is, *praep.* nélkül; péld. Aeneas Italiam venit Lavinaque litora: Ae. I.-ba s a laviniumi *partokra* érkezett; Notos devenerunt locos: ismeretes helyekre értek.

5. A *helyi* viszonyokhoz kell sorozni a „terj“-et is; az az, a hely foglaló tárgyak azon tulajdonát, miszerint ekkora-amakkora helyet foglalnak el, ez amaz irányban: s tehát ilyen-olyan *hoszak, szélesek, magasak, mélyek, vastagok*.

Latinul, az *illető* terj-nemet jelentő *adject.*-hoz v. *adverb.*-hoz a terj *mértékét* kifejező szókat az *acc.*-ba teszik. péld.: turris viginti cubitos alta: húsz öl-magas (magasságu) torony; pons ducentos pedes longus: két száz láb hoszú (v hoszúságú) hid; fossa quindecim pedes alta: tizenöt láb mély

(v. mélységü) sáncz.; *tres pedes alte* infodere ter-
ram: *három láb mélyen*, (v. mélyre, v. mélységre)
ásni a földbe.

Magyarúl, mint látjuk, a mértéket-jelentő szó
ilyenkor, *nominativusban* áll, s a *terj-nemet* kifejező
adj. vagy *adv.* közvetlenül elébe megy.

Lehet azonban, ily esetben, az illető tervnemet je-
lentő *adj.*-mok helyett, a tőlök képződő *subst.*-mok *ablat.*-
sával is élni, magát a mértéket *birtokos genit.*-ba téve.
péld. e helyett: *clavus ferrens unum pollicem crassus*;
így is: *cl. fer. unius pollicis crassitudine*: *egy hüvelyk va-*
stagságu vas szeg.

6. Egy neme a *helyi* viszonynak az is: mely
szerint a tárgyak egymástól ekkora-akkora *távol-*
ságra vannak. A *távolságot* kifejező *mérték-nem* és
vele járó *számszó*, vagy *acc.*-ba, vagy *abl.*-ba megy
latinul. péld.: *Lacus abest a via, millia passuum*
quatuor: A tó az úttól négy ezer lépésre van. *Tri-*
dui iter, v. *itinere* *absumus domo*: Három napi
útra vagyunk házunktól. *Hostes millibus* (v. *millia*)
passuum sex a nostris castris consederunt: Az el-
lenség 6 ezer lépésnyire állapodott meg a mi tá-
borunktól.

Spatium, intervallum (köz, távolság) szók is lehetnek
akkor *acc.*-ban, ha két helynek egymástól való távolságáról
van szó; péld. *magnum spatium* (v. *magno spatio*) *abest a*
flumine oppidum: nagy távolságra van a helység a folyó-
tól. — De ha arról van a beszéd, hogy valamely *esemény*,
menynyire történik ez-amaz helytől, ekkor a *spatium in-*
tervallum szók csak *abl.*-ba mehetnek péld.: *Hannibal*
quindecim millium intervallo castra ab Tarento posuit:
Hannibal Tarentumtól 15 ezer lépésnyi távolságra szál-
lott táborba.

X.

Némely különösebb pótlók. B) Idői viszonyt jelentők.

1. Idői jelentésű pótlók a latin mondatban lehetnek vagy *adjectivumok*, vagy *adverbiumok*, vagy *praepositioval* járó -- vagy *e nélküli casusok*. — Az első két rendbeliekről, *nincs itt több* mondani való.

A *praepositio*k közül is, hogy melyek *idői*-jelentésűek és mi *casussal* járnak, láttuk nagyobbára, főnebb. Itt tehát azon eseteket kell megtudnunk, melyekben a latin, *csupa casust*, minden *praepositio nélkül* használ *idői* jelentésű pótlónak, — és *némely oly eseteket is*, melyekben a latin, *praepositioval* járó *casus-t* használ *idői*-jelentéssel, — de a melyek az eddigiekben *előadva nem voltak*.

2. E kérdésre: „mikor? = mi időben?” ha a latin tárgyszóval felel: e tárgy szót *ablat.*-ba teszi, minden *praepositio nélkül*. Magyarúl *val-vel*, *ban-ben*, *kor*, *on-en* ragokkal élünk ily esetekben; (de nem akármelyikkel, akármikor.) péld.:

Vere, aestate hyeme, autumno.

Tavaszzsal, nyárban, télben, ősszel.

Illo die, his diebus, eo tempore; his temporibus; hac nostra aetate.

Azon napon (az' nap') e napokban; azon időben; ez időkbén; e mi korunkban.

Seculo aerae christianae quindecimo ars typographica, in Germania est inventa.

A keresztyén idő számlálás 15-ik századában találtatott fel, Némethonban, a könyvnyomtatás mestersége.

Anno post Christum natum octingentesimo octuagesimo octavo Hungari in Pannoniam advenerunt.

Krisztus születése után 888. évben jöttek a magyarok Pannoniába.

Bello punico primo Romani primam classem navalem instruxerunt.

Az első poenus háborúban szerelték fel a Rómaiak első hajós-sergöket.

Olympiadis VI-tae anno IV-to Romae ondita est.

A hatodik Olympias 4-dik évében alapült Róma.

Ludi Olympii *quarto quoque* anno habebantur. Az olympiai játékok *minden negyedik évben* tartattak (t. i. a legutóbbinak évén-
innen kezdve számlálni.)

Primo diluculo, summo mane Első virradatkor, — jókor reggel.

Serā vesperā; multā nocte; Késő estve; késő éjjel; har-
tertiā vigiliā. madik őrváltáskor.

Mors omnibus horis impendet. A halál minden órában előt-
tünk áll. sz. sz.: felettünk függ = lehető, bekövet-
kezhető.

3. De ha azt fejezik ki, hogy *bizonyos idő alatt* valamely dolog *hányszor* történik, akkor az időt jelentő szó ablat.-sához *in praepositiot tesz*ik rendesen.

Lunae phases duodecies *in* anno redeunt. A hold változatai tizenkét-
szer kerülnek vissza *egy év alatt*.

Oves velleris tenuissimi se- A legfinomabb gyapjas ju-
mel *in anno* tondentur. hokat egyszer nyírják *egy évben*.

Plerumque ter *in die* cibum Többnyire háromszoreszünk
sumimus. napjában (egy nap alatt).

4. Ha azt kell kifejezni, hogy két dolog v. személy közül egyik *menynyi idővel* előbbi vagy utóbbi mint a másik: az illető idő-mennyiséget je-
lentő szókat, latinul ez esetben is *ablat.*-ba kell tenni, *praepositio nélkül*; magyarul -val-vel raggal élünk ilyenkor. péld.:

Homerus *multis* ante *annis* Homerus *sok évvel* volt (élt)
Romulum fuit. Romulus előtt (előbb mint Romulus).

Corpus Alexandri Magni Nagy Sándor teste Mem-
Mamphim, atque inde *pau-* phisbe, és onnan kevés év
cis *post annis* Alexandriam mulva Alexandriába vit-
translatum est. tett át.

Látnivaló, hogy ily esetben „ante” „post” nem praep.-ok az időt jelentő szókra nézt, hanem adv.-ok.

Azonban lehet e szókat úgy is használni mint *praepositiókat*, az *időt jelentő szók acc.-sával*, azon esetben, ha nincs kitéve a mondatban az a személy v. dolog, melynél előbbinek vagy utóbbinak állítjuk a fentorgó személyt vagy dolgot.

péld. az iménti két példák közül az elsőben, „*multis annis*“ helyett „*ante multos annos*“ nem volna jól; de a másodikban „*paucis post annis*“ helyett lehetne így is mondani „*post paucos annos*“ v. „*paucos post annos*“, „*ante multos annos haec gesta sunt*, lehet így is mondani: „*multis ante annis h. g. s.*“; magyarul: helyesebben van így: „ez előtt, (v. az előtt) sok évvel;“ mint így: „sok év előtt“ „*post decem dies*, vagy „*decem diebus post* — *amicus adveniet* : magyarul vagy így: „ez után (az után) tíz nappal“ vagy: „tíz nap *múlva* meg fog érkezni barát(om): de így nem mondjuk: „tíz nap után.“

5 Ha azt kell kifejezni, hogy valamely dolog, *mostanhoz képest* mennyivel volt előbb: az illető időt jelentő szókat, lehet latinul akár *acc.-ba*, akár *ablat.-ba* tenni, *praep. nélkül*, és egyszersmind *abhinc* adverbiummal. péld :

Demosthenes <i>abhinc annos prope trecentos</i> fuit. (Cic.)	D. ez előtt közel háromszáz évvel élt (Cic. írja).
Carthago diruta est <i>abhinc annos CLXXVII</i> .	Carthago ez előtt 177 évvel rontatott le (Vellejus Paternulus írja).

Lis illa decisa est <i>annis abhinc quatuor</i> .	Az a pör ez előtt 4 évvel döntetett el. (Cicero).
---	---

5. Ha azt kell kiteni, hogy valaki *menynyi idős*: ezt latinul vagy a főnebb eléadott „*quantitatis*“ *genit.-sal*, — vagy pedig „*natus*“ *partcp.-mal*, és az illető időt jelentő szó *acc.-sával* teszik ki, melyhez oda értik, de nem teszik „*ante*“-t. péld.:

Infans vix <i>duos menses natus</i> .	Alig két hónapos kised.
Adolescens <i>XV. annos natus</i> .	15 éves növendék.
Hamilear filium Hannibalem <i>novem annos natum</i> secum in Hispaniam duxit.	Ham. magával vitte Hispániába, fiát a 9 éves Hannibált.

Lehet e szólásformát *adverbiumi* értelemben is használni, — ha azt kell kifejezni, hogy valakin *menynyíi idős korában* esett ez vagy az? péld.:

Alexander M. *mensem unum, annos triginta tres natus* Nagy Sándor *egy hónapos és 33 éves korában* halt meg. *decessit.*

6. Ha azt kell kitenni, hogy valamely állapot *menynyíi ideig* tart vagy tartott: erre a latin többnyire *acc.-sát* használja az *időt jelentő szónak*. Lehet azonban ily jelentéssel *ablat.-t* is találni az íróknál. Magyarúl *ig* ragot használunk ily esetben, de élhetünk az illető szó *acc.-sával* is. péld.:

Quaedam bestiolae *unum diem* vivunt. Némely állatkák *egy napig* (v. *napot*) élnek.

Pericles *XL. annos*, (v. *an. nis*) praefuit Athenis. Pericles *negyven évig* kormányozta Athent.

Alexander *XIII. annis* (v. *annos*) regnavit. Sándor *13 évig* (v. *évet*) uralkodott.

Egyébiránt „per“ praepositióval is ki lehet tenni ezt az *idői viszonyt*. péld.

Per annos XXIV. primo punico bello certatum est. Huszonnégyszáz évig (v. éven át) folyt a harci-tusa az első poenus háborúban.

Ludi per decem dies facti sunt. Tíz napig (napon át) tartattak köz-játékok.

7. Ha azt kell kitenni, hogy valamely állapotnak *hányadik időszaka* (péld. éve, hónapja, napja) telik: ezt latinul az illető idő és *sorozó szám acc.-sával* teszik ki. péld.:

Amicus noster *septimum jam diem* aegrotat. Barátunk már heted napja beteg.

Quartam noctem dolore dentium crucior. Negyedik éje, hogy fogfájás kínozt (engem).

Decimum jam annum patria absuin. Már tizedik éve, hogy hazámtól távol vagyok.

8. Más, *idői-jelentései* a *praepositióknak* elé

vannak adva fönnebb. — Jegyezzük meg még e szólás-formákat:

Ex quo (nem: e quo): dimidius jam est annus, ex quo nullas a te literas accepi. Már fél éve, *mióta* semmi levelet nem vettem tőled.

Ab illa die, ab illis temporibus. Azon nap óta, azon időktől fogva.

A mane ad noctem: a puero, ab adolescentulo, ab infante a tenero, a teneris ungviculis. Reggeltől éjig valakinek gyermek kora óta, vagy ifjusága, — első kora — gyenge kora óta.

Ab initio, inde a principio; inde usque a Romulo. Kezdet óta; eleitől fogva; Romulus (ideje) óta.

XI.

Némely különösebb „pótlók.“ C) Gerundium mint pótló.

1. Megkezdettünk volt ismerkedni, még mikor a „conjngatiot“ tanultuk, a latin igéknek egy sajátos származékával, az úgynevezett „gerundiummal.“ Ezt az ismerkedést tovább kell folytatnunk már itt mindjárt a mondattan elején; mert a gerundiumok használata a latin beszédmódnak egyik *leggyakoribb* alakja, és koránsem csak az ékes irány szólás formái közé sorozható; hanem a legegyszerűbb beszédben is nem csak *lehet*, hanem gyakran éppen *kell* is vele élni, mivel másképp nem lehet — vagy legalább nem jön jól — beszélni. És így, már mindjárt az elemi olvasó könyvekben sem lehet kikerülni, jól latinul beszélve — a gerundiumokat. — Nekünk is nem sokára találkozoznunk kell velök, olvasókönyvünknek már elején; tudnunk kell hát rólok annyit, mennyire legközelebbi latin olvasmányainkban szükségünk lesz.

2. *Any nyit* tudunk már (I. K. LXIX. 5.) hogy a gerundium, alakilag, nem egyéb, mint „participii passivi futurum“ a *semleges* nemben. Arról is értesültünk volt némileg, hogy a gerundiumnak ritka

Ж.К

esetben van *csupa* „futurumi“-i értelme, sőt igen gyakran nem futurummal, nem is participiummal tesszük ki. — Azt is láttuk, mikor a „periphrastica conjugationis“ tanultunk (I. K. LXIX 8.): hogy a gerundium *nominativusa* vagy *accusativusa* a „sum“ segéd-ige időivel „körül irt időket“ képez: melyekkel azt fejezik ki, hogy *meg kell*, — vagy *meg kellett lenni* annak a mit az illető ige tesz; péld.: *discendum est*, meg kell lenni a tanulásnak, = tanulni kell; *discendum erat* tanulni kell vala; *discendum erit*, tanulni kellend; *discendum sit*, -esset, -fuisse, tanulni kelljen, kellene, kellett volna; *agnosco discendum esse*, — *fuisse*: elismerem, *hogy* tanulni kell — kellett. Hanem ez esetben a gerundium *nem úgy* jön elé a mondatban mint, *pótló*, hanem mint „ite.“ Erről hát nem itt lesz szó, hanem mindjárt egy következő cikkben, hol némely „különös“ itékről értesülünk.

3. A többi *casusait* a gerundiumnak, igen sok esetben, az illető ige *átalános* értelmével *egyet-jelentő* „eszme-név“ gyanánt használják.

Ily eszme-nevek (*abstracta substantiva*) péld.: *actio*, cselekvés, *ago*-tól; *ludo*-val egyező jelentésű eszme-nevek *ludus*, *lusus*; *pugno*-val: *pugna*, *pugnatio*.

És már:

- helyett: *ratio actionis*: *így* mondhatni: *ratio agendi*: cselekvés módja; mód melylyel — mely szerint valaki tesz.
- e helyett: *cupido ludi* v. *lusus*, *így* mondhatni: *cupido ludendi*: játszás v. játék kívánsága: vágy játszani, játéokra.
- e helyett: *tempus pugnae* v. *pugnationis*, *így* mondhatni: *tempus pugnandi*: harcz ideje; idő

- mikor harczolnak, vagy harczolni kell vagy lehet.
- e helyett: *ludo* v. *lusu* terere tempus, így mondhatni: *ludendo* (ablat.) terere tempus: játszással, játékkal, játszva vesztegetni az időt. —
- e helyett: *paratus ad actionem*, *ad lusum*, *ad pugnam* így mondhatni: *paratus ad agendum*, *ad ludendum*, *ad pugnandum*: kész a cselekvésre, játszásra, harczra; — tenni, játszani, harczolni.

Nagyobbára azonban nem csak lehet gerundiummal élni, hanem jobb is úgy, mint másképp: néha pedig éppen nem is lehet gerundium helyett eszmenevet használni, mert némely igénél az az eset, hogy nincs vele-egyvet-jelentő eszme-név, vagy ha van is, nem azt teszi, a mit a fenforgó mondatban ki kell fejezni. péld.: *facio*-tól van ugyan *factio*: de csupa „cselekvést“ majd soha sem tesz, hanem „párt“-ot (egyvet-értő, együtt-cselekvő emberek öszszeségét); nem lehet tehát mondani: *temp. factionis*, ezen értelemben: *cselekvés ideje*. *Disco*-tól pedig éppen nem is képződik ily eszme-név: tehát ezeket: *alkalom a tanulásra*, rest *a tanulásban*, kész *a tanulásra*, efféle eszme-nevekkel nem is lehet kitenni; hanem így: *occasio discendi*, *piger in discendo*, *paratus ad discendum*.

4. Teljesen eléadni a gerundiumokkal való élés szabályait és különösségeit. itt még nincs helyén: most csak annyit kell megtudnunk belőlök, a mennyi közelebbi célunkra elég. E végett

Nézzük e példákat:

Tempus arandi: szántás ideje, = idő szántani, = szántó idő = az az idő melyben szántani kell v. lehet.

Occasio benefaciendi: jó-tét alkalma = alkalom jót-
tenni (valakivel) = alkalom, mikor jót lehet v. kell tenni
= alkalom a jó-tételre, jó-tevésre *arra, hogy* valaki jót *tegyen*.

Locus habitandi: lakás helye = lakó hely = hely,
melyen laknak, lakni lehet vagy kell.

Ratio medendi: orvoslás módja; orvoslás mód =
mód, melylyel orvosolnak = orvosolni lehet v. kell.

Modus ludendi: játszás mértéke = mérték, mérsék-
let melyet a játszásban tartani kell vagy lehet.

Facultas cogitandi: gondolkodás tehetsége = te-
hetség, képesség gondolkodni = gondolkodási tehetség
= gondolkodó képesség.

Causa loquendi. metuendi, sperandi: ok a beszé-
lésre, félelemre, reményre = beszélés-félelem-remény oka
= ok, melyből valaki beszél, v. fél, v. reményl.

Initium dicendi: beszélés megkezdése vagy az a
mivel valaki megkezdí beszédét = beszédéhez kezd.

Finis bellandi: bevégezése, vége a hadakozásnak =
megszűnés a háborútól. Teheti ezt is: *czélja* a háborúzás-
nak = czél melyet a háborúval el akarnak érni.

Necessitas moriendi: meghalás szükségessége =
szükségesség, kikerülhetlen végzet, mely szerint meg
kell halni.

Venia abeundi: elmenés engedélye = engedély az
elmenetelre = engedély elmenni = engedelem *arra, hogy*
valaki elmenjen.

Vis persvadendi: rávevő, rábeszélő erő; péld.: az
okos beszédnek meggyőző ereje.

Animus, voluntas, studium discendi: kedv,
akarat igyekezet tanulni; a tanulásra = tanulási kedv,
akarat, igyekezet.

Voluptas edendi, bibendi: evés, ivás élvezete =
élvezet az evésben, ivásban.

Amor, cupido, libido habendi: birtoklás kedve-
lete, vágya, szenvedélye = birtok-vágy = vagyon szere-
tete; vagyon-kórság.

Spes vincendi: győzelem reménye = remény a győ-
zelemhez = győzelmi remény.

Consilium liberandi: szabadítás szándéka, vagy
tanácsa = szándék szabadítani = szabadító-szabadítási
szándék v. tanács.

Signum pugnandi: jel a harcra = jel megkezdeni a harcot; harc-jel.

Verbum, vox negandi: tagadás szava = szó melylyel tagadást nyilvánítnak = tagadó szó.

Instrumentum scribendi: írás eszköze = eszköz az íráshoz = eszköz melylyel írni lehet = író-eszköz.

Mindezen példákban *személyek cselekvését vagy állapotját* kifejező igék **gerundiumának** jó elé **genitivusa**, s a másik szónak *közelebbi meghatározására* szolgál; mert ilyen kérdésekre ad feleletet: „*minek* ideje, alkalma, helye? *minek* módja, mértéke, oka? *minek* kezdése, bevégezése, jele, eszköze? *minek* szeretete, vágya, reménye? = *mi* iránti szeretet, mire irányzott vágy, *mihez való* remény? *mihez való* kedv, akarat? *mire* törekvő igyekezet? *miben* talált élvezet? — És vannak még más szók is, melyekkel hasonló értelmű **pótló gerund. genitivus** járhat. — Miképp teszszük ki magyarul, láthatni a felhozott példákból. T. i.

vagy **objectiv genitivusi** viszonyba (V. r. b.) teszszük az illető **abstractum subst.**-ot a másik szóval, mely közelebbről határozza meg emezt; péld.: aratás ideje, játszás módja, evés élve, győzelem reménye s a t.

vagy **ragozzuk** *kellőleg* a gerundiumnak megfelelő **abstr. subst.**-mot;

(idő a szántásra, alkalom a tanulásra, remény a győzelemhez, élvezet a munkában)

vagy illő **viszonyszót** teszünk hozzá;

(remény a győzelem felől)

vagy **adjectivumot** alakítunk i *képzővel* az illető **viszonyszóból**, és *jelzőül* teszszük;

(győzelem felőli remény)

vagy „*való*“ **segéd-ige-nevet** teszünk a viszonyragos szó után;

(íráshoz való eszköz, játszásra való idő; vagy más

illő ige-nevet; péld.: jótétben talált, lelt érzett öröm)

vagy *magából* a gerundiumnak megfelelő *abstractum*-ból alakítunk *i* képzővel *adjectivumot* és jelzőül tesszük a gerundiummal járó szóhoz;

(aratási idő, segítségi alkalom, győzelmi remény)

vagy ó-ő-végű *igenevet* képzünk a gerundium igéjéből és jelzőül tesszük;

(arató idő, író eszköz, szabadító szándék, orvosló mód)

vagy *infinitivusba* tesszük a gerundium igéjét;

(kedv tanulni, alkalom ártani, mód menekülni)

vagy néha úgy is kitehetjük az ily szólás formát, hogy az illető szókból *összetett szót* alkotunk (harcz-jel, orvoslás-mód, birtok-vágy.)

Azonban e kitételi módok közül nem egyaránt jó mindenkor mindenik; egy sincs közölök, mely minden esetben alkalmazható volna; melyiknek, mikor van, vagy nincs helye? a magyar nyelvtanból kell tudni.

5. Nézzük e példákat:

Epaminondas *studiosus* erat *audiendi*. Ep. szerette (a bölcseket) hallgatni, tőlök okólni (tanulni vágyó volt).

Pericles *bellandi* et *dicendi* *aeque peritus* erat P. a hadászatnak és szónoklatnak egyaránt értője volt; egyaránt jól értett mindenikhez.

Puer *ludendi* nimis *cupidus*, non est *discendi studiosus*. A játékra szerfölött vágyó fiu, nem buzgó a tanulásban.

Cos *instrumentum* est *acuendi*, sed ipsa *exsors* est *secandi*. A köszörű az élesítés eszköze, (fenő eszköz) de maga nem képes vágni (de vele nem lehet vágni).

Multi de plebe nostra, *ignari* sunt *legendi*. A mi köznépünk közt sokan nem tudnak olvasni.

E példák mutatják, hogy az *oly adjectivumokkal*, melyeknek ily értelmök van: „ohajtó, vágyó, valamiben jártas, tudó-értő valamihez“ gerundium genitivusa járhat

mint pótló, mely e kérdésre felel: *mire* vágyó, *miben* jártas, *mihez* értő?

Magyarul nem szokás így mondani: ohajtója vagyok a tanulásnak: hanem így: ohajtok tanulni. Még kevésbé szoktak így beszélni: „jártasa vagyok a hadnak, tudományban” hanem így: jártas vagyok *hadban*, tudományban; értek, tudok **chez-ahoz**.

6 Nézzük e mondatokat:

<i>Docendo</i> (abl.) <i>discimus</i> :	Tanítás közben (által) tanulunk; az az: <i>tanítva</i> tanulunk, <i>az által</i> hogy tanítunk, saját tudásunkat gyarapítjuk.
<i>Ignavi magnam diei partem nihil agendo</i> perdunt.	A tunyák a nap nagy részét semmit sem <i>téve</i> vesztek el.
<i>Fabius Hannibalem cunctando</i> vicit.	Fab. Hannibált húzás- <i>halasztással</i> győzte meg.
<i>Mens alitur discendo</i> .	Az ész tápláltatik a <i>tanulás által</i> : az eszet a tanulás táplálja.

E mondatokból megtetszik: hogy a **gerundium ablativusával**, éppen úgy mint a tárgyszókéval e kérdésekre lehet felelni: „mivel, mi által?” Magyarul *eszközi* értelmű *val-vel*, *által* viszonysszókkal élünk ilyenkor, vagy *va-ve* végű *participiummal*.

7. Nézzük e példákat:

<i>Non omnes debitores sunt pares solvendo.</i> (dativ.)	Nem minden adós <i>képes</i> <i>fizetni</i> ; a <i>fizetésre</i> .
<i>Pedes anserum apti sunt nando.</i>	A lúdak lábai <i>alkalmasok</i> <i>úszni</i> ; az <i>uszásra</i> .
<i>Charta bibula inutilis est scribendo.</i>	Az itató papir nem <i>használható</i> <i>írni</i> ; <i>írásra</i> .
<i>Lateres male cocti non sunt idonei aedificando.</i>	A rosszúl égetett téglák nem <i>alkalmasok</i> , nem <i>jók építeni</i> ; (épületnek); <i>építésre</i> .

E példákból látszik, hogy az *oly* adjectivumokkal melyek jelentése: „*alkalmas, használható, jó (bizonyos célra)*” **gerundium dativusa** járhat, mely azt a *cselekvést* vagy *művet* fejezi ki, a mire valami

vagy valaki alkalmas. — Magyarúl, mint a példák mutatják, *ra-re* viszonyragu *abstractummal*, v. *infinitivussal* teszük ki (nem cselekvést, hanem a cselekvés által eléhozott *művet* jelentő subst., *nak-nek* raggal is használható ily esetben.)

Más eseteit a *gerund. dativus* használatának későbbre tartjuk fenn eladni, mikor a *dativussal* járó *igékkel* már ismeretes lehet a tanuló.

8. Nézzük még e példákat is:

Naturae auctor pennas avibus *ad volandum* dedit.

A természet alkotója a szárnytollakat a madaraknak *a repülésre* adta (a végett adta hogy repülhessenek.)

Ad aedificandum ligna et lapides atque etiam ferrum, sunt necessaria.

Az építésre, fa, kő és vas is szükséges.

Inter coenandum confabulari solemus.

Ebéd közben (ebédlés alatt) beszélgetni, terécselni szoktunk.

Pluvia *inter decidendum* nonnunquam gelascit.

Az eső, hullása közben, (hulltában) néha meg fagy.

In discendo etiam modum servat sapiens.

A tanulásban is mértéket tart a bölcs.

Adolescentem bene moratum ludus *a discendo* non avocat.

A jó erkölcsű növendéket a játék *a tanulástól* el nem vonja.

Improbi *ex nocendo* voluptatem capiunt.

A gonoszok az ártásból élvezet merítenek; örömeiket lelik az ártásban.

Ex mentiendo multa mala nascuntur.

A hazudásból sok rossz származik.

Mercatores plerumque *de emendo, vendendo et lucrando* cogitant.

A kalmárok többnyire *a vétésről, eladásról és nyereségről* gondolkodnak.

Causā, gratiā ablat.-sokkal is, midőn „ért, végett“ viszonyzó jelentésben vannak véve, járhat a gerundium illető *casusa* t. i. *genitivusa*. péld.:

Pueri scholam <i>discendi causa</i> vagy <i>gratia</i> frequentant.	A fiuk a tanodát <i>tanulás végett</i> járják (tanodába azért járnak <i>hogyan tanuljanak</i>).
Senatus consuli obviam processit <i>gratulandi causa</i> .	A tanács elébe ment a Consulnak, <i>idvezetés, szerencsétetés végett</i> (hogyan idvezelje szerencsételtesse).
Anseres cavea angusta includuntur, et copiose aluntur, <i>saginandi gratia</i> (causa).	A ludakat szűk ketreczbe szokás zárni, és bőven táplálni, <i>hizlalás végett</i> .

Kitetszik e példákban: hogy *praepositiokkal* is járhat a **gerundium** hozzájuk illő *casusa*, abstr. subst-i jelentéssel. Mert: ad aedificandum, anynyi mint: ad aedificationem; ex mentiendo = ex mendacio; ebben pedig: *in-a-de-ex discendo*, nem csak használható, hanem éppen *mellőzhetlen* is a gerundium, mivel *discotól* nem képződik *abstr. subst.* Sőt sok esetben, ha szokásban van is az illető *abstr.*: ily értelemben nem használják, hanem gerund.-mal élnek; péld. dico-tól van: „dictio“ s még sem mondják ez esetben így: ad-inter *dictionem*, *de-in-ex dictione*, hanem így: ad-inter *dicendum*; de, ex — in *dicendo*.

Egyébiránt meg jegyezhetni, hogy a *főnebbi* példákban *elé jövő* praepositioikon kívül *másokat alig* használnak gerundiummal; sőt nagy részök *éppen nem is* használható így. Okát belátjuk odább.

9. Meg kell ismerkednünk még egy igen gyakran *elé jövő* alakulásával a gerundiumos mondatoknak. — Az előbbieken fölhozott példákban a gerundiumokhoz *nem volt kapcsolva semmi további pótló*, mely a velök kifejezett cselekvést vagy állapotot *szorosabban* meghatározta volna. *Ily pótló* azonban gyakran járul hozzájuk; még pedig *abban a casusban*,

mely az illető igékhez illik, vagy a melyet (mint kifejezni szokás) azok az igék „kivánnak“. Péld.: *animus discendi*, csak *átalán* van mondva: „kedv a tanulásra, kedv tanulni“ — és nincs vele meghatározva „*minek* tanulására való kedv?“ És már: ha *ezt* a tanulási *tárgyat* is ki kell a mondatban fejezni, *azt a casust* teszük a gerundiumhoz, mely *disco* kiható igéhez illik, t. i. accusativus-t.

Péld.: *mivel* így mondják: *discere res utiles* = hasznos *dolgokat* tanulni: *tehát* így is mondják: *ocasio discendi res utiles* = alkalom hasznos dolgokat tanulni = alkalom hasznos dolgok tanulására;

mivel így mondják: *oppugnare arcem* = ostromolni *a várat*: *tehát* így is: *consilium oppugnandi arcem* = szándék *a várat* ostromolni, *a vár ostromlására*; *oppugnando arcem*: *ostromolva* *a várat*; *machina idonea oppugnando (dativ.) arcem* = alkalmas gép ostromolni *a várat* — *a vár ostromlására*;

mivel így mondják: *ferre, trahere onus* = hordozni, húzni *a terhet*: *tehát* így is: *necessitas ferendi onus* = kénytelenség hordozni *a terhet* = *a tereh* hordozás kénytelensége; *equus impar ferendo (dativ.) onus* = *terhet*-hordozni nem képes ló = *tereh*-hordozásra nem képes ló; = *nimum onus trahendo (abl.) jumenta enecantur* = szerfölötti *terhet* húzva, v. szerfölötti *teher-huzástól*, elpusztúlnak *a jármás* marhák.

És már ily esetekben többnyire *az az alakítás* esik a szerkezeten: hogy *nem a gerundiumot* hanem *a pótlóját* teszük *abba a casusba*, melyben a gerundiumnak *kellene* lenni, ha pótló *nem volna* vele; és gerundium helyett *gerundivummal* (I. K. LXIX. 5.) az: az part. pass. futurummal élnek, a pótlóhoz illő *nemben* és *számban*.

Tehát az iménti példák ilyekké alakulnak:

Occasio res utiles discendi = occ. rerum utilium discendarum.

Consilium oppugnandi arcem = cons. arcis oppugnandae.

Oppugnando arcem = oppugnandā arce.

Machina id. oppugnando arcem = mach. arcis oppugnandae idonea.

Necessitas ferendi onus = necess. oneris ferendi.

Equus impar ferendo onus = eq. oneri ferendo imp:

Jumenta nimium onus trahendo enecantur: jum. nimio onere trahendo enec.

Ily szerkezetnek van helye akkor is, ha a gerundium praepositiokkal van kapcsolatban: sőt igen kevés példája van az íróknál annak, hogy ez esetben gerundiumot és hozzá tartozó accus.-t, — ne pedig gerundivumot használnának, azon casusban, mely az illető praepositiohoz — és azon nemben, számban, mely a gerund. pótlójához illik.

Péld.: ez szokatlan: „societas hominum ad agendum secure vitam est necessaria;“ rendesen így mondják: societas hominum ad agendam secure vitam, vagy ad vitam secure agendam est necessaria: az emberek társulása a biztos élhetésre szükséges (társaságba kell az embereknek állani, hogy éltöket bátorságban tölthessék.)

Ez szokatlan: Cato Major librum scripsit de colendo agros: hanem így mondják: C. M. l. scr. de agris colendis, v. de colend. agr.

Ez szokatlan: „in eligendo amicos cautus esto“: így van jól: „in eligendis amicis — v. amicis eligendis c. e.“ —

Miképp kell a „pótlóval kapcsolt“ gerundivumokat magyarul kitenni, megtetszik a fönnebbi példákból:

t. i. vagy infinitivussal a gerundiumot (v. gerundivumot) és egyszersmind acc.-sal a pótlót; péld.: *occasio res utiles discendi* v. *rerum utilium discendarum*: alkalom hasznos *dolgokat tanulni*; *jumentum oneri ferendo* aptum: terhet hordozni alkalmas marha; vagy *birtokosi viszonyba* teszszük a gerund. pótlóját az illető abstr. subst.-mal, és *emezt* kellőleg *ragozzuk*, sőt néha magát *ezt is birtokosi viszonyba teszszük* ama szóval melytől függ a gerund. péld.: hasznos *dolgok tanulásra* alkalom; vagy h. *dolgok tanulásának alkalma*. Ha a gerundivumhoz *ad* praepositio van kapcsolva: akkor mind a két módon ki lehet tenni; ha pedig *más* praepositio van vele: azon esetben csak az utóbbi módon lehetni ki, ha nem akarjuk, *kapcsolt mondattal* írni körül; péld.: ezt: *Thrasybulus et socii ad tyrannos expellendos conjurarunt*: így is kitehetni: „Thr. és társai özszeesküdtek a tyrannusokat kiűzni“ így is: a tyrannok kiűzésére; de ezt: „*in rebus adversis magno animo tolerandis* virtus sapientis cernitur: *egy* mondatban csak így lehet: a *balsors* nagy lélekkel *hordozásában* tetszik meg a böles erénye: *kapcsolt* mondattal pedig így: a böles ember erénye *abban* v. *abból* ismerszik meg, *hogy a bal sorsot* nagy lélekkel *hordozza*. *De* ez utóbbi módról később lesz *tűzetes* beszéd.

Egyébiránt meg kell jegyezni, hogy ily módon alakítani *csak* az oly igéket lehet, melyekhez *tárgyeset* illik. (Egy pár ritka *kivételről* ez-alól — később lesz szó.)

XII.

Néhány „különös“ ite-szóról.

Meg kell ismerkednünk még, mielőtt tovább mennénk, néhány *gyakran eléjövő* igével, melyekkel a mondat nagy mértékben *más* alaku latinul, mint a nekik megfelelő szóval, magyarul.

1. a. Ezen igék egyike: **habēre**, melynek főjelentése: *birni* ezzel-azzal, birtokolni ezt-azt. Ez, latinul *tárgyesettel* járó transitív ige, s úgy alakul vele a mondat, mint a többi *kiható* igékkel, t. i. a *birtokos* a *nominat.*-ba, a *birt. tárgy* pedig a *accusativus*-ba megy hozzá: péld.: *dominus habet domum* —; magyarul is lehet néha így tenni ki: „az úr házat bir (v. házzal):“ de igensok esetben jobb így tenni ki: „az úrnak háza van.“

E magyar mondatban, látnivaló, hogy nem „az úr“ az alany, mint „dominus“ a latinban — hanem „a ház“; — a datív („úrnak“) pedig pótlója a „van“ itének. — Mi van? felelet: „ház“ még pedig *oly* ház, mely valakié; kinek van háza? az úrnak.

Ha a *birt.-tárgy* többes számu — akkor, természetesen az illető birtoki ragnak is, s a létigének is meg kell egyezni, számban vele: *dominus habet domos*: az úrnak *házai vannak*. Ha a *birtokos első vagy második személyü, egyes vagy többes számu*: a *birt. tárgy* birtoki ragjának egyezni kell számban és személyben vele. Péld: az *egész indic. praesens*, egy más mellé állítva latinul és magyarul:

(ego) habeo	$\left. \begin{array}{l} \text{dominus} \\ \text{domum} \\ \text{v. domos} \end{array} \right\}$	(nekem)	$\left. \begin{array}{l} \text{házam} \\ \text{házad} \\ \text{háza} \\ \text{házunk} \\ \text{házatok} \\ \text{háza} \end{array} \right\}$	$\left. \begin{array}{l} \text{házaim} \\ \text{házaid} \\ \text{házai} \\ \text{házaink} \\ \text{házaitok} \\ \text{házaik} \end{array} \right\}$
(tu) habes		(neked)		
Titus habet		T.-nak		
(nos) habemus		nekünk		
(vos) habetis		nektek		
cives habent		a polgárok-nak		
			van	vannak

Hasonlólag megy e *conjugatio* a többi időkben is. a magyar *lét-igét* az *illető* időbe téve; péld.: habebam domum vagy domos: *vala* házam. *valának* házaim; habuisti domum vagy domos: *volt* házad, vagy *voltak* házaid, *habebit* Titus domum vagy domos: *lesz* háza, vagy *lesznek* házai Titusnak; haberemus domum vagy domos: *volna* v. *lenne* házunk, *volnának* v. *lennének* házaink s a t. (A tanuló gyakorolja bé a többi időkben és személyekben is e hajtogatást).

1. b. Lehet a latinban is a *lét-ige* harmadik személyeit *habeo* értelmében használni, a birtokos alany *dat.*-sával, s a birt.-tárgy *nominat.*-sával; *csak* *hogy* itt ez utóbbihoz *nem tesznek birtokos névmást*; amaz pedig nem maradhat el mint a magyarban; Tehát így lehet mondani: *est mihi liber* van (nekem) könyvem; *sunt mihi libri* vannak (nekem) könyveim; *erant vobis libri*: voltak (nektek) könyveitek.

1. c. Ha a mondat tagadó, s a tagadás a lét-igéhez tartozik: nem így mondjuk „*nem van, nem vannak*”; hanem így: *nincs, nincsenek*; „*is nins*” „*is nincsenek*” helyett mondjuk: „*sincs, sincsenek*”; de csak a jelentő mód jelen idejében van e különösség; a többi időkben a tagadó „*nem*”-el élünk Tehát így:

(Tu) non habes amicos: (neked) nincsenek barátaid.

Aër non habet colorem: a légnék nincs színe.

Pisces non habent pulmones: a halaknak nincs tüdőjük.

Non habemus nunc ludendi tempus: most nincs játszani való időnk; nincs időnk játszani.

Amicus meus non habet pecuniam; neque ego habeo: Barátomnak nincs pénze, nekem *sincs*.

Dionysius tyrannus nullum habuit amicum fidum: Dion. tyrannak egy hű barátja *sem volt*.

Amicos non habebis si ipse amicus non fueris: Barátaid nem lesznek, ha magad nem lélsz barát.

Nemo semper quietum habet animum: *Senkinek sincs* mindig nyugodt kedélye.

Regio ista nusquam habet montes: E vidéknek *sehol sincsenek* hegyei.

Avarus nunquam satis habet (absol.): A fősvénynek *soha sincs* elege.

1. d. Jön elé azonban „habere“ még sok más jelentéssel is: és ezek nagy részében nem így kell magyarul kitenni. Meglátjuk odább.

2. a. **Possum**, összehasonlítva ezekből *potis sum*; (a régiebb íróknál így is jó elé) = *tehető* vagyok képes vagyok (*tenni* ezt-azt, *lenni* ilyen-olyan állapotban, minőségben). Latinul az illető igét *infin.*-ba teszik hozzá, (akár elébe, akár utána; akár éppen melléje, akár más szókat tőve közbe): magyarul pedig, *vagy*: *nem külön álló* igével teszszük ki, hanem „hat het“ képzővel alakítunk az illető igéből, származott-igét. péld: scribere possum — poteram — potui — potero — possem, potuissem: írhatok, írhaték, írhattam, írhatni fogok, írhatnék, írhattam volna. — Vagy: a *lét-igéből* és *-het* képzőből alakított (*lehet*) igéhez teszszük a latin mondat alanyának *dativusát*, s ehez a másik ige *infin.*-sát; így: nekem — neked — a tanulóknak — nekünk — nektek — a tanulóknak *lehet írni*. Ez infinitiv. vehet személyi ragot is fel: neked lehet írnod, nekik lehet írniok: de ez esetben a *dativus* elmaradhat: így: írnom — írnod — írnia — írunk — írnotok — írniok lehet, lehetett, lehetne, lehet vala, lehetett volna s a t.

Sőt lehet ily esetben személytelenül is mondani; (ez is a mit éppen most mondánk, úgy vala mondva). Más példák: hinni lehet, — remélni, várni lehet. Ily esetben latinul *passiv. infinitivus* kell, így: credi potest sperari, expectari potest.

Magyarul a legtöbb esetben erőltetett beszéd passiv. igébe tenni „*hatik hetik*“ ragot, így: *hitethetik, várathatik*. De ha a *lehet*-hez tartozó igével még egy *másik dativus* is jár, mely miatt a mondat két-értelművé válnék; és ha, egy s más okból, a „*lehet*“-tel akarunk mégis élni: ezt az *ellentétes két-értelműséget* kikerülhetjük, ha az illető *infinitivust* kellőleg *ragozzuk*, mi által a „*lehet*“-hez tartozó *dativ. főöslegessé* lesz. péld. e helyett: „*nekem nem lehet hinni neked*“ így mondjuk: „*nem lehet hinni neked.*“ — vagy ellenkezőleg: „*nem lehet hinned nekem.*“

2. b. Egyébiránt latinul lehet azon esetben is, ha *nem személytelen* a mondat, *passiv. infinitivust* tenni a „*potest*“-hez, — ha a mondatot passiv alakúvá teszik, — a mit mint tudjuk — minden transitiv igéjü mondattal meg lehet tenni (I. K. LXI. 6.). E helyett: „*haec (tu) negare non potes,*“ lehet, sőt szokás is, így mondani: „*haec a te negari non possunt*“ sz. sz.: „*ezek tőled nem tagadtathatnak;*“ a mi magyarul nagyon nehézkes beszéd. „*Hunc librum quivis attentus facile potest intelligere*“ jól jön latinul így is: *Hic liber a quovis attento facile potest intelligi*: de magyarul, csikorgó beszéd volna így mondani: „*e könyv könnyen megértethetik bárki figyelmezőtől;*“ hanem így kell: *e könyvet könnyen megértheti bárki, ha figyelmez,*“ vagy így: „*e könyvet könnyen meg lehet érteni akárkinek a ki figyelmez.*“

2. c. Találkoztunk volt a „*rendhagyó*“ igék közt egygyel, mely „*possum*“-al egy értelmű. A jól-emlékező tanuló tudja, hogy ez ige: *queo*; és hogy „*non queo* helyett így is vagy inkább így mondják: *nequeo*.“

Evvel is *éppen úgy* alakúl a mondat, mint *possummal*. péld.:

Id facere *nequeo*, i. f. non possum. Azt nem tehetem; azt nem lehet tennem.

Demosthenes rho dicere *nequibat*. Dem. nem mondhatta ki, nem tudta kimondani — nem volt képes kimondani, azért; (selyp volt.)

Quis enumerare *queat* innumera dei beneficia? Ki számlálhatná elé Istennek számtalan jótéteményeit?

Hoc vobis concedere, *neque* si velim, *queam* — *neque*, si *queam*, velim. Ezt nektek, ha akarnám sem engedhetném meg, és ha megengedhetném, sem akarnám megengedni.

Dici, v. negari, v. evitari *nequit* (aliquid.) Nem lehet kimondani, — tagadni, — kikerülni: ki nem mondható, — tagadhatatlan, — ki nem kerülhető, — kikerülhetetlen, — kikerülni nem lehet, — ki nem lehet kerülni.

3. Végre: a *part. pass. futurumból*, a *létige* hozzátételével képződő, *körülírt* (periphrasticus) idők is azon „különös“ iték közé tartoznak, melyekkel már itt, *jó előre* meg kell szorosabban ismerkednünk, mert *gyakran* jönnek elé a legegyszerűbb beszédben is, és magyarul a latintól nagyon elütőleg teszszük ki őket a legtöbb esetben. *Nagyjából* ismerjük már alakjokat is, jelentésöket is (I. K. LXIX. 5.). Most lássuk a dolgot *részletesebben*:

a) Nézzük *e példákat*:

Discendum est, fuit, fuisset, erat, esset. Tanulni *kell*, kellett, kellett volna, kell vala, kellene.

Sapiens non tacet quum loquendum est, *neque loquitur quum tacendum est*. Az okos nem hallgat mikor *beszélni kell*, nem is beszél mikor *hallgatni kell*.

Dixissem, si dicendum fuisset. Megmondtam volna, ha *meg kell vala mondani*.

Agnosco *discendum* esse, sed Elismerem *hogy tanulni kell*,
 nego tantum legendo *disci* (I. K. LXIX. 1.) de ta-
posse. gadom, hogy csak olvasva
 lehetne tanulni

Tudjuk, hogy a *partic. pass. fut.-nak* neutru-
 mát, mikor ily értelemben van mondva: **gerun-**
diumnak hívják: — ha pedig alanya van: akkor
gerundivumnak.

E példákban, mint látjuk, sem *alanya* sem *tár-*
gya a gerundium igéjének *nincs* meghatározva; az
 az: nincs kifejezve *kinek* kell tenni ezt-azt — tehát,
 mint mondani szokás, „impersonalis“ az ige; az
 sincs ama mondatokban kifejezve *mi* az a mit *be-*
szélni, tanulni, mondani s a t. kell; az az: *absolute*
 van értve az ige. (I. K. LXI. 4. d. görög *b.*)

Ilyenkor a *létige* indic. praes. 3-dik személye
 el is lehet hagyni, de oda kell érteni: *discendum*;
laborandum; nulli *nocendum*: az ilyek „est“ nélkül
 is azt tehetik a mit „est“-tel. Az *infinít.* melől
 is elmaradhat „esse“: *parcendum existimo*: (úgy)
 vélem, (hogy) kedvezni — kimélni kell.

b) Nézzük *e példákat*:

<i>Vobis discendum est — erat</i>	<i>Nektek tanulni kell — kelle</i>
<i>esset — fuisset.</i>	<i>— kellene — kellett volna.</i>
<i>Aliis decernendum — aliis</i>	<i>Másoknak kell határozni, má-</i>
<i>exsequendum (est).</i>	<i>soknak végrehajtani.</i>
<i>Omnibus moriendum est.</i>	<i>Minden (ember)nek meg kell</i>
	<i>halni.</i>

E példákban meg van határozva a *személy* a
kinek tenni kell. De *grammaticae* még sem e személy
 a mondat alanya hanem a *gerundium*; az az: a
 gerundiummal kifejezett *cselekvési-szükségről* (=dis-
cendum), van mondva hogy: „est“; a hozzá tar-
 tozó dativus pedig „*további*“ pótló. Magyarúl péld.
 ebben: „nekünk tanulni kell,“ az *infinít.* „tanulni“
 (= tanulás) az alany; s erről van állítva hogy

„kell“ = „meg kell lennie“: a „nekem“ pedig erre a további kérdésre felel: ki által kell meg lenni a tanulásnak? = kinek kell tanulni? felelet: általam kell a t.-nak meg lenni, véghezvitetni = nekem kell tanulni.“ — Magyarúl nem maradhat el a „kell,“ mint latinul az „est“ vagy „esse“; de elmaradhat, sőt, ha nincs rajta nyomaték, jobb is ha elmarad, a személyes névmások *datívusa*, ha az infinitivus *ragozva* van: így: tanulnom, tanulnod, tanulnia s a t. kell, kellett, kellene s a t.

c) Nézzük *e példákat*:

Patriam amandum est; (így A hazát szeretni kell.

alig mondják, hanem így:)

patria amanda est.

Libros bonos legendum est; Jó könyveket kell olvasni;

így mondani szokatlan: v. a jó könyveket olvasni

így mondják rendesen: kell.

libri boni legendi sunt.

E mondatokban a *gerundium* igéje *acc.*-sal járó *transitiv* ige, s az ige *tárgya meg van határozva*. Ily esetben a mondatot, mint a példák mutatják, úgy szerkesztik: hogy a cselekvés *tárgyát* kifejező szót a *nominativusba* teszik, a *gerundium*-ot pedig „*gerundivum*“-má alakítják, s ama *nominativussal*, számban, nemben, egyeztetik. Az így alakított mondatnak már nem a *gerundivum* az alanya, mint az előbbieknél volt a *gerundium*: hanem ama *nominativus* az alany; e *gerundium* pedig az „*est*“ *erat*, *fuit*“ s a t. itéknél pótlója. Magyarúl is szokásba jött az irodalmi nyelvben így beszélni, „a haza *szeretendő*,“ „a jó könyvek *olvasandók*“ — de ez alig ha tősgyökeres magyar-beszéd.

d) Nézzük *e példákat*:

Necessitati cedendum est — A szükségnek engedni kell
fuit — erit. — kellett — kellene.

Magistratui parendum est. A közhatóságnak, (a polgári felsőbbségnek, kormány-nak) engedelmeskedni kell

E példákban a *dat.*-sok, mint látnivaló, nem a személy dativusai, a ki engedelmeskedni köteles, — hanem az van itt dativusba, a *minek* engedni vagy a *kinek* engedelmeskedni köteles valaki.

A b) alatti példákban a *dativust* a gerundium hozza magával: itt pedig olyan az ige, hogy *ha ninc*s is gerundiumba, dativus jár vele (*cedere alicui, parere magistratui.*)

És már ily esetben nem lehet a mondatot úgy alakítni mint a c) alattiakat. Oka világos.

Mert, péld. e mondat: „*patria amanda est*“ latinul passiv mondat; (magyarul is lehet, erőltetve, így mondani: „a haza szerettetendő.“) Passiv alakuakká pedig csak az oly activ mondatokat lehet változtatni, melyeknek igéje acc.-sal jár. péld. ezt: „*liberi amant parentes*“ lehet így alakítani: *Parentes amantur(a) liberis*: a szülék gyermekeiktől szerettetnek. De ezt: „*Cives boni magistratui obediunt*“, nem lehet így változtatni: *magistratus(a) civibus bonis obeditur*; mivel *obedio* közép ige, s tehát passiv alakban csak személytelenül használható; és így, ezt sem lehet mondani: *magistratus obediendus est*. De van kiható ige elég, melyhez nem csak a „mit, kit“ — hanem a „minek, kinek“ kérdés is illik: ilyen, péld. amaz egyik példa igéje: *cedo* engedek valakinek *valamit*. Ezekkel sem lehet az activ mondatot passivvá alakítani, úgy hogy a velek járó *dativ* legyen az alany; péld. ezt: „*nos cedimus necessitati*“ nem lehet így változtatni: *a nobis ceditur necessitas*; tehát ezt sem lehet mondani: *cedenda est necessitas*.

e) Nézzük még e példákat is:

Patriam, bono civi amandum juvandum, defendendum est. Ezt nem lehetetlen ugyan így is mondani, de felötlőleg erőltet-

A hazát a jó polgárnak szeretni, segíteni, ótalmazni kell.

tetett: így mondják helyesen: patria bono civi defendenda est.

Agricolis tempore serendum est fruges et arbores. Ezt így kell mondani: Agricolis, tempore serendae sunt fruges et arbores.

A földmiveseknek, idejében kell vetni a gabonát, ültetni a fákat.

E példákban, *személye is tárgya is* meg van határozva a cselekvésnek. Látszik belőlök, hogy ilyen esetben is *csak úgy* kell alakítani az illető szókat a gerundiumos mondatokban, *mint akkor*, ha a mondatban, vagy *csak a személye*, vagy *csak a tárgya* van meggyhatározva a gerundium igéjének; t. i. a cselekvés *személyét* a dat.-ba kell tenni, *tárgyát* pedig *nominativusba*, s a gerundivumot evvel, *számban*, *nemben* meg kell *egyeztetni*.

De nem így van a dolog az ily mondatokkal melyekbe *nem acc.*-sal, hanem *dat.*-sal (vagy *más casussal*) járó ige-é a gerundium.

Bono civi legibus obtemperandum est.

A jó polgár engedelmeskedni köteles a törvényeknek.

Agricolae cedendum est tempestati.

A szántó-vető kénytelen engedni az idő-járásnak.

Látnivaló a b) alatt eléadottakból hogy e mondatokat sem lehet úgy alakítani mint azokat melyekben *tárgyesettel* járó gerundium van. Nem lehet mondani: bono civi leges obtemperandae sunt; mert nem mondják így: leges (acc.) obtemperare; tehát így sem: leges (nomin.) obtemperantur; ellenben, helyes így mondani: bonis civibus leges (nom.) sunt servandae: mert így mondják: leges (acc.) servamus: a törvényeket megtartjuk: tehát így is: leges (nomin.) a nobis servantur: a törvények tőlünk megtartatnak.

Ily esetekben tehát, mikor a *gerundium* igéje *dativussal* járó ige, — a mondathan *két féle* *dativ.* van: egyik e kérdésre felel: *kinek* kell valamit tenni? = *ki az a* *ki* valamit tenni *köteles*, vagy *kénytelen*? a másik erre: *ki* irányában, *ki* iránt kell ezt tenni, péld. *ki az a* *kinek* engedelmeskednünk kell? Hanem ily *kettős* *dativussal* nem tanácsos kivált akkor élni, ha kétértelművé, és pedig ellentétes jelentésűvé válik avval a beszéd. Péld.: ha két egyenlő állásu személyről, kik közül egyik sem tartozik hivatalosan engedelmeskedni a másiknak ez volna mondva: *Cajo obediendum est Tito*: itt nem lehetne a mondat szerkezetéből látni, Cajus e vagy Titus *az a* *melyik* a másiknak engedelmeskedni köteles vagy kénytelen? *mert* az hogy egyik vagy másik *dativus* van *előbb*, a mondat értelmére nézt *nem dönt*. — *Máskor* is azonban, — ha ily két értelműség nem is állhat be: jobban jön a legtöbb esetben, kivált a magyarban, más szólas formával élni; — a mint a fennebbiekben erre példa van adva. Latinul is e helyett *filio paren-*
dum est patri, bizvást lehet mondani: *filius debet, obligatus* — *obstrictus est, tenetur obsequi patri*. Töb-
bet erről később.

XIII.

A „kérdő,” „felelő” és „felkiáltó” mondatokról.

1. a. Főnebb (II. K. II. g.) láttuk volt hogy vannak *oly* mondatok, melyekben az *ite* *nem* állítást vagy tagadást fejez ki az alanyról, hanem csak *ohajtást* vagy *akarást*, hogy ez-amaz történjék vagy ne, vagy hogy ez-amaz alany tegye vagy ne tegye ezt-amazt, legyen vagy ne legyen ilyen-olyan. — *Ezekkel rokonok* az *oly* mondatok, me-

lyekkel hasonlólag *nincs* állítás vagy tagadás kifejezve, hanem *az van nyilvánítva* hogy a beszélő *még akarja tudni* ez-ama dolog így-amúgy van-e? vagy ha tudja is, még is, egy vagy más okból, *attól vár* feleletet a kihez beszél. — Az ily mondatokat: **kérdő** mondatoknak hívják.

1. b. Látnivaló, hogy a mondatoknak alanya is, itéje is, pótlói is, lehetnek kérdés tárgyai.

Kétféleképp eshetik e kérdés: vagy *még van nevezve* az illető, mondatbeli-elem a kérdésben; vagy *nincs megnevezve* mivel *éppen azt* akarjuk megtudni, hogy a mondat egyik másik róvatát mivel töltjük be? például vegyük fel e mondatot:

„Első Mátyás nagy könyvtárt állított fel Budán.” — E mondat elemei közül *akármelyiket* tehetni kérdésbe:

➤
Első M. alapított e n. k. B.?

➤
Alapított-e I. M. n. k. B.?

➤
Nagy könyvtárt al. I. M. B.?

➤
Budán állított fel n. k. I. M. m. k.? s a t.

Vagy pedig *oly* kérdéseket tehetünk melyekben *nincs megnevezve* az illető személy v. dolog — hanem éppen a felelettől várjuk, hogy megmondja.

Ki állított fel n. k. B.?

Mit állított fel I. M. B.?

Milyen könyvt. áll. f. I. M. B.?

Hol áll. f. n. k. I. M.?

1. c. *És már*: mind a két féle kérdésnek, saját módja van, latinul is.

Ha a kérdésben *nincs kimondva*, a felelet illető szava: *akkor kérdő pronomenekkel, adjectivumokkal,*

*adverbium*okkal élnek. Ezekkel már találkoztunk. Ilyek péld. quis? ki? mely? ecquis? ugyan ki? ugyan mely? — quid? ecquid? mi? — qualis? milyen? quantus? mekkora? — quot? hány? — ubi? hol? — unde? honnan? — quo, quorsum? hova? — — quando? mikor? — quomodo? miképp? s a t.

például vegyük e mondatot:

Joannes Gutenbergus artem typographiae perutilem seculo XV-to Moguntiae invenit.

Gutenberg János a könyvnyomtatás igenhasznos mesterségét, a 15-ik században, Mainzban, feltalálta. Kérdések:

Quis art typ. . . . invenit? J. G.

Quid Gut. invenit? artem (aliquam).

Quam artem G. v.? typographicam.

Qualem a. G. v.? perutilem.

Quid fecit G.? invenit (aliquid).

Quando inv. G. a. t.? saec. XV-to.

Ubi inv. G. a. t.? Moguntiae.

1. d. Ha pedig *meg van nevezve* a személy v. dolog, v. körülmény, mely kérdésbe van téve: akkor: *kérdő hangoztatással* vagy *külön kérdő szóval* is, vagy az illető szohoz *kérdő ragot* téve, fejezi ki a kérdést a latin is. A kérdő *rag*: **ne-e?** vajon? Kérdő szók: an? vajon? num? numquid? numnam? numne? vajon . . . e? nonne, nem . . . e? nemde? numquid? (lásd alább).

Num terra ubique est aequa? Vajon a föld egyenes felületü-e mindenütt?

Numquis binas clitellas equo imponit? Vajon tesz-e valaki két nyerget a lóra?

Accepistine hodie literas? Vettél-e ma levelet?

Audesne haec negare? Mered-e ezeket tagadni?

Est ne beatus quisquam improbus? Boldog-e vagy egy gonosz? boldog-e bár ki is, ha gonosz?

Videsne? (viden'?) látod-e? nonne vides? nem látod?

Visne (vin') nobiscum ludere? Akarsz e velünk játszani.

Ai'n tu? (aisne) Azt mondod? Azt állítod?

Nostine (nostin') amicum illum patris mei veterem? Ismered-e atyámnak ama régi barátját?

Soliusne hominis causa haec terra facta est? vagy: *An* — vagy: *Num* haec terra solius h. f. e.? Vajon egyedül csak az emberért van-e teremtvé e föld?

Egyébiránt latinul a kérdő „ne“ ragot nem mindig kell szükségesképp, éppen azon szóhoz tenni, melyen a kérdés hangsulya van. péld. így is lehet mondani: hominis ne solius c. . . . — így is: est ne terra h. s. c. f.? *Beatusne* quisquam improbus est? *Improbus* ne qu. b. e.? Ellenben a kérdő-e-t mindig az „igé“-hez kell tenni, legyen bár a kérdés sulya a mondat más szaván. péld. e mondatokban: „*Voltál e* tegnap barátaiddal fürödni a Maroson?

Tegnap voltál e b. a M. f.?

Barátaiddal voltál-e t. a M. f.?

A Maroson voltál-e t. b. f.?

Fürödni voltál-e t. b. a M.?

Mindenikben a „voltál“ iténél van a kérdő-e (pedig csak az elsőben *van rajta* a hangsuly) s nem volna helyes így mondani: tegnap-e voltál, — barátaiddal-e voltál, fürödni-e voltál? Haneha az ite nincs kitéve, csak oda értve: péld. Tudom, fürödni voltál, de nem tudom, tegnap-e? a Maroson-e? (Többet később. — A „több-águ“ „választó“, „függő“ kérdésekről a „kapcsolt“ mondatok közt lesz szó).

2. A mi a felelő mondatokat illeti:

a) A kérdő névmásokra a rájuk illő szóval felelnek. És e szók ilyenkor *csak magokra is* egy egész mondat gyanánt vannak, mert a kérdő mon-

dat többi szavait hozzájuk értik. Példákat láttunk fönebb.

b) A „megnevezett“ tárgyú kérdésre, vagy *csak* állító — tagadó — *adverbiummal* felelnek, — vagy a *kérdésbe tett szóval*, s néha e helyett mutató névmással — vagy *együtt*, ezekkel is *adverbiummal* is.

c) Állító szók a feleletben: *sane*, *vero*: igen, igen ám, úgy ám! *certe*, *certo*! bizonyosan! igen bizony! *biz'* igen! *omnino*: minden esetre; egészen tökéletesen! *ita*! úgy! igen is; *ita est*, *sic est*, *non est* *secus*: nincs különben.

Tagadólag felelő szók: *non*: nem; *minime* (ismételve is): legkevésbé sem; koránt sem, éppen nem; *nihil minus* semmi sem (sehogy sem) kevésbé: *minime vero*, bizony nem!

Imo-val élnek, mikor a feleletben, vagy *még többet* állítanak, mint föl van téve a kérdésben, — vagy nem *pusztán* — tagadnak, hanem *ellenkezőt*, v. *különbözőt* állítanak.

Példák: *Estisne parati? Sumus*. Készek (és készen) vagytok-e? Készek (készen) v. *sumus sane, certe*; készek ám, készen bizony. De „vagyunk“ „vagyok“ magára, ily esetben, feletül nem használható, mint „sumus“ „sum“ latinul: hanem legalább mutató névmást kell tenni hozzá, így: *az* vagyok, *azok* vagyunk. *Tagadó* feleletül azonban lehet a lét-ígét magyarul is *csak magára* használni; valamint azon esetben is, ha az forog fen hogy *van-e* bizonyos tárgy *ekkora*, *amakkora*, *vannak-e* bizonyos tárgyak vagy személyek *ennyin*, *amannyin*? az az: ama tárgy *nem kisebb-e* eme tárgyak vagy személyek *nem kisebb számuak-e*? *Vagytok-e* százan? *Vagyunk*. *Van-e* ez a fal 10 öl hosszú? *Van*. *Meg vagytok-e* elégedve ennyivel, evvel? *Nem vagyunk*. *Kész-e* a köntösöd? *Nem kész*! Készen *van-e* már a házatok. *Nincs* (készen)! *Meg van-e bizonyítva* ez állítmány? *Nincs*! *Be vannak-e végezve* az őszi munkák? *Nincsenek*. Állítólag pedig így: Igen is! — be vannak

végezve? igen is; vagy csak: „igen is be vannak!” vagy így: „igen is be“, vagy végre akár csupán *evvel* is felelhetni: „be.“ *Meg van nyerve a fogadás? meg! El van küldve a levél? El. Megteheted ezt most mindjárt? Meg.* E szerint magyarul, ha *előszócskás*-ige van kérdésbe téve: lehet felelni állítólag *csupán az előszócskával is*. Latinul ez lehetetlen.

An terra *globosa* est? Est ne t. *gl?* *glabosane* est terra? gömbölyü-e a föld? felelet: *globosa* est; vagy est omnino; vagy *globosa* certe, — sane, — vero.

Nonne potes haec perficere? vagy n. h. p. potes? vagy: *nonne* perficere h. potes? ezt nem teheted-e meg vagy: nem t. m. e.? *Non sane* nem bizony. vagy: nulla ratione: semmi módon (sem tehetem meg). *Vix*: alig. *Aegre*: nehezen. *Possum* certe, et *facili quidem* opera: megtehetem bizony, és pedig könnyü munkával (könnyen.)

Res tuae an bene se habent? vagy An bene s. h. r. t.? vagy An *res tuae* s. h. b.? Jól vannak-e — állnak-e dolgaid = jól vagy-e? *Optime*: a legjobban. *Mediocriter*: közepesen. *Minime*: éppen nem! *Imo pessime*: sőt igen rosszúl, a legroszabbúl!

Estis-ne victi? meg vagytok-e győzve? Ita est; non est secus; proh dolor, victi sumus: úgy van, nincs különben, fájdalom, meg vagyunk (gy—ve)! — (*Non sumus*); imo *vicimus*: nem vagyunk; sőt győztünk.

Habes-ne aliquem in regione illa tibi notum hominem? Van-e azon vidéken ismerős embered, valaki? (An, num, numnam, numne, kérdő-szókat, akár melyik pótlóhoz lehetne tenni közetlenül, e nélkül hogy a kérdés jelentése változnék.) *Habeo*, et eos quidem multos et divites. Van, még pedig sok és gazdag. — *Nullum omnino* (*habeo*.) Egy sincs. *Vix vel unum*: alig (van) csak egy is.

Numquid vagy num quid (tlkp. *accusat*-sa quid-nek.) *Num quid* me (*facere jubes*)? Parancsolsz-e még valamit (tenni nekem)? Az szokta mondani, a ki valakitől távozni akar; vagy a cseléd, mikor ura elől elmegy.

De sokszor nincs *acc*-si értelme, hanem *csupa* kérdőszónak használják, péld. *Numquid* orandus es, ut beneficium accipere velis? Hát talán még kérni kell téged, hogy a jótétet fogadd el? *Numquid* igitur aderitis tempore? Nos hát jelen lesztek kellő időben?

d. A „felkiáltó“ mondatokkal a beszédnek élénkebb, kedélyesebb kifejezést adunk, midőn bennünk valamely tárgy vagy személy nagyobb mértékben költi fel ez-amaz érzelmet, péld. bámulatot, vagy megvetést, örömet vagy bánatot.

Ilyenkor vagy *quantus*, *quam*, *quantopere*; szókkal élnek a latinban, — felkiáltó szót téve elejökbe vagy a nélkül is: vagy *accusativusba* teszik az illető tárgyszót és mellékszavait s elejökbe *o*-t. péld.:

Quanta est Dei sapientia! Mekkora az Isten bölcsesége, mily bölcs az Isten!

Quantum distamus a virtute perfecta! Mily meszsze vagyunk a tökélyes erénytől!

Eheu, quam crebro fallimur! Hajh mely gyakran csalatkozunk!

O quam rari sunt benefactores veri, quanta est ingratorum turba! O mily ritkák az igaz jóltevők, mily nagy a hálátlanok serege!

O hominem improbum, ad omnia vel turpissima paratum! O gonosz ember! kész mindenre, még a leg-rútabbra is!

O eruditionem admirandam, vim persuadendi potentissimam! O bámulatos tudomány! o hatalmas rábeszélő tehetség!

O vos felices! nos miseros! O ti boldogok, mi nyomorultak!

Jó elé *O*, *nominativussal* is. — *Vae* pedig dat-sal jár. *Vae victis!* jaj a meggyőzötteknek, jaj a vesztes pártnak!

Gyakorlatok, az V—XII-beli cikkekre tartozók.

(Figyelmeztetés. 1. E gyakorlatokkal ez a dolga a tanulónak:

a) Igyekezzék a menynyire csak telik tőle *saját erején* tenni át magyarra.

b) Vegye észre hol nincs és hol van *különbség* a *latin* és magyar beszédmód között? és a hol van, *mi az?*

c) Adjon számot róla: egyik-másik mondatnak ez-ama szava *miféle* a többihez képest? melyiknek *pótlója*? *közleges* vagy *közetlen*? *miért* van ilyen olyan *casusban*, *számban*, *nembem*? *melyik* szabály szerint? És hogy ez *utóbbi* kérdésre a tanuló, *maga erején* keresse meg a helyes feleletet: azért vannak a gyakorlatok *vegyesen* sorozva; nem pedig egy csoportba téve, — anynyival kevésbé, *czimezve*, mint *ez ama* szabályra tartozók.

d) Igen sikeres gyakorlat az is: ha a tanuló, miután a kérdő mondatokkal meg van ismerkedve, a mondatok tartalmához képest *magának latinul kérdéseket* tesz, úgy, hogy a mondatok egyik vagy másik szava, *rájok illő felelet* legyen. Példa van adva erre: XIII. 1. c.

Ezekből látnivaló, hogy e gyakorlatokhoz a tanulónak csak akkor kell fogni, mikor az illető czikkeket mind áttanulta. A cikkekben *előző példák* elegek arra, hogy figyelmes tanulót az illető szabály megértésére segítsék: ezek a gyakorlatok már *arra valók*, hogy velők *maga próbálja meg* magát a tanuló, figyelmeztet-e a főnebbiekre, megértette és nem feledte el? — s ha tudásában *hiányt*, vagy *hibát* vesz észre: *pótolja ki, igazítsa* meg.

2. *Segíteni*, ha szükség, ebben az *ész-munkában* a tanulót, — természetesen, *elengedhetetlen tiszta-e a taitónak*.

3. A gyakorlatokhoz szolgáló szó-tárcza, könnyen átlátható okból, *nem alájok*, hanem e szakasz végére van téve. A tanulónak igyekezni kell, hogy e szótárczákat újra meg újra olvasgatva, az egyes szókat *magokra* is eszébe tartsa: mert a további gyakorlatokhoz tartozó szótárczáokban, *ugyan* e szók, *ugyan* e jelentéssel nem lesznek ismételve: s tehát a ki elfeledte, kénytelen az előbbiektől *rájok* keresni; a mi sok időt von el. A tanodában *sok* a *dolog*, s tehát *drága* az *idő*; a *drágát* pedig *kimélni* kell.

1.

1. Deus, auctor universae rerum naturae, pater etiam est omnium nostrum.

2. Deus, rector mundi universi, legislator etiam et iudex est generis humani.

3. Humanum genus omne, civitas Dei existimanda.

4. Summa Dei potentia, conjuncta est cum sapientia et bonitate perfecta.

5. Oculis quī possis cernerē Deum? Tuum ipsius minimum potesne? At Deus est animus! Igitur cerni non potest; tamen *est* certissime! Aut animum non habes; aut, si habes: Deus etiam est necessario! *)

6. Naturā attente contemplandā, manifesta ubique deprehendimus Creatoris vestigia.

7. Deus hanc terram nobis hominibus domicilium dedit.

8. Deus non victimis immolandis, sed mente pura est colendus.

9. Amor Dei in homines semper durat: amor hominum erga Deum saepe intermittit.

10. Fiducia firma in Deo collocata maximum animi pii est praesidium.

2.

1. Sapientia est praeceptrix omnium virtutum.

2. Omnes animi virtutes meditando et exercendo perficiuntur.

3. Ipse tuus sis iudex incorruptus; aequo plus tibi si faveris: ad vitia facile delabēre.

4. Non factorum solum, et dictorum, sed etiam cogitatorum tibi ipse rationem redde! ita melior in dies evades.

5. Ingenia magna, non semper sunt etiam bene morata.

6. Homines cupiditate nimia, et ira aut timore vehementi, coeci plerumque redduntur.

7. Justitia humana longe a perfectione abest; nonnunquam damnat innocentes, absolvit nocentes.

8. Non omnes qui habentur, aut haberi cupiunt, — re etiam vera sunt boni.

9. Immodicae cupiditates divitiarum, gloriae, voluptatum, potentiae — morbi sunt animorum perniciosissimi.

10. Justa virium fiducia vires ipsas auget; justo

*) Néhol, ritkán, jőnek e gyakorlatokban elé, már itt elől, kapcsolt mondatok is; de ezek nem okoznak semmi nehézséget: mert így is csak olyanok, mint volnának amúgy, ha magokra állanának.

minor, deprimit; justo major in summum saepe vocat discrimen.

3.

1. Natura humana imbecilla atque aevi brevis est.
2. Res secundae diuturnae homines saepe reddunt insolentes.
3. Consuetudo fit altera natura.
4. Nimium ubique vitiosum; medio tutissimus ibis.
5. Cibus simplex et modicus est etiam saluberrimus. Ventri non est serviendum.
6. Homines vasti corporis, non sunt semper iidem et fortissimi.
7. Temperantia est libidinum inimica, libidines autem sunt consecatrices voluptatis.
8. Calamitas virtutis est occasio.
9. Ignis aurum probat: res adversae probant amicum.
10. Malorum praeteritorum memoria saepe est jucunda. Acti labores jucundi.

4.

1. Ex parvis saepe magna pendent. Ex parva scintilla magnum saepe oritur incendium.
2. Non omnia possumus omnes: aliae, apud alios, animi et corporis facultates, alia opera perficienda, alia denique munera obeunda.
3. Magnum est vectigal parsimonia. Paucis contentus facillime dives evadit.
4. Nullus est praecox fructus et idem diu turnus. Puerum puerilia decent.
5. O beatum hominem, nulli invisum, aut inimicum!
6. Verae amicitiae sempiternae sunt, neque esse possunt, nisi inter bonos.
7. Invidi virtutem et bonum alienum oderunt. Invidus alterius marcescit rebus opimis.
8. Maximum irae remedium est dilatio. Vir sapiens dixit servo peccanti: „verberarem te, nisi iratus essem.“
9. Nonne mavis sine periculo tuae domi esse, quam cum periculo alienae?
10. Voluptates, blandissimae dominae, plerosque a virtute detorquent.